

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

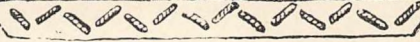
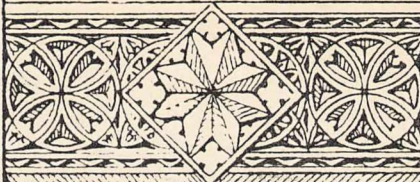
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Lolland-Falsters
historiske Samfund

Aarbog IV
1916

Holland=
Falsters
historiske
Samfunds

ÅRBOG

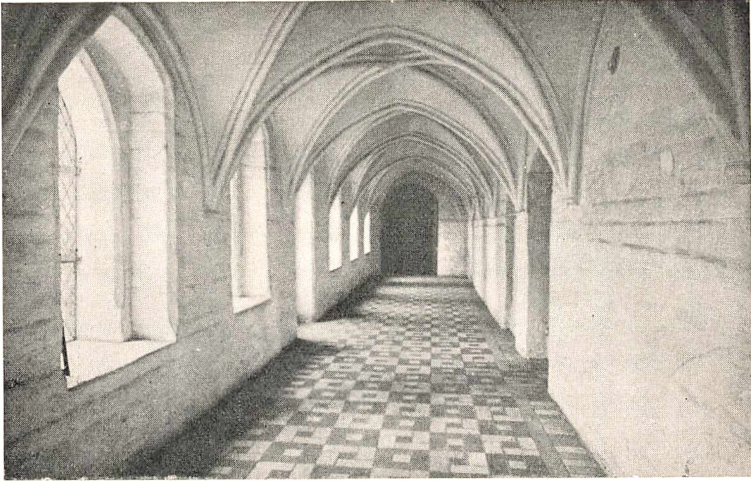
for

MCMXVI

Indhold.

	Side
Fhv. Kantor <i>Viggo Holm</i> :	
Nykøbing Kirke og dens Omgivelser	1
Højskoleforstander <i>Povl Hansen</i> , Vallekilde:	
Om Dorte Skov, hendes Venner og hendes Fjender.....	22
Arkitekt <i>C. M. Smidt</i> :	
Ravnsborg. Foreløbige Resultater af Gravning og Undersøgelser ...	84
Fhv. Overlærer <i>Th. J. Hansen</i> :	
Træk af dagligt Liv i en lollandsk Landsby 70 Aar tilbage.....	102
<i>Meddelelser</i> :	
Bondebrev fra 17. Aarh., ved Seminarielærer <i>Karl Rasmussen</i>	116
Af Chr. D. F. Reventlows Liv, ved Højskolelærer <i>Andr. Larsen</i>	117
Pigmordet i Gunslev 1811, ved Frk. <i>Helene Strange</i>	122
Gamle Landevej, ved Apoteker <i>Reddelien</i>	124
De Underjordiske i Nr. Vedby m. m., ved Gaardejer <i>J. C. Stub</i>	125
Maribo Købstadprivilegier, ved <i>A. Hk.</i>	126
<i>Bognyt</i> (Maribo Amts økonomiske Selskabs Aarvog 1914. — Haugner:	
Lollandske Kirker. — Apoteker Cl. Seidelins Levned 1702—	
1782. — J. Olrik: Danske Sølvarbejder. — Erik Arup: Be-	
byggelsen og Brugen af den danske Jord indtil de store Landbo-	
reformer. — Kancelliets Brevbøger 1603—1608) ved <i>A. Hk</i> ...	126
Aarsberetning	131
Ny Medlemmer	134

Nykøbing Kirke og dens Omgivelser.

Af Viggo Holm.

Vor Frue Kirke.

En Søndag sidst i Januar 1514 stimlede Folk sammen foran Indgangsdøren til Nykøbing Kirke. Alles Øjne var rettede mod et Bandbrev, der var opslaaet paa Døren efter Paabud af den værdige Fader Biskop Jens Andersen (Bældenak) i Odense, der paa denne Maade kundgjorde, at han lyste selve Slotsherren Oluf Holgersen (Ulfstand) i Band, fordi denne havde ladet dræbe en af Bispens Tjenere, en gejstlig Mand. Gysende stirrede Mængden paa det store Brev med vedhængende Bispesegl, og skønt vel faa eller ingen af dem kunde læse Brevet, vidste de efterhaanden alle hvad det indeholdt: den mægtige Lensmand, hvis haarde Myndighed var vel kendt, var udstødt af Kristenfolkets Samfund. Menighedens Andagt under Messen har nok den Dag været noget spredt.¹⁾

¹⁾ Noterne til denne Afhandling findes Side 18—21.

Scenen, som der her er hentydet til, maa ikke henlægges til den nuværende Kirke. Den daværende Sognekirke, Vor Frue Kirke, laa ved den Bydel, som nu kaldes Gammel Kirkegaard. Stedet lader sig ikke nøjagtig paavise, men det vides, at de ældste Embedsboliger for Sognepræst og Kapellan efter Reformationen var to Nabogaarde paa Østsiden af Østergade, formentlig den Del deraf, som nu kaldes Asylstræde, og hvis man tør slutte, at Boligerne har gaaet i Arv fra de katolske Præster — Beliggenheden i længere Afstand fra den senere Sognekirke taler derfor — har de vel haft Plads i Nærheden af den gamle Kirke, der i saa Fald kan have ligget ved den nordøstlige Del af det nuværende Torv.²⁾

Beskrivelse af denne Kirke kan ikke gives. Det vides kun, at den foruden Højalteret (nævnt 1481) har haft Altere for St. Catharina (n. 1494), St. Nikolaus (n. 1496), for Hellig Trefoldighed (n. 1504), og maaske flere. Vor Frue Alter visitationis, omtalt 1541, har vel været Højalteret. Disse Altere maa sikkert henføres til een og samme Kirke.

Nogle faa bevarede Gavebreve og Skøder 1481—1527 viser, at Kirken alene i den Tid blev Ejer af ikke helt ubetydelige faste Ejendomme, som Giverne skænkede til Ro og Lise for egne og nærmeste Slægtninges Sjæle, ligesom der ogsaa omtales Køb og Salg af slige Ejendomme.³⁾

Heller ikke om Kirkens Omgivelser vides der noget sikkert. Fra den ældste Tid kendes to Gadenavne i dette Kvarter: St. Peders Stræde, nævnt i Skøde 1468 og i Gavebrev 1481, og Kirkestrædet i Begyndelsen af 1500-tallet. Hvis de herværende Smaagader dengang har været som nu, og forudsat at den anførte Formodning om Kirkens Beliggenhed er rigtig, maa enten Asylstræde eller Lille Torvestræde have heddet Kirkestræde. Dette sidste maa ikke forveksles med Nutidens Store eller Lille Kirkestræde, der i hine Dage næppe har været til eller kun været paabegyndte Gennemgange fra Langgaden mod Øst. Før Kirke og Raadhus kom til at ligge i denne Bydel, kan der vist ikke her være Tale om hverken Kirke- eller Raadhus-

stræde. Et ældre Raadhus nævnes af og til; dets Beliggenhed er ukendt. 1532 bestemtes, at Vor Frue Kirke skulde nedbrydes; den afgørende Grund hertil kendes ikke. Oftere tog det længere Tid fuldstændig at nedrive og sløjfe en saadan Bygning, end der medgik til Opførelsen. Endnu 1539 var Ruinerne af den gamle Kirke ikke fjernet. (Trap, 3. Udg. III 162, Noten).

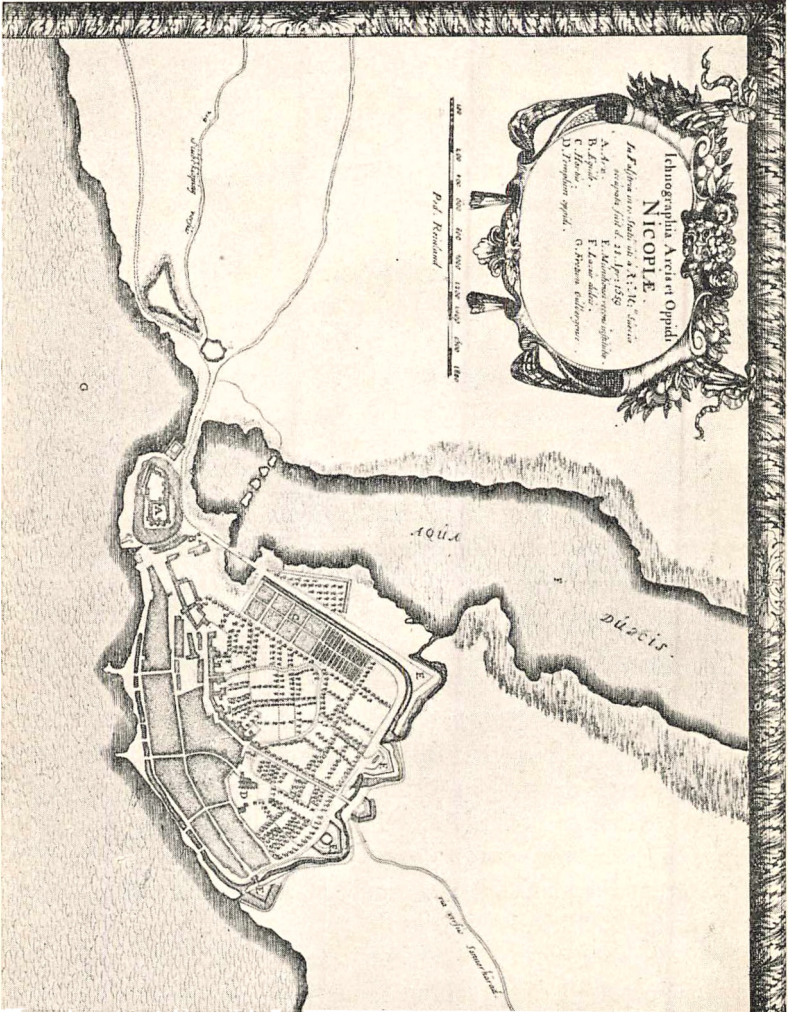
Graabrødrekirken, den nuværende Sognekirke.

Det turde være almindelig kendt, at Kirken med den tilstødende Bygning paa Nordsiden har dannet de to Fløje af et fordums Franciskanerkloster, hvis Nord- og Østfløj nedbrødes i Reformationstiden. Som omtalt i Aarvog 1915 S. 142 har Klosterets Bygningshistorie faaet en kort interessant Fremstilling i cand. mag Vilh. Lorenzens Værk „De danske Franciskanerklostres Bygningshistorie“ 1914 S. 77—83. Denne statelig udstyrede Bog kan naturligvis ikke, om end i Kvartformat, paa de faa Sider, hvoraf Fjerdedelen optages af Afbildninger nærmest fra Nutiden, give en i alle Enkeltheder gaende Beretning; aneligere Klostre af det ældre Kuld fra 1200-tallet maatte have en fyldigere Omtale; men selv en sammentrængt Fremstilling fra en Bygningshistorikers Haand vil altid have Værd for den mindre forfarne Beskuer til at vække og vejlede hans Omtanke.

I det følgende tilstræbes ikke Redegørelse for, hvad der ved Betragtning af de bevarede Klosterlevninger endelig kan fastslaaes, dertil savner jeg den fornødne Bygningskyndighed, men et og andet, som den ærede Forfatter ifølge sin Arbejdsplan ikke har kunnet tage med, kunde vel fortjene at fremdrages, ligesom enkelte Punkter maaske kunde ses fra mere end een Side.

Ved Gavebrev af 1419 skænkede Erik af Pommern St. Nikolaj Kapel „i den samme Stad“ (Nyk.) med de Rum (Boder)⁴) og den Abildgaard, som kaldes Kongsgaarden, østen hos nævnte Kapel, til det Graabrødrekloster af St. Franciski Orden, der skulde bygges. Ordet „i“ tør næppe forstaas, som om Kapellet laa inde i selve Byen, det har

ligget tæt udenfor mod Sydøst, og Klosterstrædet (nu Raadhusstræde⁵⁾) har dannet Grænsen mellem Byen og den Grund, Klostret fik. Pufendorfs Kort fra 1659 (Afb. 1) viser, at

Afb. 1. Slottet og Byen Nykøbing (Vestsiden redad) i den Stand, hvort H. Maj. den svenske Konge besatte samme den 28. April 1659. A. Slottet. B. Hestestaldene. C. Slotshaven. D. Byens Kirke. E. De nyanlagte Fæstningsværker. F. Færskvandsøen. G. Guldboergsund.

Kirken endnu dengang laa uden for Byens Grund, der sikkerlig ikke før den Tid har haft større Udstrækning mod Sydøst, end de punkterede Felter paa Kortet udviser.

Graamunkenes Virksomhed her har kun været i noget over 100 Aar, thi det tilkendegives 1532 $\frac{5}{6}$, at

„Borgmester, Raadmænd og Menighed udi Nykøbing paa Falster finge Brev, at de maa nyde og bruge og beholde det Graabrødrekloster Kirke til deres Sognekirke til deres By, og det Hus, som Ringeporten er udi, der sammesteds til et Raadhus, udi Længden og Breden, som det nu begreben er, efterdi de have beret for Kgl. Maj., at alle Munkene er det udgangne og forladte samme Kloster. Dog saa at de intet skulle befatte dennem med hvis anden Bygning der er udi Kloster.“

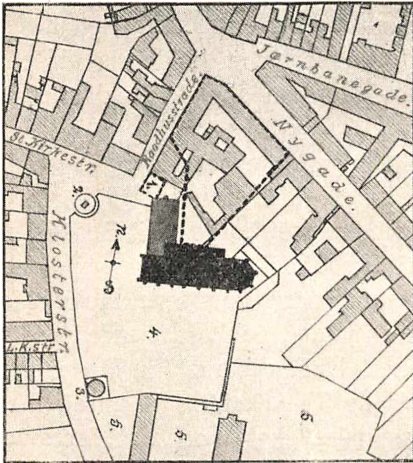
Rimeligvis har Munkene forladt Klostret Aaret i Forvejen; 1531 $\frac{23}{6}$ fik nemlig Lensmanden Holger Rosenkrans Kvittring for Indsendelse af 3 forgyldte Kalke og Diske samt 3 smaa Sølvkeer, som han fik i Graabrødreklostret i Nykøbing. (Dsk. Saml. I 370).⁶⁾

„Grundens Omfang og Grænser lader sig ikke længer paavise“, siger V. Lorenzen (S. 78), og det er rigtigt, for saa vidt som der paa Stedet intet er at holde sig til; paa Grundlag af skrevne Kilder kan man dog delvis danne sig et Skøn.

Klostergrunden har vel Kongen tilegnet sig og lagt den under Slottet, med Undtagelse af Kirkegaarden. Tidlig maa ogsaa Kirken, Byen og Skolen være kommet i Besiddelse af nogle Smaagrunde op til Raadhusfløjen, tillige maa alt, hvad der i bevarede Retsdokumenter fra første Halvdel af 1600-Tallet kaldes Klosterhaven, sikkert henregnes til Klostrets Grund. Vel vides, at Helliggesthus (nu Hospitalet) i den Tid, ligesom nu, i daglig Tale kaldtes Klostret, men denne Benævnelse for Hospitalet skal man vist forgæves lede efter i officielle Dokumenter, saa der kan næppe være Tale om Forveksling; desuden har Staten heller ikke udøvet Ejendomsret over Hospitalets Grund.

I et Skøde, dateret Kbhvn. 1611 $\frac{10}{3}$, hvorved den bekendte Statsmand Jonas Charisius og Broderen „Mester“ Hans C. overdrager deres fædrene Hovedgaard tillige med en stor Abild- og Humlehave til den senere Borgmester Hans Ni-

ckelsen (Lundt), nævnes Dron. Majs Klosterhave uden nærmere Stedsbestemmelse.⁷⁾ Derimod opgives den nøjagtige Beliggenhed af en Grund, som den udvalgte Prins (Christian V) 1647 ^{22/3} tilskødede sin Vinskænk Knud Bentzen, og som udtrykkelig betegnes som „et Stykke af Klosterhaven“. Stykkets Opmaaling lyder paa, „at udi den nørre Ende ud til den nye Gade er det 76 Alen, ved den østre Side op til Herm. Tiegels Have i Længden op til Kirken 82 Alen, udi den søndre Ende langs ud med Kirken indtil det vesterste Hjørne (∩: østre!) af Kirketaarnet 15 Al., fra den vesterste (∅.) Hjørne paa Taarnet langs ud med Raadhusgaarden indtil den Hjørnepæl er 54 Al., fra fornte Pæl og til Muren i Strædet er 21 Al., fra Muren, som (∩: hvor) Raadhusgaarden slipper og saa langs ud med Muren og til den nye Gade i Nør med Murens Tykkelse er 47 Alen“. Der siges tillige, at Stenmuren medfulgte i Købet.

Afb. 2. Situationsplan.

1. Den nedbrudte Arrestforvarerbolig. 2. Monument for E. Tesdorf. 3. Vandtaarn. 4. Kirkegaarden. 5. Hospitalets Grund.

Størrelsen af det opmaalte Grundstykke passer helt godt med Omfanget af det Areal, der nu begrænses af Raadhusstræde og den nordre Del af Nygade, hvad der ses paa hoføjede Plan (Afb.2)⁸⁾, hvor nævnte Grund er skitseret ved punkterede Linjer. Vest herfor findes den omtalte Raadhusgaard, hvoraf en henvend 4 Alen bred Smøge, afskaaret fra den gamle Fratergaards Vestsider, formentlig afgav den

nødvendigste Udenomslejlighed for Latinskolen, der havde faaet sine Skolestuer i den sydlige Del af Raadhusfløjens nederste Stokværk. Raadhusgaarden i snævrere Forstand

var den Gaardsplads, som fandtes bag ved de skrøbelige Smaaboliger ud til Strædet: Raadhustjenerens Hus, 1682 anført med 3 Fag, Klokkerens (4 Fag) og Orgelmesterens (8 Fag). De to første er vist snart efter nedfaldne, og Organisthuset „stod at ville nedfalde“ ind til Gaarden, men betænkte sig dog efter en vidtløftig beskrevet Istandsættelse 1705, da man maatte „drive det lige“ ved Hjælp af en „Drivkværn“. Af Raadhusgaarden ses senere at være udlagt en Have til Organisten (Raadstuebog 1742 $\frac{1}{5}$)⁹).

Flere Grunde langs Vestsiden af Nygade har sikkert været Dele af Klosterhaven; det var saaledes Tilfældet med den „indenbys Have“, som Prinsens Enke Magdalena Sibylla 1652 $\frac{23}{2}$ tilskødede Sognepræsten Laurids Pedersen Thura, med en Bredde ud til Nygade paa 45 Alen „og 1 Korter“; den laa mellem Herm. Tiegels og Morten Beriders Haver. Hofbetjente, der har slaaet sig til Ro i Nykøbing, synes her at have haft Lejlighed til at blive Grundejere, sagtens paa billige Vilkaar¹⁰).

Den Mur, der nævnes i Skødet 1647, har sikkerlig hørt til Skellet mellem Byens og Klosterets Grund, maaske har den endog været en Del af en fordums Ringmur. I Hjørnejendommen mellem Nygade og Raadhusstræde, opført i Midten af 1700-Tallet, og siden tilhørende Rektor Bastholm, spores den vel ikke, men i Naboejendommen synes den endnu at have været til i 1801, da denne Ejendom beskrives som et gammelt toetages Hus paa 8 Fag, 10 Alen bredt, af Bindingsværk, men „med Grundmur i nederste Etage til Strædet“ (rimeligvis den omtalte Mur)¹¹).

Sydligere dukker Klostermuren atter frem. I Grundtaksten 1682 hedder det om Organisthuset, at det laa „i Muren“. Det solgtes 1765 $\frac{3}{1}$ til Rektor Monrad, der enten maa have ladet det nedbryde eller afhændet det til Byens Brug, for i senere Vurderinger af Rektorejendommen kan det næppe eftervises. For Rektoren har det vel særlig været magtpaaliggende at komme i Besiddelse af Organisthaven, der blev lagt til hans egen Have, som derefter kom til at støde op til Raadhusgaarden, skilt derfra ved et $33\frac{1}{2}$ Al. langt Plankeværk.

Efter 1773 tier mine Optegnelser om Raadhusgaarden; den henlaa omsider, efter at Plankeværket for sidste Gang var omblæst, som Vænge sammen med den store Rektorhave (1808 flyttede Rektoren ind i sin herskabelige Embedsbolig i Slotsgade). 1851 ²⁵/₁₀ fik Murermester L. C. Rosendahl Skøde paa den forhenværende Rektorgaard og Naboejendommen (den ældre Matrikels Nr. 57 og 58) „med det derved liggende Vænge Nr. 2“; Raadhusgaarden var for længst i Stilhed gledet ind i Privateje, og først 1901 tilbagebøgte Byen en Del deraf for at skabe en fri Plads om Kirken.

Men endnu førte lige til vor Tid den sidste Rest af Klostermuren i Strædet en formummet Tilværelse som Forside i den gamle Arrestforvarerbolig, der skjulte den nederste Del af Raadhusfløjens Nordgavl; dette Hus nedbrødes 1900 ¹²).

Resten af Klostergrundens Nordside saavel som dens Vestside har vistnok været betegnet ved den i 1890 nedrevne, meget gamle Kirkegaardsmur, der vel i Tidens Løb havde mistet noget af sin oprindelige Højde ¹³). Hvorledes Klosterets Grund har været indhegnet mod Syd er uvist. Til denne Side har den væsentligst stødt sammen med det gamle Helliggesthus's Grund, der vist hovedsagelig maa siges at have været som nu. Adskilligt taler for, at Klostergrundens mod Øst har strakt sig til den Vej, der paa Kortet ses som en lige Dobbeltlinie at føre fra Østergade gennem Volden ud i Søndre Herred (Kortets „via versus Sonnerhärad“). Rimeligvis er denne Vej af den paa sin Vis foretagsomme Prins bleven saa grundigt forbedret, at den i Datidens Øjne har faaet Præget af en „ny Gade“, hvilket Navn den egentlig først fortjente at bære et Par Hundrede Aar efter; den maatte da ogsaa i dette Tidsrum i sin Vorden mod Nord lade sig nøje med at kaldes Gartnerstrædet efter Slottets Gartnergaard, der paa Kortet skimtes enligt liggende paa østre Side. Antagelig har Klostergrundens Østside været omgivet med en Mur, og maaske (?) er det denne Murs „Tykkelse“, der i sit Sammenstød med Muren i Raadhusstræde er medregnet for at naa den i Skødet af 1647 op-

givne Længde paa 47 Alen. At der i dette Skøde ellers ikke med et Ord er hentydet til en saadan Mur, kan ikke undre den, der er fortrolig med Datidens Beskrivelser, ved hvilke man forudsatte, at Stedsforholdene var kendte af Hvermand. Forveksling med en Tværmur til Raadhusgaarden kan der ikke være Tale om; her var et Plankeværk, der tit nok tilkendegav sin Tilværelse ved at blæse om i Stormvejr.

Den i Gavebrevet 1532 nævnte Ringeport maa have været ved Sydenden af Muren i Raadhusstræde. Rimeligvis har den nordre Del af „Huset“ forneden helt eller delvis haft Præget af et Portrum, men om selve Porten har været i Bygningen — i saa Fald vist i Vestsiden ved Hjørnet — eller i Hegnmuren udenfor maa staa hen. Portnavnet tyder for øvrigt paa, at der som Adgang til Klostret har været mere end denne ene Port.¹⁴⁾

Bygningens Indre er efter 1532 blevet helt forandret. Den ældste Beretning om det indvendige, jeg kender, er afgivet 1690 af Rektor Høyelse, der uden videre kalder den hele Bygning for Skolehuset (!)¹⁵⁾, og siger, at Magistraten havde taget det øverste, lyseste og bedste Stokværk til Raadhus og overladt den daarligste Del for nedentil til Skolen. Hans Skildring lyder derefter saaledes: „Ved Enden er først Byens Kælder eller Fængsel, dernæst har Kirken et Rum til sine Ligbører og til en Gang for Kirkefolk, som vil gaa bag om ind i Kirken, og ved den østre Side af Skolen eller i den mørke Gang [som den kaldes, og er af højlovlig Dronning Sofie Amalie given Skolen til Regne- og Skrivemesterens Leidse efter Fundatsens Lydelse, dat. Nykjøb. d. 28 Augusti 1680] er afdelt et Rum til Kirkens Sten og Kalk, og i det øvrige deraf staar atter Ligbaarerne. Resten af Nederdelen er aflukt til en Skole, som er meget liden og snæver og har kun Vinduer paa den ene og vestre Side, nemlig ikkun 3 til alle 4 Lectierne, hvorfor den er saa mørk, at man snart ej inden Middag kan se derinde, fornemmelig i Rectors og Cantors Lectier. Den grundmurede Kælder under Huset bruger Byfogeden til et Fængsel . . .“

Nej, hyggeligt har der ikke været i disse Skolerum med tynde Bræddévægge og Murstensgulv. 1711 noterer Kirkeværgen, at Gulvet var „forbedret med 2 Læs Ler og 1 Læs Grus, koste(de) 1 Mk. 2 Sk.; 200 Mursten: 2 Rdl. Afdelingen mellem Mesterlektie og den næste var noget brøstfældig og dertil brugt 5 Fyrrebræder à 1 Mk.“ De smaa blyindfattede Ruder, der Aaret rundt maatte fornyes i Snesevis, blev først ombyttede med større Ruder, da Vinduerne var gjort større.

Helt uberørte, af hvad der foregik i Raadstuen ovenover eller i Kælderen nedenunder, kunde Disciplene ikke være. Særlig vakttes deres Interesse, naar Bysvenden førte Arrestanter op eller ned gennem Falddøren til Kælderen lige uden for Skolevinduerne (Afb. 8); ja, der haves Eksempel paa, at de ad aldeles ulovlig Vej stræbte at komme i Forbindelse med Fangerne. 1734 skrev Kirkeværgen: „I nederste Lektie have de vartige Disciple brudt et stort Hul af Skolen ned i Fangetaarnet (!); ladet det fli af en Tømmermand og Murmester . . .“ Retten har vel i de Dage været sat baade i Over- og Underhuset, men i det sidste har den moralske Virkning ikke holdt sig længe, for Aaret efter melder den ufortrødne Kirkeværgen: „. . . et stort Hul opbrudt i Skolen, saa der kom en Fange op derved . . .“ Foregaaende Tidens Reparationer paa „Vellingen“ i Kælderen skyldes maaske til Dels samme Aarsag.

Byens Politimyndighed var i de Dage just heller ikke altid i Stand til at indprente de unge Respekt for Retten. Tingbogen indeholder saaledes 1726 ¹⁹/₁₀₀ fæle Klagemaal over Byfoged Kristen Steensen, hvem Bysvenden et Par Aar før, da han skulde sætte en Tyv i Kælderen, havde fundet i Indgangen til „Tyvehullet“ i Færd med at sove sin Rus ud; han var vel bleven slæbt derhen i døddrukken Tilstand af onde Mennesker. Denne Byfoged maa ikke forveksles med den samtidige Borgmester Hans Holst, som var en pæn, ædruelig Mand.

Slet saa megen Adspredelse havde Skoledisciplene ikke ved Fanger, der indbragtes i den nordre Del af Fløjen.

1761 omtales „Byens Arresthus i den nordre Ende“, 1771: „en Durchgang (Tværgangen) ind i Kirken tilligemed Byens trende Arrestkældere, den ene ved den nordre Ende og de tvende ud til Kirkegaarden“, og 1801: „under disse to Etager er der fire Arrestkældere, de tvende ved nordre Ende og de tvende under den søndre Ende ud til Kirkegaarden“. Disse sidste tvende har vel bevirket, at de nordre Rum paa Grund af den ensartede Brug med Urette er bleven kaldt Kældere.

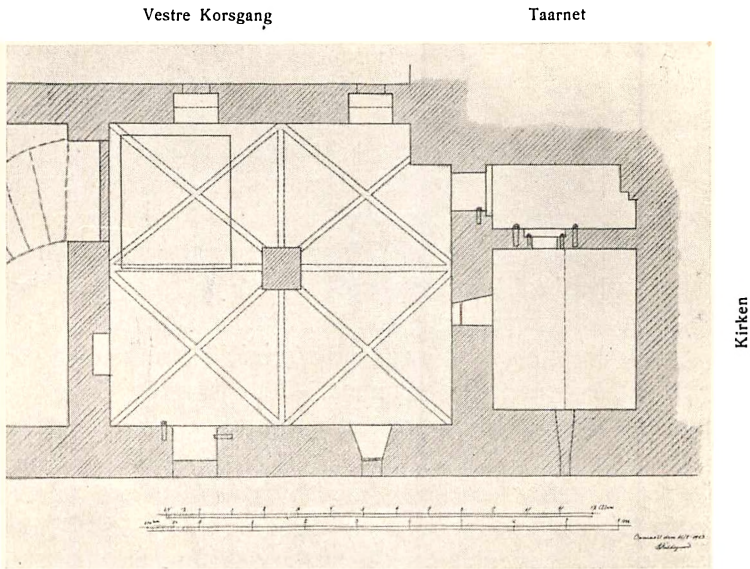
Magister Høyelses Skildring af Uhyggen er langt fra overdreven; 1666 ses f. Eks. Peder Vægter at have tjent 1 Mk. ved at sætte 4000 Mursten, som Slottet havde laant af Kirken, ind i Omgangen (∩: Korsgangen), og samtidig bogførtes 2 Sk. til en Dreng, der assisterede Peder. 1677 var Skorstenen i Klokkehuset faldet ned, hvorefter Stenene sattes „ind i Kirken at forvares der“. Fik Regne- og Skrivemesteren virkelig siden sit Materiel anbragt i Korsgangen, er det aabenbart, at man for at komme „bag om“ ind i Kirken maatte færdes med en vis Sindighed.

Om Indretningen af øverste Stokværk i Munketiden vides intet. Efter den Tid forefandtes i det væsentlige kun Raadhussalen, hvor den Classenske Bogsamling nu er opstillet, og en rummelig Forstue (nu Udlaansværelset). Dog maa et Rum, der støder til Salen mod Øst, ikke være unævnt, nemlig Byens Arkivrum, hvori Sagerne indtil 1881, efterhaanden som der ikke var Brug for dem, henkastedes i en stor Dyngge paa Gulvet, hvor de laa i en ubeskrivelig Forfatning af Snavs og Fugtighed, indtil de bragtes ud paa det nye Raadhus, hvor de ordnedes nogenlunde, og snart derefter førtes de til Landsarkivet. Ikke ubetydelige Ting lige fra 2. Halvdel af 1600-Tallet blev paa den Maade bjerget.

Kælderen har i Modsætning til de to Stokværk været overhjulvet. I August 1913 foretoges her en nærmere Undersøgelse, hvorved d'Hrr. Adjunkt Andersen og Arkitekt Kildegaard viste Sagen deres værdifulde Interesse ved henholdsvis under Benyttelse af Magniumsllys at tage Fotografier af alle Dele af Kælderen (hvoraf nogle gengives her i Afb.

4—7), og ved at opmaale Rummene, hvoraf Grundtegning med senere løselig skitseret Trappe her gives i stærkt formindsket Maalestok (Afb. 3).

Den eneste Adgang til Kælderen er for Tiden gennem en Lem i Ligstuen ad en medbragt Stige ned i det mindste Rum til højre, hvorfra en smal og lav Egetræsdør (nu borte) med en Jernbom for (Afb. 4) førte ind i et større tøndehvælvet Rum, der har tjent som Fængsel for en og anden genstridig Munk. Kun faa Lysstraalere har kunnet liste sig

Afb. 3. Grundplan af Kælderpartiet (Vestsiden nedad).

ind til Fangen gennem en Aabning foroven i Vestvæggen (antydnet ved de to punkterede Linier) til en for længst til-muret Glug. Vinduet i Rummets Nordvæg, hvori ses et med Midterring forsynet Jernkryds (Afb. 5), er rimeligvis senere indsat; det vilde da ogsaa være en lovlig raffineret Straf at lade en Fange i Klostertiden gennem dette Vindue skimte alle de gode Ting i den tilstødende Forraadskælder uden at kunne faa en Bid deraf. Sidstnævnte Afdeling dækkes af fire Krydshvælvinger, baarne af en Midterpille

(Afb. 6). I Afb. 5 ses Mandsskikkelsen (Middelhøjde) vendt med Ryggen op til denne Pille for at give en Forestilling om Højdeforholdet. Rummets Vestside (Afb. 7) udviser et Vindue og en Dør Nord for, der førte ud i det fri. I den modsatte Væg har været to Vinduer ud til Korsgangen i

Afb. 4. Døren til Munkefængslet, senere kaldet Tyvehullet, Porsevors Hul m. m.

Øst, hvorfra Lyset er kommet fra Lyskasser ved Gangens Gulv.

Ved at udtage en Sten i Kælderens Nordvæg oven over den tomme Kalkgrube (Firkanten øverst til venstre) fandtes en tynd Væg, der lod formode, at der her var sket Tilmuring af en Indgang til Kælderen. Formodningen blev til

Afb. 5. Fængslets Nordvæg, set fra Forraadskælderen.

Afb. 6. Forraadskælderen Midterpille.

Vished 1915 ¹⁰/₇, da Tilmuringen (gammelt Murværk af Munkesten oven paa et Par flade, paa Kant stillede Kampesten) under Adjunkt Andersens Ledelse nedbrødes, og den nederste Del af en Trappe kom til Syne, hvis murede Sidevægge viser tydelige Spor af de hensmuldrede Egetrin. Trappens Forekomst saavel som dens Svingning mod Vest synes at afkræfte Formodningen om Kælderpartiets Fortsættelse længere Nord paa, ligesom det vel ogsaa derved er blevet mindre sandsynligt, at Nichen Vest for i samme Væg

Afb. 7. Vindue og Dør i Fcrraadskældrens Vestside.

skulde betegne en tidligere Dør. At nederste Stokværk har bestaaet af en større sydlig Del, formentlig en stor Sal (nu omfattende Ligtuen og et sjældent benyttet Lokale ved Siden af), og en mindre nordlig er allerede givet ved, at Gulvet i hin paa Grund af Hvælvingerne maatte ligge et Par Trin højere end i denne. Bygningen er indvendig omtrent 27¹/₂ Alen lang.

Med Hensyn til Bygningens Ydre gør V. Lorenzen for Østsidens Vedkommende opmærksom paa den ommurede

Gesims og de forstørrede Vinduer i øverste Stokværk. I hvor høj Grad Vestsiden er forandret, vidner Afb. 8 sammenlignet med Afb. 9 om. Den første er taget efter et gammelt, mindre godt Fotografi, men den giver dog en Forestilling ikke alene om Udseendet før Etatsraad Herholdts gennemgribende Forandring deraf 1874, men ogsaa til Dels om den oprindelige Form og Stilling af Vinduerne. Man ser end-

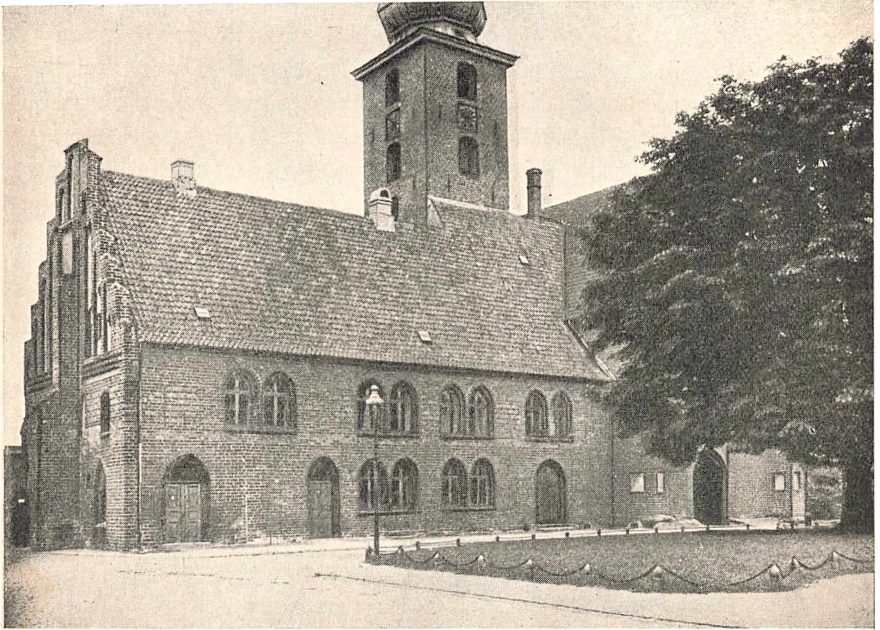
Afb. 8. Raadhusfløjens Vestside før 1874.

videre Falddøren ned til Kælderen og til venstre et Stykke af den hvidkalkede Mur, der indtil 1890 omgav Kirkegården. Op til dette Murstykke var en Gitterport med Indgangslaage ved Siden.

Nordgavlens østre Del, i sin Tid sammenbygget med den nedrevne Nordfløj, fremviser foroven nyere Blændinger og i øverste Stokværk tydelige Spor af Forbindelse med Nordfløjens tilsvarende Stokværk. Vestfløjens Korsgang, ligeledes

oprindelig fortsat af en Korsgang i nordre Fløj, stod til-
muret til 1900, da den indenfor værende Arrest nedbrødes,
og der aabnedes her en Indgang „bag om“ til Kirken, langt
hyggeligere end den, der fandtes i Høyelses Tid! (Se S. 1).

Nordgavlens oprindelig frit liggende vestre Del er skilt
fra den omtalte østre ved en Murlevning af Nordfløjens
Vestgavl, der er bleven staaende og tager sig ud som en

Afb. 9. Raadhusfløjens Vestside 1915

Inden for Døren til venstre er Trappen til øverste Stokværk. Den midterste Dør fører ind til Tværgangen, og
Døren til højre til Ligstuen.

Stræbepille. Det herværende Dørparti med den høje Spids-
bue stammer maaske ikke fra Munketiden, det kan være
anbragt straks efter som Indgang til Arrestrummet. Døren
borttoges 1900, og der indsattes et Vindue, Sidestykke til
Vinduet paa den anden Side af „Pillen“, der bringer Lys til
det ved Siden af Korsgangen indrettede Venteværelse.

Klokken i Gavltrekanen over Døren hidrører fra Kloster-
tiden. Den er bleven kaldt „Tingklokken“, fordi den indtil

1872 brugtes til at ringe Bytinget ind med, men at det ikke var dens oprindelige Bestemmelse, ses af dens Indskrift:

ave maria gracia plena dominus tecū.

o: Hil dig Maria, fuld af Naade, Herren er med dig.

Efter Arkitekt F. Uldalls Udtalelser i sit berømte Værk „Danmarks middelalderlige Kirkeklokker“, S. 90, er de i Klokkelegemet paa fri Haand indridsede Støbermærker de samme, som findes paa en Malmdøbefont i Holsten, udført af „Magister Gherard“ i 1400-Tallet. De temmelig smaa Typer er fortrinligt udskaarne paa fri Haand i Vokstavler.

Den vellydende Klokke, der maaske har været ringet inde fra, har i Klostertiden sendt sit „Ave Maria“ ikke alene hen over den stille Klostergaard, men ogsaa ud til den Nord for liggende By.

(Fortsættes i næste Aarbog).

Noter.

¹⁾ Brandt Berner paa Øllingsøgaard og de to Borgmestere fra Nykøbing, Jakob Væder og Niels Jyde, drog kort efter til Bispegaarden Sørup i Eskildstrup Sogn, hvor Bispen opholdt sig, for at begære Afløsning for O. Holgersen; men Bispen vilde lade Sagen bero en 5—6 Dage for at afvente Bud fra Ærkebisen. Lensmanden fik vel sit Ønske opfyldt, — men dyrt har det sikkert været!

²⁾ Kapellanboligen laa 20 Alen 11¹/₂ „Told“ fra Hjørnet af Humlestrædet, nu Dronningens Gade (Tingbog 1694 ²²/₁); andetsteds: det nordlige Hjørne — den maa i saa Fald have været den sydligste af de to Gaarde. 1589 omtales Sognepræstens Gaard som gammel og forfalden; den forrige Præst havde „intet skøttet at lade hannem bygge eller forbedre“, og da man vilde forfare, om Kirken (den nuværende) var „formuendes at kunne forn^{te} Præstegaard opbygge og forbedre, da er hun saa forarmet og gældslagen, at hun det ikke kan taale“, hvorfor man bad Biskop Jakob Madsen (Vejle) om at gaa i Forbøn hos Regeringen for at opnaa Paabud til Lensmand Ns. Friis at lade det ubrugte fra det ældste Slots Nedbrydelse komme Præstegaarden til Nytte. Helt „farlig at besidde“, som det hed, har den vel ikke været; den holdt da ud, indtil det ved kgl. Resolution 1752 ¹⁷/₁₁ bestemtes, at den skulde bortauktioneres. Til Gaarden laa en stor Have mod Øst tillige med to „Kirkehaver“, der formodentlig har tilhørt Vor Frue Kirke. Den ses 1682 at have indeholdt 61 Fag, hvoraf de 7 havde to Loftter (Stokværk), og at være forsynet med Stentag; men de fleste Vægge var af Ler. Bygningerne vurderedes til

130 Rdl. og Grunden til 26 Rdl. (Grundens Værdi sattes den Gang altid til $\frac{1}{5}$ af Bygningernes!). Kapellangaarden: 20 Fag, 1 Loft, Sten- og Lervægge; 6 Fag var „tagt“ med Straa, Resten med Sten; 45 + 9 Rdl. Den sidste beordredes solgt 1749 $\frac{25}{7}$; begge „Residenser“ vedligeholdtes af Kirken. Fra Midten af 1700-Tallet har Nykøbing Præster haft Privatbolig med Huslejhjælp, Sognepræsten til o. 1848, Kapellanen til 1890, hvorefter de igen fik Embedsboliger.

³⁾ En ringere Gave var en Bod, som O. Holgersen 3. Paaskedag 1527 med sin Hustrus Vilje skænkede til St. Nikolaj Alter paa Betingelse af, at der hver Dag Kl. 12 skulde ringes med den største Klokke. Selv vilde han i sin Levetid bruge Boden mod at yde 3 Sk. om Aaret til Kirken. Brændte den, skulde Værgen lade den opføre igen og aldrig skille den fra Kirken. — (Brudstykket af en Ligsten med hans Vaaben og Aarstallet 1514, der tjener til Trappetrin for Huset Nr. 21 i Nygade, kunde vel opbevares bedre; Resten var maaske at finde et andet Sted!)

⁴⁾ Daugaard gengiver Udtrykket therum ved det Rum. Her er fulgt Pal.-Müllers Læsemaade.

⁵⁾ Af et Skøde fra 1528 fremgaar, at Strædet, som rimeligt er, dengang hed Klosterstræde. Navnet Raadhusstræde forekommer først ind i 1700-Tallet; i Grundtaksten 1682 nævnes det ikke, det regnedes til Vest-siden af Østergade og har vist til Bysiden haft en meget uregelret Form.

⁶⁾ Samme Aar har nok Munkene i Nysted ogsaa forladt deres Kloster. 1531 $\frac{19}{3}$ fik nemlig Lensmanden paa Aalholm Jørgen v. der Wisch Kvittering for at have bragt Kongen 4 forgyldte Kalke af Sølv, 4 forgyldte Patener (o: Diske, Oblattallerkener) og 3 smaa hvide Sølvskeer, „hvilket forn^{te} Sølv en Munk udi Graabrødre Kloster udi Nysted havde stjaalet der af Klosteret og gravet det neder udi Jorden“, hvorhos der optoges Register over de Klenodier, „som der udi Klosteret tilforn var“. Det er næppe rigtigt at sigte Munken for Tyveri, Kirkekampen var staaende, og han kan jo have følt sig forpligtet til, før han forlod Klostret, at bjerge Sølvstøjet for den Kirke, han tilhørte, til bedre Tider. At Klostret her først ophævedes helt 1538, behøver maaske heller ikke at tages bogstaveligt; undertiden ophæves administrativt, hvad der faktisk er ophørt længe i Forvejen.

⁷⁾ Dr. phil. H. F. Rørdam siger i sin Artikel om Jonas Charisius i Biogr. Leks. III 436, at Faderen uden Tvivl var residerende Kapellan i Nykøbing F.; dette er dog meget tvivlsomt.

⁸⁾ Situationsplanen er med given Tilladelse tegnet i $\frac{4}{5}$ Størrelse efter det af Hr. Stadsingeniør Holst udgivne fortræffelige Kort over Nykøbing (1911).

⁹⁾ I Organisthuset er rimeligvis Livlægen Etatsraad Joh. Vilh. Guldbrand født 1744 $\frac{25}{7}$. Han var Søn af Organist ved Nykøbing Kirke Christian G., der i Biogr. Leks. VI 301 har faaet den noget stort klingende Titel Slotsforvalter. Han har muligvis haft lidt Bifortjeneste ved at

føre Tilsyn med det tiloversblevne, gamle Slotsinventar. Livlægen blev Fader til Etatsraad Christian Ancher Vilh. G., der var Fysikus for Lolland-Falster 1814—16.

¹⁰⁾ Udtrykkene indenbys Have og den nye Gade kunde synes at staa i Modstrid med, hvad foran er ytret om Klosters Beliggenhed uden for Byen, men Forklaringen ligger nær, naar man tænker paa, hvorledes de stedlige Forhold var forandret i de nærmest foregaaende Aar ved Opførelsen af Voldene, som Christian IV allerede havde paabudt 1628 ²¹/₆. Voldarbejdet gik trængt i Begyndelsen, men fremmedes ivrigt af Sønnen under Krigen 1643—45 og endnu Aaret efter, saa Fæstningsværkerne mod Sydøst vel da kan anses for fuldførte, maaske paa en planlagt Bastion nær ved Slotssøen, som antydet paa Pufendorfs Kort, der jo viser Forholdene, som de var, da Karl Gustaf uden at møde Modstand tog Byen i Besiddelse 1659 ²⁸/₄. Disse Volde blev helt naturligt i Skøderne 1647 og 1652 betragtet som omfattende det „indenbys“; i Praksis blev dog som oftest lige til den nyeste Tid en helt anden Betragtningssmaaede gjort gældende.

¹¹⁾ Huset fik 1804 det Eftermæle, at det var nedbrudt, „fordi det som bekendt var saa gammelt og rent forfaldent, at det stod Fare for at styrte sammen og dræbe (!) Beboerne og andre“.

¹²⁾ Skulde nogen mene, at jeg er gaaet for vidt i min her fremsatte Formodning, overlader jeg villigt til vedkommende at finde en rimeligere Forklaring paa, hvorledes det kunde være, at det lille Hus med sine trange Rumforhold og simple Materialier havde faaet en Forside „omtrent alentyk“, der efter en paalidelig, af alle Teorier uholdt Beskrivelse synes at have bestaaet af middelalderligt Murværk. Ifølge velvillig Meddelelse fra Hr. Bankbestyrer, Branddirektør C. Petersen opgives ved sidste Vurderingsforretning: „1 Etage, 6 Fag; 13 Alen langt, 10 Alen bredt; Grundmur til Gaden, for øvrigt Mur- og Bindingsværk“. Vurderingssum: 2400 Kr. Lolland-Falsters Stiftstidende beretter, at Huset 1900 ¹⁴/₆ ved Auktion solgtes til Nedbrydning for — 62 Kr., og at det faa Dage før var blevet fotograferet; dette Billede burde efterlyses for at faa en Genpart deraf opbevaret. Fra anden Side er fremsat Formodningen om, at denne Arrestforvarerbolig skulde være det gamle Organisthus, der rigtignok 1761 angives at ligge „tæt ved Raadstuen“. Dette er jeg nu ikke helt overbevist om, men har Huset, hvad ikke bestem kan modsiges, virkelig været det tiloversblevne af det oprindelige Organisthus, — ja, saa tror jeg, at mange af den nulevende Slægt kan bevidne, at det laa „i Muren“.

¹³⁾ I 1890 er der næppe nogen, som har tænkt paa at lægge nøjere Mærke til Murværkets Beskaffenhed. Kun Stenenes Størrelse kan eftervises; den Haandværksmester, der købte Muren til Nedbrydelse, lod anvende en ringe Del af Munkestenene foroven i Fundamentet til Hegnet om Præstehaven ud til Tværgade. Efter Murens Fjernelse sattes et Nettraadshegn med Tjørnehæk; dette veg en halv Snes Aar efter for et højt

Stakit, men ogsaa det maatte snart vige, af „æstetiske Hensyn“, der allerede kom til Orde i Byraadmødet 1901 $\frac{0}{5}$, og Kirkepladsen ligger nu frit.

¹⁴⁾ I Ringmuren om det store Franciskanerkloster i Odense var der flere Porte, hvoraf en hed Ringeporten, en af de andre Ageporten (V. Lorenzens Værk S. 69).

¹⁵⁾ Gavebrevet af 1532 lader ingen Tvivl om Byens Ejendomsret til hele Bygningen, og at Skolen har boet der som Gæst. At den har faaet Hævd paa Brugsretten, er vel uomtvisteligt; men noget paagaende synes det at være, naar den endnu længe efter sin Bortflytning 1808 vilde hævde Ejendomsret til Lokalet, der i lang Tid henstod unyttet. Efter Ordre fra Stiftamtmanden brugtes det en kort Tid som militært Sygehus og siden af og til af omflakkende Gøglere. Kommunalbestyrelsen mente med Rette, at Lokalet var hjemfaldet til Byen, langvarige Forhandlinger førtes, ingen vidste Besked; Byfogden holdt paa Byens Ret, men overstemtes af Præst og Rektor, som dog maatte indrømme, at de ikke kunde klare Ejendomsretten. Direktionen for de lærde Skoler holdt ogsaa paa Skolens Ret. Men saa greb man til den Udvej at omgaa Spørgsmaalet ved at give det Classenske Fideikommis Lov til at flytte en Del af sin Bogsamling ind i Lokalet uden Lejeafgift, dog med Forpligtelse til at indrette og vedligeholde det, og skulde Skolen senere forlange Bogsamlingen flyttet, maatte den yde 200 Rdl. i Godtgørelse. Biblioteket indviedes 1838 $\frac{27}{12}$, og det bestemtes, at det skulde staa aabent 3 Timer ugentlig til Afbenyttelse i Læsestuen og til Udlaan. Nye Forhandlinger optoges en Snes Aar efter, og Ministeriet resolverede 1859 $\frac{4}{4}$, at Skolen maatte afstaa sin Ret til Byen, der tilpligtedes at lade Bogsamlingen forblive i Bygningen eller eventuelt at skaffe den et andet passende Sted i Byen. Efter at det nye Raadhus 1872 var taget i Brug, flyttedes Bogsamlingen op i de forrige Raadstuerum.

Om Dorte Skov, hendes Venner og hendes Fjender.

Af Povel Hansen, Vallekilde.

I. Om Bille-Ætten.

Den 17. Maj 1607 fødtes Lave Eriksen Bille (el. Bilde). Hans Fader Erik Bille boede paa Kærsgaard, og her blev Lave opdraget sammen med sin Broder Sten, der var et Aars Tid ældre.

Om de to Brødre hedder det, at Sten udviklede sig stærkt legemligt, men Lave sjæleligt¹⁾.

Deres Moder, Erik Billes anden Hustru, var Datter af Lave Beck til Havrelykkegaard paa Lolland, og med hende kom nævnte Ejendom saa vel som Aalstrup (el. Olstrup) i Bille-Ættens Eje.

Hjemmet paa Kærsgaard var næppe af de bedste; talrige Retstrætter tyder i hvert Fald paa, at Faderen har været en temmelig trættekær og uomgængelig Mand, en Egenskab, der i kun alt for høj Grad gik i Arv til Slægten. Saaledes kom Sønnerne f. Eks. senere i „Tingdeling“ indbyrdes om deres Fædrearv.

15 Aar gl. sendtes Lave til Udlandet for at studere og tilbragte to Aar ved Universiteterne i Leyden og Wittenberg. Noget efter sin Hjemkomst blev han Sekretær i Kancelliet, en Post, som han dog kun beklædte til Aar 1634.

I Løbet af næstfølgende Aar holdt begge Brødrene Bryllup, og hvad Lave angaar, da gjorde han her et særdeles

¹⁾ Noterne til denne Afhandling findes Side 82—83.

rigt Parti. Hans Brud, Pernille Marsvin, var nemlig Datter af Otto Marsvin, Ejer af Snogeholm og det dengang „ravn-rige Dybæk“ i Skaane; selv havde han nogle Aar forud efter sin Moder arvet Aalstrup; medens Broderen Sten fik Kærsgaard, hvor gamle Erik Bille levede som Aftægtsmand til sin Død 1641.

Ved de mægtige Forbindelser, Lave nu havde, lykkedes det ham i en forholdsvis ung Alder i Aaret 1636 at opnaa det ledige Landsdommer-Embedet over Lolland og Falster. Længe skulde han dog ikke sidde inde hermed; ti Aar senere blev han atter afskediget, uden at Grunden hertil er rigtig klar; nærmest synes den at være nogle uopfyldte Pengekrav, som Kronen gjorde gældende imod ham. Han flyttede da over til Skaane og bosatte sig der paa Dybæk, som ved Svigerfaderens Død omtrent samtidig gik over i hans Eje.

Skønt Lave Bille uden Tvivl maa kaldes en af Datidens mere velhavende Adelsmænd²⁾, traadte han dog kun lidet frem i Kristian IV.s Tid og synes overhovedet at have fundet sig bedst til Pas ved et noget tilbagetrukket Liv.

Med sin Hustru fik han i Aarens Løb syv Børn, hvoraf de tre ældste dog døde som smaa, medens de fire yngste: Kristian, Manderup, Elsebe og Jørgen alle overlevede ham.

Efter femten Aars Samliv med ham døde Pernille Marsvin den 26. Oktober 1650. Lave vedblev ogsaa i den nærmeste Tid efter hendes Død at fortsætte det samme tilbagetrukne Liv, han var bleven vant til; men saa kom Krigen med Sverige; den vendte op og ned paa saa mange Forhold, og heller ikke Lave Bille skulde her gaa Ram forbi.

Efter at Karl Gustav 1658 anden Gang var kommen her til Landet for at bryde Roskildefreden og helt slette Danmark ud af Staternes Tal, vaagnede der rundt omkring i Folket en levende og bevidst Vilje til at staa ham imod paa ethvert Punkt.

Et af de Steder, hvor denne Vilje slog ud i Handling, var som bekendt Malmø, hvor „den skaanske Sammensværgelse“ havde til Maal at spille den vigtige By Malmø over i Danskernes Hænder.

Blandt Deltagerne i dette forvovne Foretagende var ogsaa Lave Bille.

Ved et sælsomt Uheld kom Planen imidlertid for Dagen, og haardt gik det ud over de mange Borgere og Herremænd, som deri var indviklet.

Blandt dem, der blev grebet og fængslet, var ogsaa Hr. Lave, og først mer end Aar og Dag efter slap han atter paa fri Fod. Men Forbitrelse mod den svenske Erobrer fyldte hans Sind; det var ham under disse Omstændigheder ikke muligt at aflægge Troskabsed til Svenskekongen, hvorfor han overdrog Dybæk i Forpagtning til sin ældste Søn Kristian, der paa den Tid kun var nitten Aar gl. og altsaa endnu ikke myndig. Selv flyttede han over paa Havrelykkegaard paa Lolland.

Fire og tyve Aar henlevede Lave Bille som Enkemand efter sin Hustrus Død; men i Foraaret 1674 giftede han sig paa ny³⁾ Om hans Familieliv under den lange Enkemandsstand haves kun liden Oplysning; men helt pletfri har den dog næppe været; den „Slegfreddatter“, som hans anden Hustru senere omtaler, har efter al Sandsynlighed været født ham i Løbet af denne Tid.

II.

Lave Billes andet Ægteskab vakte stor Bestyrtelse og Forbitrelse i hele hans Slægt, særlig blandt hans Børn, som af den Grund var nær ved helt at bryde med ham.

Meget kunde der i Sandhed ogsaa være at bemærke til den Sag: Medens Brudgommen var nær ved de syv og treds, var hans Brud næppe tredive; medens han var en rig og mægtig Adelsmand, var hun kun en Tjenestepige, hvis Rygte efter hvad Kristian Bille — rigtignok hendes Fjende — senere paastaar, ikke var det allerbedste.

Brudens Navn var Dorthea Iversdatter Skov, og skønt ingen Oplysninger om hendes Hjemsted har været at finde, tyder forskellige Omstændigheder dog paa, at hun var en Skaaning — i alt Fald havde hun her tjent flere Steder før hendes Giftermaal. Bekendtskabet er da rimeligvis stiftet,

allerede medens Lave opholdt sig paa Dybæk; men hvorledes det har udviklet sig til at kunne føre til Giftermaal, kan nu ikke opklares.

Skønt de to Ægtefæller, saavidt man kan se, levede godt sammen, blev deres korte Ægtestand dog ingenlunde nogen Fredens Havn, men mod Slutningen tværtimod Skuepladsen for stærke Storme.

Det var i deres Ægteskabs tredie Aar, Sommeren 1677, at Uvejret begyndte at trække op; de havde om Foraaret faaet flere nye Folk til Havrelykkegaard og deriblandt Pigen Ellen Pedersdatter og Ridefoged Jørgen Olsen. Disse to satte ondt Blod hos de andre Folk, samtidig med at deres egen Opførsel langt fra var upaaklagelig. Endelig kom det for en Dag, at Ellen havde gjort lange Fingre i sin Madmoders Gemmer, og da det tilmed viste sig, at hun var frugt-sommelig, tog Fru Dorte Skov hende strengt i Skole, medens gamle Lage Bille tog sig af Ridefogdens Opdragelse, thi ved nærmere Eftersyn havde det nemlig vist sig, at de Regnskaber, han var sat til at føre, var i største Uorden.

Men sligt vilde de to Tjenestefolk ikke finde sig i: en skønne Dag var de begge forsvundne, „rømte af Landet“ (d. e. Lolland).

Medens denne pinlige Sag stod paa, havde Jørgen Bille været i Besøg paa Havrelykkegaard, og det var ved den Lejlighed kommet til stærke Rivninger mellem ham og Stifmoderen; ved Afskeden lod han endog falde truende Ord mod hende, saa hun var glad, da han atter var vel ude af Huset.

Imidlertid varede det ikke længe, før Rygtet fortalte, at Ellen Pedersdatter opholdt sig hos Jørgen Bille, hvorfor gamle Lave da satte sig hen at skrive til Sønnen og spurgte ham, om Rygtet talte sandt.

Jørgen svarede tilbage, at Ellen Pedersdatter var rømt til Tyskland — hvad der imidlertid viste sig at være Opspind, idet man nogen Tid efter fik paalidelig Underretning om, at den efterspurgte opholdt sig i København, hvor hun havde født sit Barn og udlagt Lave Billes Tjener Peder Andersen som dets Fader.

III. Dorte Skov anklages.

I nogen Tid var nu alt roligt; men ved Nyaarstid 1679 indgik der til kgl. Majestæt en Skrivelse undertegnet med Ellen Pedersdatters Navn. Heri anklagedes Fru Dorte for Majestætsforbrydelse, idet hun ved flere givne Lejligheder skulde have udtalt sig utilbørligt om Kristian V.s enevældige Styrelse.

Enevælden var jo endnu kun ny, og Folket var endnu ikke rigtig fortrolig med dens Brug; men netop derfor gjaldt det ogsaa om for Magtens Indehaver at være paa sin Post overfor Misfornøjelsen, i hvilken Form den saa maatte vise sig.

Faa Dage efter Indsendelsen af Ellens Brev fik derfor Generalfiskalen, Kristian Pedersen i Roskilde, kongelig Befaling om straks at lade forhøre Ellen Pedersdatter og de Vidner, hun i sin Skrivelse paaberaaber sig; om fornødent kan disse belægges med Arrest. Synes Anklagen at være sandfærdig, skal han straks sikre sig Dorte Skovs Person og for Kommissionsdommere, som i den Anledning skal blive udnævnte, føre Sagen til Doms. Om ønskes, maa Sagen senere blive indstævnet for Højesteret.

Hurtigst muligt afsender Generalfiskalen sin Fuldmægtig Lavrits Mørk til Lolland for „med al mulig Flid at inkvirere om Sagen“. For lettere at komme paa Sporet havde han taget Angiverinden med, d. v. s. lejet et Køretøj til hendes Befordring, medens Barnet under Moderens Fravær blev sat i Pleje hos en Familie i København.

Det blev en besværlig Rejse, da det jo var midt i Vinterens Hjærte; omsider naaede de da Vordingborg; men her havde de nær maattet standse, idet Isen laa saa fast i Sundet, at intet Skib kunde bringe dem over.

Mørk besluttede da at gøre Turen til Fods over Isen; to Karle i Vordingborg blev lejet til at bære Rejsetøjet og gaa de rejsende til Haande undervejs. Paa den Maade kom de efter en anstrengende Tur over til Gavns Færgested paa Falster, fik her lejet nye Køretøjer og fortsatte saaledes Farten til Nykøbing, hvor Ellen Pedersdatter foreløbig blev efterladt, medens Mørk selv drog videre over til Lolland for i

Eggen om Havrelykkegaard at „inkvirere, hvor de paabe-raabte Vidner fandtes“ og ellers i al Hemmelighed se Lejligheden an.

Midt i Februar var han saa vidt, at han ved Landsdommeren kunde lade de første Stævninger udgaa. Ved Forhøret, der holdtes for Kommissionsdommerne paa Nykøbing Raadstue den 25. Febr., var efter Tilsigelse mødt: 1) Anne Bølle, en ganske ung Pige, som var i Slægt med Fru Dorte, og som fra Barndommen af havde været opdraget hos hende, men nu i de to sidste Aar havde opholdt sig hjemme hos sin Moder, hvor ogsaa hendes Kæreste var. 2) Anne salig Jens Stens, som omkring ved den Tid, da de paaklagede Ytringer skulde være faldne, var til Stede hos Fru Dorte i sin Egenskab af Jordemoder, 3) Peder Nielsen, Urtegaardsmand, 4) Peder Andersen, forhenværende Tjener, 5) Lave Bille m. fl.

Udbyttet af Forhøret var imidlertid saare ringe, idet alle under Ed vidnede imod Ellen Pedersdatters Angivelser.

Lavrits Mørk lod dog ikke derfor Sagen falde, men fortsatte sine Undersøgelser i Løbet af en Maanedes Tid og lod derpaa stævne til nyt Forhør den 20. Marts. Men heller ikke denne Gang var der Udsigt til Beviser; alle Vidnerne havde været fremme paa Anne Bølle nær, og intet nyt var kommet frem. Nu kom Anne Bølle; efter en Del Vaklen giver hun saa den overraskende Meddelelse, at hendes først-aflagte edfæstede Vidnesbyrd var falsk, og de paaklagede Ytringer derimod i alt væsentligt faldne, som af Ellen Pedersdatter angivet.

Hvorfor hun da havde vidnet falsk første Gang?

Jo, fordi hun var Dorte Skovs Næstsøskendebarn og af hende fra Barndommen af havde nydt meget godt, ligesom hun ogsaa havde lovet at gøre hendes Bryllup. Dertil kom endvidere, at Niels Hansen Varberg, den ny Ridefoged paa Havrelykkegaard, havde svoret at „slaa Arme og Ben i tou paa hender“, om hun røbede Sandheden.

Dette Vidnesbyrd af Anne Bølle blev dog ikke edeligt bekræftet, hvorimod hun straks blev erklæret for Arrestant

og holdt tilbage i Nykøbing. Her blev hun faa Dage efter syg, og, da Sygdommen tog til, og hun ønskede den hellige Nadver, tog Præsten to Mænd med sig, og i deres Nærværelse besvor han hende at sige Sandheden om Dorte Skov. Hun udtalte da med Døden paa Lærerne, at hendes sidste Vidnesbyrd i eet og alt var sandt.

Faa Øjeblikke efter var hun død.

Hendes Bekendelse indeholdt følgende:

Engang sad hun, Ellen Pedersdatter, Anne Stens, Anne Lunds, Dorte Skov og flere Kvinder inde i Degnestuen paa Havrelykkegaard; Samtalen faldt paa Kongen (Kristian V), og Fruen sagde da: „Den Tid vores Konge var liden, kom der en Løve, tog hannem og førte hannem op i det øverste Taarn i København, men vendte saa om og førte hannem neder igen. Dette skete ikke for det gode, han skulde gøre i Lande og Riger“. Derefter begyndte hun at bande og ønske Ulykker over kgl. Majestæt især for de mange Skatter, som i denne Krigens Tid blev paalagt Folket. Da hun senere rejste sig og gik ud af Stuen, sagde Anne Lunds: „Hvem der nu havde en liden Fugl, der kunde angive det i København hos Godtfolk, som det kunde andrage, da kom det vel op for Kongen“.

Det var saaledes meget haarde Beskyldninger mod Dorte Skov, som Anne Bølles Udsagn indeholdt; intet Under, at de i Retten vakte Opsigt. Lavrids Mørk var straks paa det rene med, at efter dette burde anklagede sættes fast for ikke ved Flugt i Tide at unddrage sig Retfærdighedens Arm.

To Dage senere var han paa Vej over til Lolland for at sikre sig hendes Person. Først lagde han Vejen om forbi Stiftamtmand Lerche, for af ham at udbede sig Tilladelse og den nødvendige Hjælp til Planens Iværksættelse. Stiftamtmanden var straks villig til at føje sig efter hans Ønske og overlod ham en Ryttertrop. I Spidsen for denne gæstede han saa Havrelykkegaard næste Nat.

Om selve Paagribelsen melder Lavrits Mørk intet; men kan man tro Fru Dorte, har den nok ikke foregaaet saa helt fredeligt; i Forbigaaende skriver hun nemlig engang senere

om denne Begivenhed, at Fuldmægtigen „uden foregaaende Dom med et stort Parti Ryttere faldt ind paa Havrelykkegaard, mine Folk ilde slog og medhandlede og røvede mig som den groveste Misdæder, uforhørt, paa sagvoldelig Vis af mit Hus“.

Sammen med en Pige blev Fruen sat op paa en Vogn, som til den Ende var bleven lejet og bragt med fra Maribo, og til denne By gik nu Toget i fuld Fart. Her holdt man Hvil til om Morgen, idet Dorte Skov og hendes Pige bevogtedes af Rytterne. Næste Morgen ved Daggry gik Vejen videre til Nykøbing paa Falster, hvor de to Fanger blev ført ind i Peder Kedelførers Hus. Her blev der anvist Fruen en Stue, hvor hun kunde bo med sin Pige; men det tillodes hende hverken at forlade Stuen, at tale med andre Mennesker end sin Pige eller at benytte Pen og Papir.

Gamle Lave Bille rejste straks efter sin Hustru til Nykøbing og tilbød Gang efter Gang at stille hvad Sikkerhed der forlangtes, om blot hun atter maatte komme paa fri Fod; men Mørk afviste lige saa ofte hans Begæring, og dybt nedbøjet maatte den gamle omsider bekvemme sig til at rejse ene hjem; han havde set sin Hustru for sidste Gang, thi kort efter blev den 72-aarige Mand syg og døde den 15. Juni — længe inden Sagen endnu var til Ende. I et senere Bønskrift til Kongen skriver Dorte Skov herom: „Bemeldte Medfart (hendes Fængsling) imod mig har lagt min salig Kæreste (d. e. Mand) paa sin Sjugesæng; og han, som tilforn var en frisk og før Mand, han er derved død og dræbet, hvilket jeg beklager for Gud i Himlen og Deres Majestæt“.

Den 27. Marts blev de een Gang afhørte Vidner paa ny stævnet til at møde i Nykøbing den 9. April, og skønt alle ved Forhøret fastholdt deres tidligere Udsagn om intet at vide, blev dog baade Anne Stens og Peder Nielsen Urtegaardsmand sat fast. Sidstnævnte især fordi han, da Stævningen blev ham forkyndt, skal have ytret: „Skam faa hun (Dorte Skov), jeg har endnu ikke faaet mine 12 Rdlr.; men jeg kan ogsaa gøre hende baade ondt og godt“.

Ligeledes vidnede Niels Jørgensen, Skørringe Skovhus, at Peder dér skulde have sagt: „Dersom jeg ikke faar min Løn, men kommer til at vidne, da skal det rye om hendes Øren, thi jeg kan baade gøre ondt og godt“. Et Flugtforsøg, som han foretog en Ugestid senere, syntes vel i Begyndelsen at skulle krones med Held, men efter at Mørk desangaaende havde været hos Stiftamtmanden, og denne igen beordret Øens Herredsfogder til at gøre deres Bedste for at skaffe Flygtningen til Veje, sad han to Dage senere atter bag Laas og Slaa inden Fængslets Mure.

Blandt de Vidner, som Ellen Pedersdatter havde paabe-raabt sig, var ogsaa forhenværende Ridefoged Jørgen Olsen. Efter sin Flugt fra Havrelykkegaard var han kommen i Tjenes-te som Ridefoged paa en Herregaard i Fyn. Ogsaa denne Mand blev nu stævnet til Forhør. Han skulde møde paa Studie-gaarden i København og fik tilstaaet 10 Rdlr. i Rejsepenge.

Ved Forhøret over ham øgedes Sigtelserne mod ankla-gede. Jørgen vidnede nemlig, at da kgl. Majestæts Forord-ning om nyt Skattepaalæg var udgaaet, bragte han en Dag denne ind til Fruen, som da udbrød: „Guds Straf komme over denne Konge, gid vi blot var under Kongen af Sverige i Steden!“ Disse Ord har Vidnet kun aabenbaret til Hans Poulsen i Stokkemarke og hans Kone, og det endda med Tilføjelse om at holde det hos dem selv, eftersom han det ikke kunde bevise.

Ved en anden Lejlighed, medens de engang sad til Bords, faldt Talen paa Griffenfeld, der nylig var bleven styrtet. Fruen, der regnede sig i nær Slægt med den faldne Stormand, var meget forbitret paa dem, der var Skyld i hans Fald, og med Henblik paa Kongen ytrede hun da i Sam-talens Løb blandt andet: „Gud straffe ham, den Blodhund, for hvad han har forurettet Griffenfeld!“ Over disse Ord blev gamle Lave Bille meget forskrækket, „straffede hende haardelig, idet han tog hende ved Haanden og sagde: „Ikke saa, ikke saa, mit Barn, det er for højt at gaa paa.“ Hvor-efter han bad hende for Guds Skyld at vare sig for, hvad hun sagde, og endelig tie stille med slige Ord.

Fruen tog sig imidlertid ikke hans velmente Advarsel til Indtægt — fortsætter Vidnet; to, tre Gange senere hørte han hende gentage omtrent de samme Ord i Overværelse af snart den ene og snart den anden af Husets Folk.

Det næste Forhør, som afholdtes den 3. Juni, blev ogsaa blandt Sagens Mærkedage derved, at Anne salig Jens Stens deri skriftlig fremlagde følgende „sandfærdige Bekendelse“ om hvad hun i den Sag vidste:

„Jeg fattige, bedagede gamle Kvinde, som desværre var saa ulykkelig at være fordret til at opvarte Fru Dorte Skov i 13 Uger under hendes vrang Barneredsel og paafølgende Barnsnød, jeg hørte af hendes egen Mund de Ord, som jeg nu vidner, saa sandt, som Gud i Himmelen er en god Gud, og jeg hende for Guds Dom vil svare. Hendes Mund løb altid med Sladder og Skarnsord, som jeg fattige gamle Kvinde vel hørte, men gav ingen Sans efter, hvorføre jeg det ikke, første Gang jeg var forhørt — formedelst min Alderdoms Svaghed og ringe Hukommelse — vidste at fremføre, som det var, eller Ordene vel erindre. Hvorudover jeg af min Daarlighed lod det blive, indtil jeg forleden kom i Tanker om de omvidnede Ord, som herefter følger: I Degnestuen paa Havrelykkegaard saa og hørte jeg Fru Dorte Skov tale om Kongen, og at hun var i Slægt med Griffenfeld. Efter at Fruen var gaaet, ønskede Anne Lund en liden Fugl, som sligt kunde føre til København, medens jeg gamle Stakkel og herudi galsvarede, at hun vist var lige saa meget i Slægt med Griffenfeld som jeg, uden det er paa den Side, Forklædet hænger. Jeg troede ikke, at dette skulde komme saa vidt, ellers kunde jeg sagtens have holdt mine gamle Øren derfra, dengang de begyndte derom at tale; jeg havde da nu været dette foruden, og i det Sted kunnet betjene mangen en bedrøvet Barselkvinde, som nu savner mig, mens jeg sidder her

Dagen førend vi skulde i Forhør, den 9. April, kom Lave Billes Tjener, Jakob Flor, til mig i Peder Baggers Hus og sagde: „Fru Dorte Skov vil tale med dig, om du vil komme til hende; det kan ske paa den Maade, at du kan gøre dig

et Ærind at tale med Kvinden i Huset, saa vil Fruen se Lejlighed til at lukke dig bag ind“. Men jeg svarede: „Nej, mænd vil jeg ikke“; men næste Dag, inden vi endnu var opgangen til Forhøret, kom han atter til mig i Peder Baggers Hus og sagde: „Lave Bille beder dig at komme over til sig; han vil tale et Ord med dig.“ Jeg svarte dog atter Nej; hvorpaa han igen gik sin Vej.

Nogen Tid derefter gik jeg fra Logementet op ad Gaden efter Retten; men da kom Jakob Flor ud af Tolderens Hus, netop som jeg gik der forbi. Han gav sig i Tale med mig paa Gaden og sagde: „Anne Stens, hvad vil I vidne i Dag?“ Hvortil jeg svarte hannem intet. „Jeg vil sige Eder noget“, sagde han. „Fruen bad mig bede Eder, at I intet skulde vidne i Dag, andet end hvad I før har vidnet, thi saa vil hun give Eders Søn den halve Gæld efter, som han er hende skyldig“. Da svarte jeg: „Jeg vil vidne som jeg ved, saa maa det gaa mig, som Gud vil“. Da sagde han: „Anne, vidn blot intet andet, end I haver vidnet før, at det ikke skal gaa Jer ilde, og I skal miste Eders Fingre“⁴⁾). Jeg lod mig dog heraf hverken lokke eller skræmme, men vidnede blot hvad jeg erindrede og fordulgte kun noget af mangelfuld Hukommelse. Jeg bliver ved Sandhed, saa maa det gaa mig, som Gud og Kongen vil. Jeg formoder derfor og, at de høje Kommissarier — trods min første daarlige Edsaflæggelse — mig dog i Gunst anser, paa det jeg den naadige Konge om naadig Tilgivelse derfor kan søge, vist forhaabende, at han skal mig bønhøre, og I gode Herrer værer mig for Guds Skyld ogsaa naadige, saa at mine Børn og Børnebørn for Skændsel over min Sandheds Fortielse vorder befriet. Men skal jeg gamle Stakkell, om jeg lever noget endnu, komme til at miste det, jeg min Munds Brød kunde med fortjene og i det Sted gaa med Betlerstaven, da betale Gud hende, der har Skylden derudi, at hun ikke lod mig gamle Stakkell fare hjem igen at betjene andet Godtfolk, som havde det mere fornødent end hun; thi om saa skete, da havde jeg ikke gaaet og hørt paa hendes Snak, mens jeg opvartede hende i den lange Tid, hvor hun dog

ikke trængte til mig. Dette bliver hendes saa vel som min Skade.

Formoder udi allerdybeste Underdanighed denne min sandfærdige Bekendelse udi bedste Maade optages. Gud vil rigtig være Belønning derfor.

Anne salig Jens Stens.“

Paa dette skriftlige Vidnesbyrd blev ikke af Anne Stens aflagt Ed.

Nu saa det ikke godt ud for Dorte Skov.

IV. Dorte Skovs Forsvar.

Niels Hansen Varberg, Ridefoged paa Havrelykkegaard, der førte Sagen paa sin Frues Vegne, havde imidlertid, trods Lavrits Mørks Indsigelser, udtaget Modstævning og ladet Ellen Pedersdatter og de andre Vidner indkalde, dels for at faa Vidnesbyrdene mod Fruen underkendt og Menederne straffede, dels for at faa Vidnesbyrdene til Gunst for hende bekræftede.

I et skriftligt Indlæg, som han samtidig indgav, søger han at fremlægge Sagen fra anklagedes Standpunkt. Først peger han paa den alt for grove Mishandling, der er bleven Fruen til Del, og paa den „Insolvence og Spolering af hendes Hus“, som derved er sket; dernæst gøres gældende, at det Anklageskrift, der er Sagens Ophav, og som er underskrevet med Ellen Pedersdatters Navn, umuligt kan være forfattet af hende, da hun hverken kan læse eller skrive; der maa altsaa staa andre bagved, andre, der for at tilfredsstille personligt Had el. lign., har brugt hende som „et Instrument“⁵⁾, men saadan Omstændighed gør, at man maa modtage Sigtelsen med stort Forbehold.

Hvad nu Vidnerne angaar, da ses ligeledes let, at Sagen ikke ved Hjælp af dem kan være lovlig bevist. Thi efter Loven skal den, der sigter en anden, være pligtig til at bevise sin Sigtelse med „tvende ærlige og trofaste Mænds Munde“, men dette er ikke her sket: Ellen Pedersdatter er Anklager og kan derfor ikke tillige regnes for Vidne; og Anne Bølle og Anne Stens har paa deres første Vidnesbyrd

om intet at vide aflagt Ed, og naar de nu bagefter tilbagekalder det første og møder frem med et andet Vidnesbyrd, da opnaar de derved kun at gøre sig selv til Menedere; men som saadanne kan de ikke komme ind under Lovens Udtryk „ærlige og trofaste“, hvorfor altsaa deres Vidnesbyrd taber Beviskraften.

Tilbage staar Jørgen Olsen, men om ham skal kunne bevises, at han har tjent anklagede og hendes Mand uærligt, og selv om dette endda ikke var Tilfældet, saa er eet Vidne dog kun Halvdelen af hvad Loven fordrer og kan altsaa ikke fælde.

Naar hertil endelig kommer, at alle de øvrige Vidner — deriblandt salig Lave Bille —, under Ed vidner intet af de paaklagede Udtryk at have hørt, saa vil Dommerne sikkert let overbevises om, hvor grundløst og strafværdigt det hele er.

Kommissionsdommen, som derefter faldt den 25. Juli, holder sig hovedsagelig til ovenstaaende, idet den undlader at dømme i selve Hovedsagen, men nøjes med at underkende Vidnesbyrdenes Beviskraft.

V. For Højesteret.

Om Dorte Skov havde tænkt, at Sagen dermed var til Ende, skulde hun imidlertid snart faa at vide, at hun havde gjort Regning uden Vært, og det vil her sige uden Generalfiskalen. Han var nemlig ikke til Sinds at lade hende slippe for saa godt Køb.

Øjeblikkelig blev Sagen appelleret for Højesteret, medens Mørk fik Befaling til at føre alle Fangerne til København. Dette skete; for den Sum 26 Rdrl. lejedes 5 Vogne til Befordring af Folk og Rejsegods, og for 12 Rdrl. lejedes to Mænd, Hannibal og Niels Kok, til undervejs at „paavarte“ Fangerne. Disse var — foruden Dorte Skov og hendes Pige — Ellen Pedersdatter, Anne Stens og Peder Urtegaardsmand.

Alle blev efter Ankomsten til København paa ny sat i Arrest.

Under Sagens Gang for Højesteret fremkom intet væsentlig nyt: Dorte Skovs Forsvar paastaar Frifindelse for an-

klagede i Hovedsagen, Mørk straffet for voldelig Fremfærd, Ellen Pedersdatter for ubevislig Anklage, Jørgen Olsen for falsk Vidnesbyrd og Anne Stens for Mened. Generalfiskalen indlod omsider Sagen til Doms med Paastand om, at Dorte Skovs dømtes fra „Ære, Liv og Gods, hende til velfortjent Straf og andre saadanne til Eksempel og Afsky“.

Højesteretsdommen, der faldt midt i September, gik i eet og alt Generalfiskalen imod: „Dorte Skov bør for Generalfiskalens Tiltale og Irettesættelse fri at være“, og hendes Arrest ophæves. Skal noget af hendes Gods ved samme Arrest hende være frakommen, da beholder hun fri Tiltale mod dem, som deri kan bevises skyldige.

Ellen Pedersdatter bør for hendes ubevislige Anklage at stryges til Kagen⁶⁾ og derefter landsforvises; Jørgen Olsen tilkendtes at „gaa udi Jærn paa Bremerholm i tre Aar; men Fuldmægtig Lavrits Mørk bør bøde 60 Rdlr.“

Angaaende Omkostningerne, da bør Dorte Skov betale sin egen og sin Piges Fortæring i Arresten med 100 Rdlr. og ej videre. Den øvrige Bekostning skal Generalfiskalen søge i Angiverens og de fældede Vidners Bo, saa vidt dette strækker til⁷⁾.“

VI. Strid om Arven.

Dorte Skov var atter paa fri Fod og hun skyndte sig hjem, hvor hendes Nærværelse syntes i høj Grad nødvendig.

Lave Bille var jo død for flere Maaneder siden, og det viste sig nu, at hans Formuesomstændigheder ingenlunde var glimrende. Allerede Svenskekrigen havde givet hans store Ejendomme slemme Grundskud. Indtægterne fra Dybæk var stadig bleven mindre og mindre paa Grund af de Byrder, som dette og andre skaanske Godser fik paalagt af den svenske Regering. 1665 nødsagedes han til at afhænde Aalstrup; men ogsaa disse Penge var opbrugte, og Gælden betydelig. Boet kunde altsaa langt fra anses som velhavende; men desto mere gjaldt det derfor ogsaa om at staa paa sin Ret til det lidet, der var.

Nogen særdeles kærlig Modtagelse mødte Fru Dorte imid-

lertid ikke ved sin Hjemkomst; det spændte Forhold, der tidligere havde udviklet sig mellem hende og Stifbørnene, brød tværtimod nu ud i aabent Fjendskab, og — som hun senere klager — „imod Guds og Menneskers Love“ viste de hende ud af Hjemmet, da hun ankom, ja nægtede hende baade „Hus, Værelse og Ophold“ for hende og hendes Folk; „hvorudover jeg fattige Enke ikke kan blive det mindste af mit mægtigt, men maa opholde mig hos fremmede, hvorved jeg er geraaden i stor Vidtløftighed.“

Hun rejste da atter tilbage til København og beredte sig til at tage Kampen op.

Stiftsønnerne Kristian og Jørgen havde allerede tidligere indgivet Ansøgning om og faaet Tilladelse til i Vidners Overværelse at aabne Faderens Gemmer og Testamente „for deraf at kunne udrede kgl. Majestæts Skatter“. De fandt imidlertid Boets Tilstand bedrøvelig, ja overvejede endog, om de ikke havde Fordel af at lade det gaa fallit, hvad dog atter blev opgivet. De trængte begge stærkt til Penge. For Kristian gik det stadig tilbage paa Dybæk, og hvad Jørgens Pengeforhold angaar, da var de saa elendige som vel muligt; i Begyndelsen af Aaret havde han maattet tage sin Tilflugt til Danske Cancelli og her udvirket for sig et „kgl. Beskærmelsesbrev mod hans Kreditorers Krav og Tiltale.“ Derfor blev nu Løsenet overfor Behandlingen af Faderens Dødsbo: spare, hvor der spares kan, og selvfølgelig gennemførtes dette af en ærlig Vilje overfor den forhadte Stifmoder.

Til at varetage alle de fordringshavendes Tarv havde Regeringen udnævnt forskellige Mænd som Deltagere eller Vidner i Skifteforretningen; ogsaa Dorte Skov havde faaet Lov til at udpege et Par saadanne; men disse nødtes snart at gøre Indsigelse imod den Maade, hvorpaa de to Brødre og deres Venner optraadte. Dette hjalp dog ikke, tværtimod fortsatte man som begyndt, ja efter Dorte Skovs Sigende opførte de sig til sidst saaledes overfor hendes Værger, at disse ikke mere turde vove at vise sig ved Forretningen af Frygt for Overlast.

Særlig gik det nok varmt til under Forretningen paa

Bonderupgaard, hvor hendes Ridefoged Niels Hansen Varberg stod paa sin Frues Parti og ikke vilde tillade, at der uden hendes Vidende og Vilje blev skaltet og valtet efter de to Herrers Lyst.

Uenigheden udartede da her — ifølge Klage indgivet af Dorte Skov — til formelig Nævekamp, hvori de to adelige Brødre „brugte Gevalt“ efter at have bemægtiget sig Fogdens Midler og „antastede ham morderisk paa Ære, ja paa Livet i højeste Maader først inde i Gaarden og derefter udenfor, hvor de til Hest eftersatte og efterilede ham“, og andre af hendes Folk, da de endelig bekvemmede sig til at tage Flugten.

Men ikke nok hermed: Brødrene indgik til kgl. Majestæt med Ansøgning om at faa Testamentet forandret til Skade for Stifmoderen, der — ifølge udstedt Morgengavebrev — af Boet skulde udbetales 2,000 Rdlr. og desuden forlenes med Havrelykkegaard som Enkesæde. Som Grund for denne Ansøgning henviser Brødrene til Boets Fattigdom, til Fru Dortes Levned, hvorom adskillige ærerørige Ting fremsættes, og endelig til Frederik III.s Forordning, hvori det forbydes Lensbonden at testamentere sin Enke mere end 2,000 Rdlr. uden Arvingernes Samtykke.

Imidlertid havde ogsaa Dorte Skov begyndt at røre paa sig. Hendes første Angreb lykkedes dog ikke; hun havde stævnet Brødrene for Herredsfogden angaaende deres Opførsel mod hendes Folk paa Bonderup; men til hendes store Overraskelse afviste Herredsfogden hendes Klage paa Grund af Formfejl. Klagen blev da omformet til et Bønskrift til Kongen. Heri anraaber hun denne om sin Ret med Hensyn til Skiftet, at hun maa faa hele sin „Morgengave“, de 2,000 Rdlr. og Havrelykkegaard til Enkesæde, som hendes Mand det havde bestemt, endvidere om Kristian Bille maa blive dragen til Ansvar for de ærerørige Ord, han om hende har skrevet i sit tidligere Andragende, dernæst om det maa forundes hende at indstævne Brødrene for Lands Lov og Ret i Anledning af deres Optræden paa Bonderupgaard. Hun føler sig i sit Inderste overbevist om, at hvis kgl. Majestæt vil opfylde hendes Bøn, da vil „den barmhjertige Gud i Him-

melen Eder det igen rigeligen belønne, hvad jeg og ideligen i mine Bønner til ham skal bede om.

Dorte Skovs sl. Lave Billes.“ *)

De to Brødre skynder sig dog ved første Nys om Fru Dortes Forehavende at retfærdiggøre sig i en ny Skrivelse og fremholder især med stor Styrke det uretfærdige i Stifmoderens Krav paa den store Morgengave i det fattige Dødsbo.

Som Svar paa Dorte Skovs Skrivelse henviser Kancelliet „Slagsmaalet paa Bonderupgaard til Lands Lov og Ret“; men angaaende Skiftet udnævnes to ny Mænd til at gøre Forsøg paa at forlige de vrede Frænder. Dog, dette viser sig umuligt, og den Afgørelse, som Kommissarierne traf den 9. Aug., var Dorte Skov for sit Vedkommende saa misfornøjet med som vel muligt, idet den navnlig gik ud paa, at Forleningen af Havrelykkegaard til Fru Dorte maatte anses for ugyldig, da den stred mod Fr. III.s Forordning. Ligeledes blev hun paalagt at tage forholdsmæssig Del i Boets Gæld paa den Maade, at Morgengaven i tilsvarende Grad formindskedes. Heller ikke skulde samme Morgengave udbetales i rede Penge, men efter Vurdering i forskelligt Strøgods. Ligeledes maa hun til Skiftets Deling yde sin forholdsmæssige Del i Omkostningerne — i alt 44 Rdlr. Hun kan ikke anses for berettiget til at føre noget som helst bort fra Gaarden af det, hun hidtil har kaldt sit, kun af „Diskretion“ tillades det hende at beholde sine Gangklæder.

At denne Afgørelse var i højeste Grad ensidig og uretfærdig, derom tvivlede Dorte Skov intet Øjeblik; for hende var der kun eet at gøre: at faa Sagen stævnet for Højesteret. I den Anledning blev da opsat og til Kongen indgivet en Skrivelse, der lidt forkortet lyder som følger:

„Stormægtigste, allernaadigste Arvekonge og Herre!

Jeg fattige, højtbedrøvede Enke kan ej noksom beklage og begræde den elendige Tilstand, jeg siden min salig Mands Død haver levet i. Jeg maa hans dødelige Afgang saa meget mere i denne min bedrøvelige Enkestand begræde, som min salig Mands egne Sønner mig fattige Enke saa haardelig efterstræber og forfølger. Foruden at jeg forleden Aar led den

store Forfølgning, der jeg af et løst Kvindfolk saa usandfærdigt blev angivet, saa haardt forfulgt og saa hastig taget fra Mand og Hus, at jeg aldrig fik ham at se mere.

Nu forbydes jeg yderligere at komme paa Gaarden igen, ej heller maa jeg af min salig Mands Midler nyde det ringeste til Livsens Ophold“

Hun skildrer nu videre, hvor usselte hun har det, hvor ulovligt der er gaaet frem med Skiftet, og fortsætter derpaa: „Saadan tilføjet Genvordighed kunde jo have været nok for en fattig Enke paa een Gang, saa de kunde have ladet det derved forblive og ikke ydermere Tort at have tilføjet mig ved — som man siger — at lægge Sten paa Byrde. Men dette er ikke desto mindre sket, idet Kristian Bille paa egne og Søskenes Vegne har fremført mange grove, ubeføjede — som og for Ægtstanden usømmelige Beskyldninger mod mig fattige, efterstræbte Enke, for Eders Majestæt. Jeg kan ej se anden Hensigt end den med Skaden ogsaa at paabyrde mig Spotten. Dog forhaaber jeg allerunderdanigst, at Gud og kgl. Majestæt vil være mig saa naadig, at jeg i alt bliver hjulpet og haandhævet. Men til dette at erlange haver jeg intet andet Middel end at søge hos kgl. Majestæt Skiftets Kommissarier stævnet for Eders Højesteret. Thi disses uretfærdige Forretning har jeg hverken havt Lod eller Del i.

Mine Talsmænd var ikke med, og jeg kender kun Forretningen af en liden Seddel, som mig afvigte 1. Septbr. blev beskikket; og samme Seddel er endda kun en Afskrift.

Jeg formoder derfor, at jeg fattige, bedrøvede Enke ej med deres Udlæg skal vorde bemøjet, i Særdeleshed da min salig Mand af egen kristelige og kærlige Forsorg haver givet mig Brev paa 2,000 Rdlr., for at jeg deraf skulde nyde mit Livs Ophold efter hans Død.

Kun Fortræd og Efterstræbelser har baade før og efter hans Død ramt mig for den Ære, han af Guds Forsyn og Indskydelse mig haver værdiget.

Og ligeledes, saa som min salig Mand af ægte Kærlighed haver mig bebrevet til at maatte blive paa Havrelykke-

gaard, saa længe jeg efter hans Død bliver i Enkestand hendsiddende, saa forhaaber jeg dernæst og, at dette i Naade mig vorder anset og kommer til Gode, især da samme geraader mig til ydermere Bekostning ved Sagens Indstævning til Højesteret, om jeg ikke skal nødes til at fordøje baade Spot og Skade“

Hun slutter Skrivelsen med at ansøge om Tilladelse til at indstævne: 1) de to Brødre for deres „Gevalt“ imod hende og hendes Folk paa Bonderupgaard, 2) Kommisarierne for at de „vedbørligen kan vorde anset“, fordi de ved Skiftet kun tillægger hende „noget lidet forgældet Strøgods udi tvende Provincier“ i Stedet for Morgengaven, ja endog henviser hendes Mands Kreditorer til hende i Stedet for til Boet.

Vedlagt denne Ansøgning følger hendes Morgengavebrev saalydende :

„Jeg Lave Bille til Havrelykkegaard gør herved vitterligt, at eftersom det har behaget Gud almægtigste, at jeg begiver mig i et kristeligt og kærligt Ægteskab med ærlig, gudfrygtig og dydig Dame, Dorothea Skov — hvilket den gode Gud lade lykkes, fremdrages og endes hans guddommelige Navn til Ære og os til Gode og Glæde — og eftersom det i saa Tilfælde er kristelig tilbørligt at betragte sit menneskelige, dødelige Tilfald, som og at have Omsorg for at kunne forsørge sin Elskelige med noget til nødtørftigt Ophold efter sin Død, saa bepligter jeg herved mig og mine Arvinger til at lade min kæreste Dorothea Skov uden Molest forlods ud af mine egne efterladte Midler og Formue at bekomme efter min dødelige Afgang til en kærlig Amindelse og Morgengave 2,000 Rdlr.

Da kgl. allernaadigst Mandat og Tilladelse lader formode det og uryggelig skal holdes, haver jeg det med egen Haand underskreven og med mit Signet herhos trykt.

Havrelykkegaard, den 2. April 1674.

Lave Bille (egenhændig).“

Dette Brev ses at være stadfæstet den 12. Juni samme Aar.

Den 11. Oktbr. 1680 blev Dorte Skovs Ansøgning bevillet, og kort Tid efter indstævnedes de to Brødre Kristian

og Jørgen Bille samt paa den aandssvage Manderup Billes Vegne hans Væрге Stygge Høy og desuden Kommissarierne.

Sagen gik nu sin Gang med forskellige skriftlige Indlæg for og imod; men inden Aaret var omme, fældedes Dommen, som følger:

Lave Billes ægtefødte Børn bør at betale til Fru Dorte Skov de 2,000 Rdlr. Morgengave med rede Penge, og dernæst til Vederlag for hendes Underhold, medens Skiftet har varet, og hun maattet opholde sig anden Steds 1,000 Rdlr., ligeledes i rede Penge. For disse tilsammen 3,000 Rdlr. skal der stilles Fruen nøjagtig Forsikring i Havrelykkegaard og saa meget Gods, som hun kan være nøjet med; men Forleningsbrevet paa Havrelykkegaard og Gods — udgivet til fornævnte Fru Dorte Skov — bør at være ophævet. For Boets Gæld bør hun i enhver Henseende at være fritagen.

Fru Dorte Skov havde saaledes vundet Sejrr paa hele Linien med Undtagelse af det ene Punkt „Forleningen“ af Havrelykkegaard. Paastanden herpaa maatte — trods Testamentets Bestemmelse — frafalde paa Grund af Fr. III.s Forordning desangaaende.

VII. Ny Arvestridigheder.

Men der var endnu meget, der kunde blive Uenighed om. Førrend Dommen faldt, havde Dorte Skov allerede udbetalt flere Hundrede Daler til forskellige Kreditorer, hvis Fordringer hun dengang mente ikke at kunne unddrage sig som Skyldnerens Enke. Men efter at Højesteret nu ved Dommen havde frikendt hende for Boets Gæld, gjorde hun naturligvis Fordring paa at faa disse Udlæg tilbagebetalte af Boet. Men dette vilde ikke godkende Retmæssigheden af hendes Fordring, og deraf udspandt sig da en ny Retssag, som ligeledes omsider endte for Højesteret (den 15. Septbr. 1683).

I Ansøgningen om Stævningstilladelse hævder hun her, at det er „af højttiltvungen Nød“, at hun paa ny tyr til kgl. Majestæts Naade, idet Landstingsdommen ikke vil anerkende hendes Fordringer; men „skal saadant have Fremgang,

da maatte jeg fattige Enke vemodelig beklage det alt for hurtige Svind i de 1,000 Rdlr., som mig i Højesteretten blev tillagt, skønt de dog efter Dommens Ord skulde bruges til mit Underhold og ikke saa liderlig henofres til min afgangne Mands Kreditorer, og jeg saaledes igen blive dem kvit.“

Hun „formoder“ derfor, at „anderledes maatte vorde anset“.

Af Sagens forskellige Akter ses, at Antallet af de omstridte Poster i alt er 7 med et Beløb af tilsammen 800 Rdlr.

Den første Post omhandler Penge, hendes Mand skyldte bort, og som Kreditorerne havde glemt i rette Tid at stille Fordring om til Boet; den anden Post skrev sig fra Anskaffelsen af Sørgeklæder til hende og Tjenerskabet i Anledning af Lave Billes Død; tredie og fjerde Post angik Udlæg under Tingdelingen med Generalfiskalen; femte og sjette Post om Tjenestefolkenes Løn efter Husbondens Død; den syvende og sidste Post omhandlede ikke egentlig Pengesager, men nogle malede „Kontrafejer“ af Lave Bille. Af saadanne fandtes i alt tre foruden eet af Dorte Skov. Disse Malerier var ikke indskrevet mellem Boets Ejendele, men forud udtaget af Kristian og Jørgen Bille. Fru Dorte gjorde da Fordring paa sit eget Billede og eet af hendes Mand; medens hun ikke havde noget imod, at de to Brødre beholdt et hver af Faderen.

Ogsaa denne Gang gav Højesteret Fruen Medhold: Boet blev dømt til at indfri alle de omstridte Fordringer, og hvad „Kontrafejerne“ angaar, „da, efterdi de ikke i Boet var ansat udi nogen Pris, og da hver af de to myndige Arvinger kan faa sit til deres Faders Ihukommelse, saa synes og billigt, at Fru Dorte Skovs eget og hendes Mands Billede af Stervboet hende vorder udleveret.“⁹⁾

I øvrigt bør Lave Billes Arvinger betale til Fru Dorte Skov 30 Rdlr. som Vederlag for Omkostningerne ved denne Tingdeling.

For at kunne føre denne og den tidligere Tingdeling til Ende var Kristian Bille imidlertid, trods sine to Godser og Del i et tredie, bleven nødt til at søge Laan. Mod Pant i

Godset Jordberg i Skaane laante han i Aaret 1682 3,000 Rdlr., som det aldrig lykkedes ham at tilbagebetale, hvorfor Jordberg heller aldrig senere blev indløst.

Med Broderen Jørgens Pengesager stod det sig ingenlunde bedre. Allerede straks efter den første Højesterets Dom 1680 havde han henvendt sig til Stifmoderen med Bøn om Henstand med Betalingen af hans Del af Arvegælden. Brevet, der endnu findes bevaret i Afskrift, lyder saaledes:

„Madame!

Saa som hun vel har fornummet, at der ved Skiftet og siden er paa falden mig store Udgifter, dels til vor Arvegælds Afbetaling og dels til andet, vil jeg anmode hende, at hun vil lade sig bekvemme til at lade den hende tilkendte Kapital blive paa Rente staaende et Par Aars Tid, eftersom hun haver god Forsikring. Renten skal rigtig vorde betalt. Hun lade mig herpaa til Svar vide hendes Resolution.

Findes hende igen til Villighed.

Jørgen Bille.“

Naar Jørgen Bille her saa trøstigt udtaler, at „Renten skal rigtig vorde betalt“, da skulde Tiden snart vise, at han havde lovet mere, end han kunde eller vilde holde. Hverken fra ham eller Broderen kom der Renter lige saa lidt som Afbetaling paa den idømte Gæld.

Endelig tabte da Dorte Skov Taalmodigheden og henvendte sig i Foraaret 1684 til Brødrenes Fuldmægtig med et nyt Forslag til mindelig Afbetaling af Gælden, „fordi hun vilde spare dem for den Omkostning, der ellers vilde følge“. Men Fuldmægtigen svarede kun med den forslidte Talemaade om dog endelig at lade Pengene blive staaende, da Sikkerhed for Kapital og Renter jo maatte betragtes som særdeles gode, og nu skulde begge Dele desuden snart blive betalte, da der for Øjeblikket var Købere til Gaarden, og saa snart Handelen var gaaet i Rigtighed, vilde Pengene med det samme ligge paa hendes Bord.

Hvad Sikkerheden angik, følte Dorte Skov sig ganske vist nogenlunde rolig; men hun trængte i høj Grad til Penge, da hendes Midler efterhaanden var svundne betydeligt ind;

og da hun senere i Løbet af Sommeren slet ikke hørte noget til den omtalte Handel, fandt hun sig omsider paa ny beføjet til at gaa Rettens Vej og ad denne fordre sig sit Pant Havrelykkegaard udlagt til Brug.

Den 16. Jan. 1685 indfandt sig da paa Havrelykkegaard Landsdommerne i Lolland-Falster for at tage Pantet i Øjesyn og overtude sig om, hvorvidt et Synsvidne, som derover kort forud var bleven udstedt paa Fuglse Herredsting, stemmede med Virkeligheden.

De to Herrer fandt baade Gaarden og Godset i en sørgelig Forfatning. Borggaardens Bygning var meget brøstfældig og maa i lang Tid have været i Forfald. Skulde ikke en Del af den ligefrem falde ned, maatte der straks en grundig Istandsættelse til alle Vegne.

For at faa et paalideligt Indtryk af Bøndergodsets Tilstand, blev Bønderne een for een tilkaldt for at afgive Beretning om deres Stilling. Det fremgik da, at ogsaa her var det lutter Usseldom; en stor Del af Godset henlaa øde, og det øvrige var saa forarmet, at saa godt som ingen Bonde i de sidste Aar havde kunnet betale Landgilde, ja Størstedelen havde endog maattet „forstrækkes“ med Sædekorn og deslige fra Herregaarden.

Efter denne Undersøgelse var de to Landsdommere ikke i Tvivl om, at Gaard og Gods jo burde udlægges Fru Dorte som brugeligt Pant, da det ikke længer vilde kunne yde tilbørlig Sikkerhed for den tildømte Pengesum, der med Renter, Renters Rente og andre tilføjede Smaaposter nu var løbet op til 5,512 Rdlr. 3 Mk. 6 Sk.

Udlægningen skete da den 20. Jan. Paa denne Dag blev alle Godsets Bønder paa ny tilkaldt og derpaa tilkendegivet, at fra denne Dag og indtil videre skulde de betragte Fru Dorthe Skov og ingen anden som deres rette Husbonde, hvem de skulde svare alt Hoveri, Ægt, Arbejde og Landgilde, hvem de skal vise Hørighed og Lydighed efter Loven, ligesom de ogsaa hos hende skal søge deres „Forsvar“, efterdi hun Dags Dato til Pant og Brugelighed er overleveret Havrelykkegaard saavel med Grund, Bygning, Jorder, Ager, Eng,

Skove, Møller og al Herlighed, som med Bøndergods og Gadehuse, øde eller „besatte“. Hvad Gaarden indbringer i Overskud gennem Avling og andet deslige, skal hver Filippi Jakobi Dag fremlægges og derpaa afdrages i Arvingernes Gæld.

Den nærmeste Følge af denne Indførselsforretning blev da den, at Dorte Skov atter efter seks Aars Omflakken kunde tage sit gamle Hjem i Besiddelse og paa ny optræde som Husfrue paa Havrelykkegaard.

Om Opholdet her skulde blive kort eller langt, afhang ganske vist af Stifsønnerne; men med Henblik paa deres slette Formuesomstændigheder kunde man være temmelig sikker paa det sidste. Dette var da ogsaa Dorte Skovs Opfattelse.

Om Billerne endnu kun dette:

Efter den skaanske Fejde var det svært selv for yngre Danske at udholde Livet blandt Svenskerne og saaledes ogsaa for Kristian Bille, skønt han, der var født 9.—2.—1641, var bleven immatrikuleret som svensk. Han begik den Uklogskab at vælge sig en dansk Hustru, ligesom han ogsaa til Stadighed færdedes meget i Danmark. Skønt han underskrev den Malmøske Reces og saaledes godkendte Skaanes Afstaaelse, var hans Færd dog bestandig Genstand for Svenskernes Mistanke.

Hans Hustru, der var seksten Aar yngre end han, hed Karen Vind til Snogeholm, Nordøst for Dybæk, og var Datter af Chr. Iversen Vind til Nørholm. Hun var i tredie Led en Slægting af ham, saa han maatte — ifølge Datidens Love — skaffe Kongebrev for at faa hende.

Svenskernes økonomiske Tryk paa de danske Adelsmænd i Skaane var overordentlig stort, og det gik som ovenfor nævnt ogsaa af den Grund stærkt til Agters for Kristian Bille. 1682 ser man ham laane 3,000 Rdlr., 1684 maatte han dele Dybæk med Broderen Jørgen, der saa til Gengæld paatog sig at være med til at sørge for deres sindssvage Broder Manderup, som døde ti Aar senere.

Efter Manderups Død søger Kristian og Jørgen at af

hænde Dybæk for at unddrage sig de svenske Krakilerier, der havde faaet ny Næring ved Jørgens Familieforhold. Han havde nemlig giftet sig med en dansk Kvinde, Regitze Beck, Datter af den lollandske Landsdommer Lave Beck. Med denne sin Hustru havde Jørgen blandt andre Børn ogsaa Datteren Pernille Margrethe, som i sin Ungdom ægtede den svenske Overjægermester Hammerberg (omtr. 1690). Men i dette Ægteskab tillod hun sig Udskejelser, der vakte en saadan Forargelse, at hun endog blev dømt til at staa aabenbar Skrifte.

Dommen blev vel efter Sigende aldrig udført; men til Trods for de anselige svenske Giftermaal, som Kr. Billes Døtre omtrent samtidig indgik, bidrog dog denne Familieskandale sit til, at de to Brødre omsider rystede Skaanes Støv af deres Fødder og flyttede over Sundet.

Endnu en Gang træffer vi dem paa deres gamle Boldgade, idet de i Slutningen af Halvfemserne paa ny stævner Dorte Skov for Højesteret, under Foregivende, at hun for længst har af Godsets Indtægter gjort sig betalt for de Penge, de skylder hende. De havde dog ikke bedre Held med sig ved denne Tingdeling end ved de mange tidligere. Dorte Skov kunde med Lethed bevise, at Godsets Indtægter havde ifølge dets elendige Forfatning været saa smaa, at deres Paastand havde ingen Steds hjemme.

For Resten bortskyller nu Tidens Strøm ethvert af Brødrenes Spor, kun melder et — dog temmelig usikkert — Forlydende, at Kristian Bille, der var bleven Enkemand 1698, skal være død 1714.

Men tilbage til Dorte Skov.

VIII. „Mellem Slagene“.

Efter hvad nu snart skal fremdrages, tyder forskelligt paa, at hun nu, efter at være kommen ind i roligere Forhold paa Havrelykkegaard, begynder at se sig om efter en ny Livsledsager.

Naar Kristian Bille i en af sine Skrivelser til Kancelliet udslynger meget nærgaaende Beskyldninger mod hendes tid-

ligere Liv før Ægteskabet med Lave Bille, saa er der ikke overleveret Nutiden noget Bevis herfor; men der er dog andre Ting, der nok kan styrke en i den Tro, at Dyd og Ærbarhed ikke just har været Dorte Skovs stærke Side. I Protokollen for Kancelli-Kollegial-Forretninger for Aar 1680 findes saaledes under 21. Maj — altsaa ikke et Aar efter Mandens Død — en Dupplik fra Dorte Skov, gengivet i følgende Linier:

„Fru Dorte Skov begærer allerunderdanigst, at saa som hun sig i sit Enkesæde ved et Lejermaal haver forbrudt, men en Person ved Navn Kristian Schack — hendes salig Mands Søskendebarn — desuagtet vil hende til Ægte tage, at saadant da allernaadigst maatte blive bevilliget, og at hun allernaadigst for aabenbar Skriftemaal maatte blive fri og forskaanet, men derimod blive bevilliget Oprejsning, saa at denne hendes Forseelse ikke skulde komme hende eller hendes Børn til Skade i nogen Maade paa deres ærlige Navn og Rygte.“

Sammen med denne „Supplication“ fra Dorte Skov indkom en anden fra Kristian Schack, hvori han ansøger om det samme; men betegnende nok ender han den med en Begæring om, at han da „maatte nyde det vakante Visiteri ved Østerrisør“ — som om det ene for ham skal veje det andet op.

Som det ses af Resolutionsprotokollen, viste Kancelliet sig meget medgørligt. Svaret findes her gengivet saaledes: „Efterdi Dorte Skov som et besovet Kvindfolk ved dette Ægteskab kunde komme til sin Ære igen, og saa som det ej heller strider imod Guds Lov, saa synes os, at dette Ægteskab kunde bevilliges saa vel som den begærede Oprejsning og Skaansel for aabenbare Skriftemaal“.

Hvorvidt Hr. Schack fik Lovning paa det ønskede Visiteri omtales derimod ikke; men muligvis kan Nægtelsen heraf have været Grunden til, at den givne Ægteskabsbevilling, saa vidt vides, aldrig blev benyttet.

Om Dorte Skov saa alligevel fik den ønskede Oprejsning og Skaansel for aabenbare Skriftemaal, lader sig nu ikke afgøre.

Er det saaledes kun lidet, vi ved om denne for Dorte Skov saa gunstige Lejlighed til at komme fra det urolige, stormfulde Liv som Enke ind i Ægteskabets rolige Havn, saa ved vi desto mere om en anden Lejlighed, idet denne affødte en meget lang Retssag, hvis Akter endnu er opbevaret. Efterfølgende Skildring er da nærmest bygget over disse.

IX. I Friersko.

Mellem Dorte Skovs Bekendte var ogsaa en vis Oberst Hannibal von Löyenschilddt, en temmelig tvivlsom Størrelse, som der desværre savnes nøjere Oplysning om; kun det kan siges, at han maa have hørt til Dorte Skovs nære fortrolige Kreds. I sin Omgang med Fruen har han bemærket hendes temmelig fremtrædende Lyst til atter at „indtræde udi Ægteskabs Stand“ og besluttet ved Lejlighed at føre sig denne til Indtægt. Lejligheden skulde ikke længe lade vente paa sig.

I Forsommeren 1685 var Obersten en Tur „udi den kgl. danske Arvestad“ Hamburg og kommer her lejlighedsvis „udi Konversation“ med en Hollænder Justus van Sonsbech fra „Over-Ijssel“ (?); „blandt anden Diskürs“ fortæller Hollænderen da Obersten, at han sad i en ret godt lønnet Stilling, havde ogsaa noget til Bedste, men var for Resten Enkemand.

Obersten kommer ved disse Oplysninger hurtigt paa det rene med, at her har han sin Mand for sig, og efter en Del Omsvøb fremsætter han da for Sonsbech „med mange store Ord“ et Forslag om at indgaa Ægteskab med Fru Dorte Skov.

Efter Sonsbechs senere Forklaring skal Obersten i denne Sag have udfoldet stor Veltalenhed: „Han forsikrede mig, at om samme Person ej havde været hannem selv paarørende, og om han ej selv havde været gift, skulde dette Forslag ej have været mig præsenteret paa Grund af Personens Dyder og store Midler“ . . .

„Slig og anden mere Berømmelse“ kunde Hollænderen ikke modstaa, men udlovede endog en Belønning paa 600 Rdlr. til sin ny Bekendt, om han kunde bringe den Sag i Orden.

Obersten var selvfølgelig mer end villig, og det blev da

bestemt, at Sonsbech straks skulde trække i Frierskoene og følge med over til Dorte Skov, der dengang endnu boede paa Aalstrup, som hun havde forpagtet. Hannibal lovede at forestille ham for Fruen og være hans Fortaler.

Den 27. Juni holdt de da deres Indtog paa Aalstrup, ledsaget af en Løjtnant Monsj. de Jean, en Kvinde Anne Margrete og to Tjenere. „Vi blev“, skrev Sonsbech senere, „ansete og modtagne vel, ja han som en Fætter og Broder“.

Efter at have nydt Fruens Gæstfrihed i et Par Dage kom de to Mænd derpaa frem med deres Ærinde, og Dorte Skov „beviste sig høflig og sig ikke i ringeste Maade undslog, men resolverede, at var det Guds Forsyn, kunde sligt vel ske“. Hun udbad sig dog nogle Dages Betænkningstid, inden hun gav bestemt Svar. Dette tillodes, saa meget mere som hendes Formynder og Værge jo ogsaa maatte adspørge.

Dette sidste tog Obersten paa sig; i det hele taget udfoldede denne mandlige Kirsten Giftekniv stor Iver i sit Kald. Ved forskellige Samtaler med Fru Dorte fremstillede han Partiet i det mest glimrende Lys: Justus van Sonsbech var en fornem Adelsmand med store Midler „ja paa 20,000 Rdlr. redebare“ o. s. v. Dette var alt for fristende: en Dags Tid senere maa Fruen have givet sit Ja.

Med Sonsbech som Ledsager var Oberst Hannibal da endnu samme Dag paa Vej ud til hendes Formynder, Landkommissær J. H. Hoffmand i Nakskov, og den virksomme Oberst vendte ikke tilbage derfra, før han medførte den ønskede Tilladelse; Søndagen derpaa fulgte nedenstaaende Brev til Justus van Sonsbech (skrevet paa Tysk)¹⁰:

„Monsieur mon chere Maistre!

„Jeg siger ham herved tjenstlig Tak for det gode Kompagni og Omgængelse, jeg i Gaar nød af ham, og ønsker videre Occasion til at nyde samme igen. Dette formenes billig at kunne ske, idet Hr. Oberst Hannibal mig i Fortrolighed betroede i Gaar, at min højtærede Herre haver Inclination til et Giftermaal her at gøre og Kærlighed bærer til Fru Bil-inde(!). Dette skal intet ringe Parti blive; thi de vil begge behage at drage i een Line . . . Jeg gør ham derhos

vitterligt, at jeg er Fru Bil-inde hendes satte og forordnede Formynder og Kurator; skulde mig intet være kærere end at fornemme, at hun igen en brav Mand kunde blive delagtig, eftersom hun forhen en meriteret Kavallér og fordom kgl. Landsdommer haver havt. Enkestanden haver sat hende lidet tilbage, hvilket dog lettelig formedelst god Konduite og ringe Forskud igen kan oprettes. Hun er en ikke ueffen Frue af Midler og en ikke uforstandig, men vakker og klog Husholder, som ved sig vel at skikke og haver lært, hvorledes hun Hus og Gaard og Gods skal forvalte og i Ære holde, hvilke Dyder man nu lidet hos saadanne forladede Enker finder.

Dertil er hun uden Børn, og skal testamentere, dersom De uden Livsarvinger (som jeg dog ej vil forhaabe) med hinanden skulle leve. . . .

Falder derfor til min højtærede Herre min venlige Begæring, at han mig med nogle faa Ord vil gøre vitterligt, hvad hans Tanker er, og om han er til Sinds, dette Parti af Giftermaal at gøre; thi saa vil jeg ej forsømme mig straks at indfinde, og Slutning herudi at gøre.

Jeg haver Hr. Obersten notificeret, hvorfor jeg ej er kommen, forvarter derfor en endelig Resolution og ønsker lykkelig Fremgang paa begge Sider til saadan højhelligt Værk og forbliver min højtærede Herres

tjenstvillige Tjener

J. H. Hoffmand.“

Efter Modtagelsen af dette Brev blev Fæstengaverne udvekslet; Sonsbech fik en glat Guldring med en Safir i; men Fru Dorte to glatte Guldringe, et Diamantbrystsmykke med 19—20 Stene og en Diamantring med en „svær“ Sten i.

Baade Hannibal og Sonsbech drev nu stærkt paa, at Trolovelsen snart skulde ske¹¹).

Dorte Skov syntes ikke rigtig at have yndet dette Hastværk, men samtykkede dog i, at „hendes Sjælesørger, den hæderlige og meget vellærde Mand“ Hr. Hans Hansen Mule, Sognepræst til Landet og Aageby Menigheder blev kaldt op til Gaarden i den Anledning.

Andre Vidner end Præsten var imidlertid ikke til Stede, hvorved Handlingen kom til at mangle den rette bindende Kraft i det Tilfælde, at en af Parterne senere skulde vægre sig ved at indtræde i det paatænkte Ægteskab.

Grunden til denne beklagelige Mangel var — oplyser Sonsbech senere — „dels, at jeg var en fremmed udlændisk Mand“, hvis Slægtninge ikke var nærværende, og dels, at det var vor Agt at „forhverve Kongebrev og kopuleres (vies) i Hjemmet, eftersom vi ej vilde gøre det almindelig kundbart, før med det samme“.

Obersten, som under disse Forhold rimeligvis har haft en ubehagelig Følelse af det upaalidelige i den uregelmæssige Trolovelse, kaldte bagefter Præsten til sig, før han tog af Sted, og bad ham udstede en skriftlig Trolovelsesattest til Hr. Sonsbech.

Dette Forlangende forekom i Begyndelsen Hans Mule lidt underligt, forklarer han selv senere. Men Oberst Hannibal var atter til Rede og forklarede ham, at denne Attest skulde bruges til at „konservere van Sonbechs Renommé hos de højt-ærede Konsistoriales“ i hans Land, naar han nu rejste hjem herfra. Attesten maatte derfor skrives paa Latin, „efterdi det var manérligt, at de gejstlige Herrer hos hans Religions-Anforvandre i det Sprog modtog Attester om enhver Person, naar han fra Rejsen ankom. Ligeledes skulde han og have en latinsk Attest med til Hans Mule fra sine gejstlige, naar han atter kom tilbage.“

Dette kunde Præsten dog ikke forstaa og „vedblev at spørge paa hvad Manér han da vilde bruge saadan Seddel“. Svaret lød, at den var hannem fornøden, paa det at „ingen skulde tage Mistanke af hans Udrejse, thi ved den calviniske Kirke bruges Inkquisition om enhver Person i Menigheden, og derfor maatte han have dette Pasbord af mig.“

Præsten gav da efter og skrev som følger:¹²⁾

„Højærværdige, høje og vellærde Herrer!

Efterdi det er vitterligt, at den højbaarne Herre Just af Sonsbech haver allerede begyndt Ægteskabets Fortrolighed — som til sin Tid ved Guds Forsyn skal fuldbyrdes — med

den velbaarne Herrinde(!) Dorte Skov, Arveherrinde til Havrelykkegaard, residerende paa Aalstrup, hendes rette Hovedsæde, velbaarne Hr. Lave Billes, fordm vidtberømte Landsdommers, hans efterladte Enkefrue, hvilket den almægtige, gode Gud lade vel lykkes til sin Ære og de ommeldte Ægtefolk til Gode og til Guds Naades Overflødighed, da haver jeg herved den gode Læsere, af hvad Navn og Stand han end monne være, ydmygeligst dette efter Ønske og Begæring villet ankyndige.

Hermed befales gunstige Læsere Gud med en apostolisk Hilsen.

Dette skrev jeg paa Aalstrupgaard i Lolland, den fornemste i Aageby Menighed.

Anno 1685 den 9. Juli.

Eders Værdigheds beredvilligste Tjener

Hans Hansen Mule.

Det hellige Evangelii Tjener til Landet og Aageby i Lolland.“

Med dette skriftlige Vidnesbyrd i sin Haand følte Oberst Hannibal von Løyenschildt sig nogenlunde sikker paa sin Mæglerløn, og Præsten tog nu atter Afsked med Familien. „Den hæderlige Mand ønskede de paagældende til Lykke med megen Herrens Formanelse efter sit hæderlige Præsteembedes Pligt.“

De „Paagældende“ enedes nu om, at van Sonsbech straks skulde tiltræde en kort Tur til Hjemmet og ved den Lejlighed i Hamborg besørge alle Indkøb til Brylluppet; medens Fru Dorte i al Stilhed skulde træffe Aftale med dem, der skulde hjælpe til ved Bryllupsfesten.

Samme Eftermiddag den 9. Juli lod Dorte Skov sin Gæst køre ned til Dragsminde Færgested. Som hans Trolovede „gjorde Fruen hannem selv Geleidskab til Færgestedet“; Løjtnant de Jean og den ene af Tjenerne skulde rejse med, medens den anden Tjener og „Kvinden“ blev tilbage.

Ved Færgestedet tog de ind til Tolderen Jens Lavridsen, og efter hvad Tolderen og hans Kone siden vidnede, fremstillede Dorte Skov her Sonsbech som sin Kæreste. Tolde-

ren ønskede hende til Lykke og bad hende tage Ophold der hos dem, indtil Vinden, som for Øjeblikket var imod, blev føjelig.

„Kærestefolkene“ tog mod Tilbudet og tilbragte nu flere Dage i Tolderens Hus. Her omgikkes de hinanden „ej blot som Forlovede, men uden Undseelse som Trolovede, der bar Kærligheds Længsel efter hinanden“. Idelig hørte Tolderens Dorte Skov kalde Sonsbech for „min Kæreste eller mein Herzen“, hvorefter „forlovede Personers Omgængelse paafulgte.“

Hver Dag spadserede de ud sammen, f. Eks. frem og tilbage paa Strandbredden bag ved Henrik Gers Hus „og havde hinanden om Haanden, desimidlertid de nævnte hinanden Kæreste og Hjærte og omgikkes hinanden som forlovede Folk.“

Dette sidste hørte baade Tolderens Pige Mette Tuesdaatter og hans Tjener Jakob Nielsen.

Først den sjette Dag efter Ankomsten blev Vinden gunstig, og Henrik Ger og Mikkell Fos meldte, at nu kunde man gaa ombord. Ved Sonsbechs Arm fulgte Fru Dorte med ned til Skibet, og da han her forlod hende, kyssede hun ham og tog Afsked „med kærlige Gebærder og lykkelig Rejses Forønskning, idet hun sagde: „Far vel og kom snart igen“. Hvorpaa hun skyndte sig at komme hjem til Aalstrup“.

Nogle Dage efter holdt hendes Vogn dog atter uden for Tolderens Hus; hun kom denne Gang for at raadføre sig med Ægteparret om det forestaaende Bryllup; blandt andet bad hun Jens Lavridsen, om han sammen med hendes Ridefoged Niels Hansen og endnu et Par Mænd vilde være Skaffer, og om hans Kone sammen med Mag. Lavrs Rodes Kone i Vestenskov og Hans Mules i Landet vilde være Foregangskvinde. Dette fik hun Løfte om, hvorefter hun endnu bad Tolderen gøre hende den Tjeneste at skrive for hende til Sonsbech og opfordre ham til snart at komme tilbage og helst tage nogle Venner med sig.

Efter at hun derpaa ligeledes havde faaet Lovning paa de to nævnte Præstefruer til Foregangskvinder, var alt fra hendes Side i Orden til det forestaaende glædelige Bryllup.

Imidlertid var Sonsbech kommen til Hamborg og havde her begyndt sine Indkøb af „Zirmidler“ til Brylluppet. Af en opbevaret Liste ses, at de har været ret betydelige i Antal.

Listen indeholder følgende Ting:

- 1 Par Diamant-Brasoletter, hver med 19 Stene;
- 1 Krystal-Øregehæng, udi Guld indfattet;
- 1 blommet Atlaskes Tabbert, med blaat Avignons Taft, foret;
- 1 rød Silkeslaabrok, foret med Katun og med rødt Skærf til;
- 13 Alen grønt Atlask med Guldblommer og foret med rødt og hvidt Taft;
- 9 Alen brunt Atlask med gyldne Blommer til en Kjortel, foret med brunt Katun;
- 1 Brabandts Kniplingsforklæde;
- 1 rødt silkebaldyret Livstykke;
- 4 Alen af „den grønne Herresai“;
- 2 gule, 1 rød og 1 grøn Taftes Halsdug;
- 1 gul Silke-Taftes Kappe;
- 1 hvid udstoppet, baldyret Satine Hue;
- 1 „Tuur udaf hvidt Haar til et Pandehaar“;
- 1 hvid Gace-Kappe, igennemsyet;
- 4 firkantede Gace-Halsklude med slette Streger;
- 1 hvid og 1 gul Gace-Kappe med Streger;
- 1 Par baldyrede Sko og do. Tøfler;
- 1 Par fine uldne røde og 2 Par hvide Katuns Strømper;
- 2 hvide Gace-Forklæder med Streger;
- 10 Alen fine grønne, røde og gyldne Baand;
- 3 Stkr. smalle fine Guld- og Sølvbaand;
- 1 Stk. grønt og aurora og 1 Stk. rødt og hvidt fransk Baand;
- nogle Alen brede sorte Tastes Baand;
- 1 „Sølv og forgyldt Hage bag paa Taberet“;¹³⁾
- 1 Pudderæske med to Pd. fint Pudder;
- 2 Flasker Carotti¹⁴⁾ og 5 Flasker Hovedvand;
- 1 stort ostindisk udstoppet Sengetæppe;
- 1 hvidt spansk Underdække;
- 8 Ryslæders Skind til et Dusin Stole og en Løjbænk;
- 2 Stkr. Gørtel til Stolene;
- 2,000 Stkr. Jærn- og Kobbersøm;

- 12 Alen ubleget Lærred;
- 5 Alen graat, fint engelsk Klæde;
- 13 Dusin Silkeknapper;
- 6 Alen fint, fransk Sirts;
- 1 Par melerede Mandsstrømper;
- 2 Spejle — et stort og et lille;
- 2 Bundt hollandsk Lysegarn;
- 1 Fad hollandsk Sæbe;
- 9 brabantiske Spitser til tvende Halsduge;
- 2 store Gaçe-Halsduge;
- 2 Alen fine, temmelig brede, Spitser;
- 1 rød silkebaldyret Nattrøje med Guld og Sølv;
- 6 Alen rødt og hvidt Tast;
- 1 Bundt Knappe- og 1 Bundt Synaale med fin hollandsk Traad;
- 3 Stkr. Flunkebaand med Guld og Sølv;
- 4 Messingplader med Kramper;
- 4 Plader fortinnet Blik;
- 2 Kobberhaner;
- 4 Trætappe;
- 6 Par engelske Knive og Gafler;
- 1 stor Ske;
- 4 Krystal-Skænke-Boutellier med Kork og Kæder;
- 3 Kister Bruneller;
- 1 liden Bimpel med 25 Pd. Bomolie;
- 2 Fade Marsellie-Olie;
- 6 Spil Kort;
- 1 Gros „Postelins“ Tobakspiber;
- 1 Oksehoved med adskillige Krydderier, nemlig:
 - 17 Toppe Sukker;
 - 1 Papirsæk med Puddersukker;
 - 1 do. — Ris;
 - 2 do. — Korrender;
 - 1 do. — lange Rosiner;
 - 2 do. — runde Rosiner;
 - 2 do. — franske Svedsker;
 - 1 do. — Rismel;

- 1 Papirsæk med Peber;
- 1 do. — Ingefær;
- 1 do. — Kanel;
- 1 do. — Nelliker;
- 1 do. — Muskatblomme;
- 1 do. — Muskater;
- 1 do. — blaa Stivelse;
- 1 do. — hvid Stivelse;
- 1 do. — hollandsk „amdam“;
- 1 Flaske genuisk Limonen-Saft;
- 100 Stkr. Limoner;
- 100 — Appelsiner;

2 Oksehoveder fransk Vin.

— Dette Indkøb var jo baade flot og rigeligt, og for saa vidt var alting godt.

X. Kurrer paa Traaden.

Som Hr. Sonsbech netop havde faaet sig al denne Velstand anskaffet, møder han paa en af Hamburgs Gader Jørgen Rudolph, en Tysker, som paa den Tid var bosat i Rødby; han aftalte da med denne Mand, at han skulde skaffe de indkøbte Sager over til Aalstrup.

Varerne, der efter hvad Hr. Sonsbech skrev til Dorte Skov, havde 2,000 Rdlr.s Værdi, blev derpaa ført til Lybeck og her indladet i Skipper Claus Møllers Skude; kort efter fik Fru Dorte Meddelelse om, at alt var i god Behold kommet til Dragsminde og kunde derfra afhentes til Aalstrup.

Fruen lod da spænde for og kørte til Rødby, hvor hun tog ind til den hjemkomne Jørgen Rudolph og spurgte, om Sonsbechs Gods var kommet, og hvor stor Værdi det havde. Hertil svarede den adspurgte, at vel var Godset kommet, men hvor stor dets Værdi var, det kunde han ikke sige noget om.

Dorte Skov: „Tror du, det er 2,000 Rdlr. værd?“

J. Rudolph: „Det ved jeg ikke.“

D. S.: „Kommer Monsj. Sonsbech ikke snart — aah nej, han kommer vel ikke mer.“

J. R.: „Monsj. Sonsbech kommer om otte Dage eller fjorten“.

D. S.: „Ja, ja, Godset er mit, og jeg lader det da hente“. ¹⁵⁾

Grunden til Dorte Skovs Tvivl angaaende den opgivne Værdi af Varerne skrev sig fra nogle Breve, som hun kort i Forvejen havde modtaget fra Oberst Hannibal. Forholdet mellem denne Mand og Sonsbech havde nemlig siden Trolovelsen undergaaet en fuldstændig Forandring til det værre, saa Hannibal fra at være hans ivrige Fortaler nu slog om til at blive hans lige saa ivrige Bagtaler og hidsige Modstander i Ægteskabssagen.

Han paa sin Side havde nemlig ment, at med Trolovelsen havde han udspillet sin Rolle som Kirsten Giftkniv og forlangte sig udbetalt de 600 Rdlr. som den aftalte Løn derfor.

Dette havde Sonsbech imidlertid været saa uklog at nægte ham og under forskellige Paaskud søgt at trække Tiden ud for Udbetalingen, f. Eks. til efter Brylluppet.

I sin Forbitrelse herover skriver Hannibal da de nævnte Breve til Dorte Skov; og lige saa lys og herlig som han tidligere havde afmalet Sonsbech, ligesaa mørk og elendig bliver han nu fremstillet. Baade Adelskab, Rigdom og borgerlig Ære søgte han at skylle af ham i denne Størvask.

Dorte Skov, der jo egentlig kun kendte Sonsbech gennem Oberstens tidligere Fremstilling, blev naturligvis noget betænkelig ved det hele, og det undrer os derfor ikke, at hun søger Oplysninger om de sendte Varers Værdi; thi dette kunde da i hvert Fald give et lille Holdepunkt med Hensyn til Sonsbechs Formuesforhold.

For yderligere Sikkerhed betroede hun sig ogsaa til Tolderens i Dragsminde. Overvejelserne maa dog ikke have været helt ugunstige for Sonsbech, siden hun gik ind paa at tage imod Godset.

Endelig den 29. Aug. landede Sonsbech atter i Dragsminde Færgenhavn; han havde i Følge med sig „en Person med Tilnavnet Peber“. Denne Mand var af Sonsbech budt med til Bryllup.

De to Mænd tog straks ved Ankomsten ind til Tolderen

Jens Lavridsen Stenholt og fik af ham Besked om Oberstens Skrивerier og andet mere. De fandt det da rigtigst foreløbig at tage mod Tolderens Tilbud om at være hans Gæst, mens Fru Dorte underrettedes om deres Ankomst. Dette skete saa ved følgende Brev, som Tolderens Søn, Iver Kristian, straks løb over til Aalstrup med:

„Højædle, velbaarne Fru Dorte Skov, salig Lave Billes!

Efterdi Monsj. Sonsbech er med en god Ven hertil kommen, haver jeg med Kæreste (d. e. Kone) foreholdt ham noget, som jeg synes var tilraadeligt¹⁶⁾, hvorpaa jeg fornøjeligt Svar bekommet haver, og jeg fornemmer, at her er intet andet under end Oberstens Falskhed, nemlig hans Prætension (Krav) til Monsj. Sonsbech for hans Umage 600 Rdlr., hvilket Sonsbech ham ikke har villet give. Deraf er alle disse Breve foraarsaget skrevne.

Synes mig derfor tilraadeligt, at Fruen vilde rejse her neder og tale med hannem. Han haver med sig, hvad Fruen ved. Jeg forsikrer Fruen, at dette er intet andet end Oberstens Praktiker (!). Jeg hører desuden Tobakspinderen — som med er kommen — forsikre, at han haver hørt, at Monsj. Sonsbech er en Mand af store Midler. Kom derfor, eller lad mig straks vide Eders Villie. I er meget taget om Næsen af Obersten. Gud befalet!

Jeg forbliver Fruens tro og skyldigste Tjener

Jens Lavridsen Stenholt.

Dragsminde, den 29. Avgust 1685.“

Brevet gjorde foreløbig sin Virkning: faa Øjeblikke efter Modtagelsen var Dorte Skov paa Vej til Dragsminde.

Da Vognen kunde ses fra Toldstedet, ilede Sonsbech den i Møde og standsede den paa Sandet foran Havnen; her sprang Fruen ud, faldt Sonsbech om Halsen, kyssede hannem og sagde: „Velkommen, min Kæreste!“ Da hun „hannem saaledes kærligen havde anfangen, tog de hinanden om Armen“ og gik ind til Tolderens.

Alt dette saa og hørte baade Mette Tuesdatter og Jakob Nielsen, som alt imens opholdt sig „ved Dragsminde Toldbro, ved Støtterne, som staar under Kvisten paa Huset“.

Natten over blev nu de to trolovede hos Tolderens; men tidlig næste Morgen kørte Fru Dorte hjem. Om Eftermiddagen lod hun sin egen Vogn afhente Sonsbech og hans Ven; medens flere Bøndervogne sendtes med til Sonsbechs Gods, hvis Fragt nu af ham blev betalt, medens Ridefogden Niels Hansen paa sin Frues Vegne kvitterede for Modtagelsen og lovede at betale Tolden.

Men „til ydermere Fæstengave“ skænkede Sonsbech straks ved Ankomsten til Aalstrup sin tilkommende de medbragte to Diamantarmbaand — hver med 19 Stene — og de to „Øreghæng af Krystal udi Guld“; men trods disse „gode Gaver“ sporer man alligevel en Afkøling i Fruens Stemning mod sin tilkommende omtrent fra den Dag, han igen satte sin Fod paa Lollands lave Jord.

Hver Gang han begyndte at tale om Bryllup, forstod hun altid at finde paa Udflugter til at hale Tiden ud; især kom det hende til Pas, at hendes „Værge“ netop paa den Tid var rejst bort fra Lolland; hun kunde da stadig henvise til det umulige i at foretage noget, før han kom tilbage. Og saaledes gik hele September Maaned; Sonsbech var tilsyneladende lige fjernt fra sit Maal.

Endelig bestemmer han sig da til at bryde overtvært og rejse til København; det var hans Tanke, at om det kunde lykkes ham at skaffe Kongebrev til Veje, saa vilde Fru Dorte nok opgive sin Modstand. Hvorvidt hun har kendt Øjemedet for hans Rejse, lader sig nu ikke afgøre; selv sagde hun bestandig senere Nej og paastod, at Sonsbech som Aarsag til Rejsen blot havde angivet, at han vilde søge Straf over Oberst Hannibal, „som ham paa Ære og Respekt havde læderet“.

Den 5. Oktbr. tiltraadte han Rejsen; Fruen lod ham i hendes egen Vogn køre til Guldborg Færge. Personen med Tilnavnet „Peber“ ledsagede ham i samme Vogn, mens deres to Tjenere og en Karl fulgte efter paa et særskilt Køretøj. Pigen derimod blev paa Aalstrup.

Den 10. Oktober skrev Sonsbech følgende Brev fra København:

„Velædelbaarne, dydrigeste, hjærte-allerkæreste Ven!

Jeg kan ingenlunde forbigaa hende efter Skyldighed med dette at opvarte og min lykkelige Ankomst at advisére, som var den 6. dennes. Jeg kan og ikke fuldt takke Gud, at den kolde¹⁷⁾ haver forladt mig; dog er jeg endnu noget svag, men haaber dog, næst Guds Hjælp, inden fjorten Dage at komme til min forrige Helsen igen.

Naar jeg nu vel betænker mig, da kan jeg ikke noksom forundre mig, at hendes Hjærte, Gemyt og Samvittighed kunde være saa forhærdede, at hun lod mig udi saadan svær Sygdom rejse fra sig og ikke betragtede hendes Samvittighed bedre end saa, at hun paa saa forsætlig Vis bragte udi Difamativ (Beskæmmelse) . . . og efterlever en Cretiuos (Uslings) Indgivelse. Men derfor skal og den Sag med Oberst Hannibal gives Krigsfiskalen udi Hænde og saaledes udføres, at der bliver nok at høre om.

Jeg skulde vel efter Aftale have skrevet til Landkommis-sair Hoffmand, men det kan ikke ske denne Gang af den Grund, at den gode Ven, som skulde remittere Sagen, er udrejst med Kongen og Dronningen. Dog er han snart ventendes hjem igen, og Landkommissæren skal da ud af al Beskaffenhed bekomme god Efterretning og Fornøjelse.

Ellers kan den hollandske Anvoyé (Sendeherre) ikke noksom forundre sig over, hvorledes jeg af min Kæreste herudi er bleven beegnet, i Synderlighed af en adelig Dame; jeg havde det og aldrig kunnet betænke, at jeg saaledes skulde føres i fremmede Land, og, som det sjunes, blive belønnet for mit ærlige, oprigtige, velmente og tro Hjærte, idet man saaledes farer fort imod mig uden at betænke sin egen Re-putation og Samvittighed.

Men jeg forhaaber, at mit eget allerkæreste Hjærte sig erindrer og besinder vores imellemværende lovlige Tilstand og dog ikke saa ubesindigen farer fort, som hidintil sket er. Jeg tvivler ikke paa, at der jo endelig findes Samvittighed; betænk vel, at saadanne Ting ikke lykkes.

Og haver Anvoyéen ganske resolveret sig denne Sag

Hans Majestæt selv at ville referere og derhos berette om min Persons Tilstand, saa vel som og min Kæreste, og at det ved ingen anden skal blive afgjort end ved Hans Majestæt selv. — Det er ej heller tilbørligt, at man trækker nogen af god Familie ud af fremmed Land herind og hannem saaledes accomodérer, som ved mig er sket og endnu sker.

Imidlertid ønsker jeg min Hjærtens Allerkæreste, dydelkende Sjæl al Lykke og Velsignelse, Helse og al selvønsket Velstand og beder kun, at hun vil behage at skrive mig nogle Linier til om hendes endnu haabede Helsen og lykkelige Velstand.

Jeg er her at finde paa Nytorvet udi Stat Hamborg hos Jørgen Grim.

Sluttendes hermed og befalendes hende udi den Allershøjestes Protektion og mig som pligtskyldigt og huldest saluteret med herhos forblivende min Hjærtens Allerkæreste og huldeste Ven indtil Døden.“

Som Udskrift paa Brevet stod:

„Den velædle og velbyrdige Fru Dorte Skov, den velbyrdige, salig Lave Billes til Havrelykkegaard Efterleverske. Dette tjenstlig a Aalstrup ved Rødby i Lolland.“

Under Brevet findes intet Navn; dette var — som Sonsbech i næste Brev oplyser — blevet glemt i Hastværket.

Af ovenstaaende kan altsaa skønnes, at Sonsbech i København maa have henvendt sig til den hollandske Sendeherre og faaet dennes Løfte om, at han vilde forebringe Kongen Sagen.

En Uge senere skriver han endnu et Brev, som følger:

„Velædle og velbyrdige, dydrireste og allerkæreste Hjærtensven!

Med denne ringe og faaliniede Skrivelse beder jeg, at min sidste Skrivelse til min Allerkæreste maatte gunstigt blive honoreret, eftersom den, formedelst min Svaghed og forefaldende Occation (Koldfeberen) ikke blev af mig undertegnet; just i samme Time, som Skrivelsen skulde med Posten bestilles, da gik Monsj. Pedersen til Vogns og rejste til Hamborg, og jeg havde udi samme Tid min onde Dag.

Denne store Forseelse af mig begaaet, jeg nu smertelig angrer og beder, at det ikke i nogen ond Mening maatte optages.

For øvrigt lever jeg i den faste Forhaabning, at hun dog betænker hendes egne Ord og Løfter, som hun mig ved vores Forlovning gjorde, det som hende og for lang Tid siden var spaaet, og hvilket ved Guds Forsyn saa vidt allerede var fuldkommet.

Jeg formoder og, at hun betænker sit eget Gavn og Bedste.

Imidlertid refererer jeg mig til min forrige Skrivelse, og i det øvrige ønsker jeg flitteligst, at Gud saaledes vilde regere hendes Hjærte, at det kunde være til vores Begges Velfærd. Jeg længes og idelig dagligen og smerteligen efter hendes angeneme og kærkomne Skrivelse.

Jeg haver mældet i det øvrige, hvor jeg logerer, nemlig i Stat Hamborg paa Nytorv.

Hermed slutter og anbefaler hende med alt kært elskende udi den Allerhøjestes Protektion og af mig, som efter Pligt-skyldighed saluteret med herhos forblivende

hendes Hjærte-Allerkæreste saa længe jeg kaldes
Justus v. Sonsbech.“

Dette „angeneme“ Brev synes dog lige saa lidt som det forrige at have kunnet aflokke „den Elskede“ noget Svar.

I nogle Dage forholder Sonsbech sig nu afventende, om der dog ikke skulde komme Svar paa hans Breve; men da intet saadan indtraf, indsender han den 29. Oktober til kgl. Majestæt en Ansøgning saa lydende:

„Stormægtigste, allernaadigste Arveherre og Konge!

Eftersom jeg efterskrevne Justus van Sonsbech haver indgaaet Ægteskabs Fortrolighed med velbyrdige Dorte Skov til Havrelykkegaard, afgangne salig Lave Bille, Landsdommer, hans efterladte Enkefrue, og samme vores Ægteskabs Begyndelse er sket efter Lovens Forskrivelse udi alle Maader, som derhos kan bevises om allernaadigst skulde fornødent eragtes, da — saa som jeg haver udi Sinde samme Ægteskab med velbyrdige min Kæreste at fuldbyrdige — er

min allerunderdanigste Begæring, at Eders kgl. Majestæt allernaadigst ville bevillige, at vores Kopulation maa — uden foregaaende Lysning i Kirken — ske i Huset, naar vi derom er Præsten anmodende.

Jeg lever til min Død

Eders kgl. Majestæts allerunderdanigste og tropligskydigste Tjener

Justus van Sonsbech.“

To Dage senere kom Tilladelsen i følgende Skrivelse:

„Vi Christian den Femte, af Guds Naade Konge til Danmark o. s. v. gør alle vitterligt, at vi allernaadigst haver bevilliget og tilladt, saa og hermed bevilliger og tillader, at Justus van Sonsbech og Dorte Skov maa, uden foregaaende Trolovelse og Lysning fra Prædikestolen, hjemme udi Huset sammen vies, naar den paabudne Accise efter Konsumptions-Forordningen er bleven betalt, og ellers intet befindes, deres Ægteskab lovligen kunne forhindre, desligeste, at Kirken og dens Betjente samt Skolen, de Fattige og andre Vedkommende derover intet afgaar.

Givet paa vort Slot, København, den 31. Oktober 1685
under vort Signet.

Efter hans kgl. Majestæts Ordre.

Luxdorph.“

Over tre Uger efter Modtagelsen af „Kongebrevet“ tilbragte Sonsbech endnu i København — uvist af hvilken Grund; endelig hen sidst i November rejser han tilbage til Aalstrup; men Modtagelsen her var mere end kold; Fruen nægtede nu rent ud at ægte ham, og da Sonsbech blev ved at trænge paa for at faa hende til at skifte Sind igen, lod hun ham til sidst ved sin Ridefoged Niels Hansen kort og godt vise Døren, eller som Sonsbech udtrykker det: „Han forviste mig plad fra Aalstrup og det saa ublu, at han sagde, jeg skulde rømme ikke alene Gaarden, men endog Landet med.“

XI. Bryllup med det gode eller med det onde.

Sonsbech beslutter da at gaa Rettens Vej og henvendte

sig til Herredsfoged Wulf Nielsen Bunde i Fuglse Herred, og den 5. Decbr. tog denne da med tre Vidner hen til Aalstrup og lod her Fru Dorte „Kongebrevet“ forelæse og spurgte derpaa, „om hun var villig til at lade sig med Sonsbech copulere, hvortil den velbyrdige Frue svarede, at hun ej vilde indgaa Ægteskab med eller lade sig vie til hennem, thi hendes Velbyrdighed havde nu i Tanker ej at gifte sig“.

Hun blev nu spurgt, om Sonsbechs Gods fremdeles var der paa Aalstrup, og om hun i saa Fald igen vilde give Ejeren det tilbage.

Hertil svarede hun, at Godset ganske rigtig endnu var der paa Gaarden, og naar hun og Sonsbech engang fik deres Regnskab opgjort, og hun da af Godset fik „Fornøjelse og Betaling for, hvad Sonsbech og hans Folk havde kostet hende, medens de opholdt sig paa Aalstrup, saa skulde Godset være følgagtigt“, men heller ikke et Øjeblik før.

At dette Svar ikke var efter Sonsbechs Hoved, er forklarligt nok; men for den Sags Skyld at begynde en langvarig og kostbar Tingdeling, var heller ikke lysteligt; han beslutter derfor at forsøge den Genvej, at faa nedsat en Kommission til at dømme i Sagen. Ansøgning til Kongen herom blev da indgivet den 4. Jan. 1686. Først gør han Rede for Sagens Forhistorie, hvorledes Fru Dorte har narret ham med Ægteskabsløfte og nu tilbageholder hans Gods, og fortsætter derpaa: „Da jeg i saa Maade mærkelig er bleven forført og i stor Tids- og Pengespilde bragt, mig til ikke liden Affront og Beskæmmelse, saa kan jeg ikke lade dette passere, men beder i dybeste Underdanighed, at Eders kgl. Majestæt vil lade sig allernaadigst behage at bevillige tvende gode Mænd til — som Kommissærer — udi denne Sag at dømme, hvad Lands Lov og Billighed kan være gemæs, paa det Justitien kan vorde befordret, og jeg som en Fremmed uden langt Ophold til Endskaab kan blive forhjulpen“.

Kancelliet giver ham imidlertid Afslag og henviser ham til „Lands Lov og Ret.“

Sonsbech lader sig dog ikke forknytte; den 20. Februar

skriver han en ny Ansøgning om det samme. Han er, skriver han her, „ved andres Persværing (Overtalelse) kommen i Forlovelse med Fru Dorte Skov udi Lolland“, og da dette har paaført ham stor Bekostning, ser han sig nødsaget til at henfly til kgl. Majestæts sær kgl. Naade paa det, at han arme, fremmede Person, som ikke kender Lands Lov og Ret, kan af Fru Dorte Skov faa nogen Fornøjelse (d. e. Vederlag). Han drister sig derfor til endnu en Gang at bønfalde om Nedsættelse af en Kommission, der hurtig kan afgøre, hvad Ret kan være, og saaledes befri dem paa begge Sider for vidtløftig Tingdeling. Han tillader sig at haabe, at Fruen ikke alene skal komme til at levere ham hans Sager tilbage, men endog godtgøre ham hans spildte Tid og Penge, hvis hun da ikke endnu skulde foretrække Giftermaalet.

Ogsaa denne Gang nægter Kancelliet at opfylde hans Ønske; han bliver paa ny henvist til at gaa Rettens Vej.

Sonsbech, der havde opholdt sig i Hovedstaden, medens han ventede Kancelliets Svar, forlader nu denne og rejser tilbage til Lolland, hvor han foreløbig tager Ophold hos Tolder Jens Lavridsen Stenholt i Dragsminde. Herfra sender han saa med „to Dannemænd“ Dorte Skov en ny „Beskikkelse“ med Forespørgsel, om Fruen ikke endnu havde bestemt sig til at udlevere hans Gods, betale ham et passende Vederlag for hans Rejser, Forsømmelser og lidte Skade samt endelig udrede den Told, som hvilede paa de Varer, han fra Hamburg havde bragt med sig til Aalstrup. I modsat Fald ser han sig desværre nødsaget til at „anfange Proces“.

Dorte Skov svarede ham kort og godt, at hun saa helst, han lod Sagen gaa til Doms. Hun blev da den 13. April stævnet for Fuglse Herredsting, anklaget for, at hun ikke vilde opfylde sit Trolovelsesløfte til Sonsbech og ikke vilde tilbagegive ham hans Gods og vederlægge ham de Tab og Udgifter, han ved den Sag havde lidt.

Den 20. April mødtes Parterne den første Gang for Retten, Sonsbech med Sagfører Jens Madsen Ris fra Sakskebøing og Dorte Skov med sin Forsvarer fra tidligere Lejligheder, Ridefogden Niels Hansen Varberg. Paa denne og flere føl-

gende Tingdage blev nu en Mængde Vidner afhørt og en Mængde Indlæg fra begge Sider indgivet.

Herredsretten undlod imidlertid at fælde Dom i Sagen, men henviste den til at afgøres ved en Tamperret.¹⁸⁾

Den 28. Maj lod Sonsbeck da Dorte Skov stævne for Tamperretten. Fordringen om, at Dorte Skov skulde indgaa Ægteskab med ham, grundede han dels paa det erhvervede skriftlige Vidnesbyrd fra Stedets Præst Hans Mule¹⁹⁾, dels paa det modtagne Brev fra Landkommissær Hoffmand²⁰⁾ og dels endelig paa de forskellige Vidner, han havde paa Fruens fortrolige Omgang med ham. Det gjaldt da for anklagede, om hun kunde svække disse Beviser.

I den Anledning henvendte hun sig da skriftlig til Sognepræsten og bad ham skrive et Par Ord til Fremlæggelse i Retten med Forklaring over, hvad han havde tilsigtet i det nævnte Vidnesbyrd, som Justus van Sonsbech „nu løber omkring og agter sig at have stor Nytte og Bevislighed af“. Thi, skriver hun videre, Sonsbech skal dog aldrig kunne bevise, at hun „fuldkommen“ har sluttet Ægteskabsløfte med ham.

Gennem det Svar, som Hans Mule samme Dag skikker hende tilbage, skinner det temmelig tydelig igennem, at Præsten føler sig i Knibe og ilde til Pas ved den uventede Vending, Sagen har taget. Det har, skriver han, dog aldrig kunnet ane ham, at denne lille Seddel, som han dengang i god Tro skrev, skulde kunne bruges saaledes mod Fruen. Hun har for Resten netop truffet hans Tanke, naar hun i sin Forespørgsel bruger Udtrykket om Ægteskabsløftet, at det ikke var „fuldkomment“. Enhver maa jo kunne se, at han netop har villet væрге sig imod en saadan Opfattelse, naar han skrev de Ord „begyndte Løfte“, thi dette kunde jo dog ikke forstaas som et „fuldkomment Samtykke“.

For øvrigt ønskede han jo kun „af et kristeligt Hjærte, at Gud vilde vende det til Gavn for dennem, som syntes Fæstefolk at være, om Gud da ellers vilde beskikke.“

Endnu en Redegørelse om Sagen skrev han samme Dag og sendte den til Dorte Skovs Forsvarer Niels Hansen. Denne

meget karakteristiske Skrivelse fortjener at kendes og skal derfor anføres i sin Helhed:

„Højtærede, gode Ven, Niels Hansen!

Jeg eragter af den Beskikkelse, som velbyrdige Fruen mig haver ladet til Hænde komme, at hun fortænker mig, som om jeg med den Seddel, som Sonsbech praktiserede sig til af mig, skulde have givet til Kende om noget fuldkommeligere Forbund mellem hendes Velbyrdighed og Sonsbech, end der kunde bevises. Jeg formoder dog, at der bør tilstedes Folk udi et saa højvigtigt Værk at betænke sig, naar man tvivler. Jeg melder derfor ogsaa kun om et begyndt Ægteskabsløfte i min Seddel, og formedelst samme begyndte Løfte kalder jeg dem Fæstefolk. Der kan jo intet føres i Gerning, uden det tilforn er begyndt i Tankerne: Tanker giver os ingen Løn; for ugjort Gerning bødes ufødt Fæ.

I Gerning var dengang intet ført; thi saa som der paa begge Sider var Tittel af Velbyrdighed, og de altsaa skulde regnes for Adel eller Adels lige, saa skulde deres Jaord efter Loven have været ført udi seks af fælles Venners Nær-værelse, for at det kunde have været en begyndt aabenbar Fortrolighed.

Vil man se alle Højlærdes Skrifter igennem, skal man finde, at der er stor Forskel paa en Begyndelse og en Slutning paa Ægteskab.

Skal man dømme udi Samvittighedssager, da maa Dommen have sin Rod i Guds Ord, i Kongens Lov og i lærde Mænds Skrifter, som melder om den Sags Beskaffenhed. Men i Guds Ord staar, at den som bejler skal oprigtigen give alle Omstændigheder til Kende om sin Familie, Stand og sine Midler, thi saaledes gjorde Eleasar, — se Gen. 24—34. Man skal ej heller tage nogen mod sin Vilje; Rebekkas Vilje blev jo udforsket, før der blev sluttet Ægteskab, se Gen. 34—57.

Kongens Lov siger, at ingen mod sin Vilje skal nødes til Ægteskab; item, at alt det, som foregaar imellem tvende Personer enten med Skrift eller med Ægtebrev, det duer intet, før de foregaaende Løfter og Ord ved den kristne Kirkes Akter fuldbyrdes.

Endelig de lærde Mænds Skrifter: Brochman siger om Trolovelse, at den skal ske retteligen og ordentligen; det er: der skal ske ej alene deres egen Jaord, men og deres, som de sig haver betroet. — Er en Mand bedragen ved Persons Anseelse i begyndt Løfte, det hindrer Ægteskab; lige saa, naar en Kvinde troer den, hun hører eller ser for sig, d. e. naar hun troer paa den Tanke, hun ved at se ham faar af hans Persons Ypperlighed og af den Grund giver ham sit Samtykke, som Bona ventura siger.

Et begyndt Løfte minder os om at gøre Forskel imellem den forborgne Tanke, der kunde være til Ægteskab, og de Ord, som de nærværende hører dem tale til hinanden efter Lovens og Ritualets Bogstav. Den Trolovelse, hvorudi fattes deres Consents (Samtykke), som man har betroet sig til, det er kun en hemmelig Trolovelse, der intet duer, om end tusinde Vidner derpaa var, som Brochman siger, besynderlig, naar den ene nægter at have givet sit Samtykke dertil, eftersom Begyndelse til Ægteskab med venlige Gebærder ej er Ægteskab for Gud, som Gehardus siger. Saa kan der ej være Forseelse i saadan Begyndelse, naar der er Løfte om Ægteskab imod de Poster, som hører til et lovligt Samtykke, siger Hemming, thi befindes i saadan Handel at have været Vildfarelse, f. Eks. at man er bedragen ved Personens Ord om store Midler, Finantseri, Tvingsel, Drukkenskab, Taabelighed el. andet, saa man ej fik et frit, fuldt, villigt og oprigtigt Samtykke, da er Ægteskabet brudt, som Brochman siger.

Der findes i min Seddel ikke et Ord om Genmæle, Vedersvar eller Samtykke imellem dennem; men kun, at han ved begyndte Løfte hende var genegen med den Inklination, som i Begyndelsen kan være. Jeg kunde da ej heller give hannem fuldt Bevis til dermed fuldt at binde hannem anderledes til velbyrdige Fruen, end som Sagen var udi sig selv.

Hilser hendes Velbyrdighed og fortænker mig ikke. Vale!

I største Hast

tjenstvilligst

Hans Mule.“

Udskrift: „Ærlig, agtbar og vel forstandig Karl Niels Hansen Varberg, velbyrdig Fru Dorte Skovs Fuldmægtig, min højtærede, gode Ven tjenstligen a Aalstrup“.

Og saa var der Brevet, som Dorte Skovs Formynder og Værge, Landkommissær G. H. Hoffmand i Nakskov i sin Tid havde skrevet til Sonsbech efter hans og Oberst Hannibals Besøg derude. Ogsaa her gjaldt det i lige Maade at være paa sin Post, og om muligt have Midlerne i Hænde til at afsvække dets Beviskraft.

Ogsaa her skete der Henvendelse til Brevskriveren for af ham selv at faa en Forklaring, som — for Retten — kunde bruges i nævnte Øjemed.

Under 2. Juni skriver hun til ham, at hun uskyldig er bleven angreben med Proces af Sonsbech, sig til stor Tids-spilde og Bekostning, og i denne Proces vil han, for at opnaa sin Hensigt, at tvinge hende til Giftermaal, rimeligvis bruge en Skrivelse fra Hoffmand, dagtegnet 2. Juli 1685, hvori Hoffmand skal have skrevet, at han som hendes Formynder var godt tilfreds med, at hun indlod sig i Ægteskab med omtalte Person.

Da Dorte Skov nu imidlertid ved sig fri for at have givet et saadan retslig bindende Løfte, saa vil hun gerne bede Hr. Landkommissæren om at give en egenhændig Forklaring til, hvad han ved den Lejlighed skrev, for at ikke Brevet skal kunne anvendes imod hende; thi hun kan umulig tænke sig, at Landkommissæren kan have misbrugt hendes Tillid, da hun henvendte sig til ham om at være hendes Værge, saaledes at han „uden hendes Vidende og Vilje“ paa hendes Vegne kan have indgaaet noget for hende bindende i den Sag.

Hun ved godt, at Hr. Kommissærens Tid er knap; men alligevel vover hun at bede ham om et skriftligt Svar eller i alt Fald give de to gode Mænd, som overbringer Brevet, et klart og tydeligt, mundtligt Svar med tilbage.

Herpaa svarer Hoffmand da den 4. Juni:

„Naar Sonsbech fører sig til Nytte det Messive (Brev), som ommeldes, at jeg hannem haver tilskrevet, da forklarer dette sig selv, naar det rettelig observeres.“

Aarsagen til, at samme Brev blev skrevet, var dog, at „jeg fornå af Sonsbechs Medfølger Oberst Hannibal, . . . at bemeldte Sonsbech var en fornem Adelsmand af Gelderland og af store Midler, ja paa 20,000 Rdlr. udi redbare, hvilket mig synes, om saa var udi Sandhed, vel kunde have været gavnligt for hende, om hun i Ægteskab havde villet indlade sig; men som jeg siden ej nogen Vished fornå, er og ikke af mig i saa Maader concentreret (samtykket)“. Dorte Skov kan altsaa være ganske rolig: af hans Brev skal intet kunne bevises hende imod.

Med denne Skrivelse og de to fra Hans Hansen Mule var Dorte Skov og Niels Hansen vel tilfreds. Hermed var aabenbart de to første af Sonsbechs Beviser afkræftet. Nu gjaldt det nærmest, hvad de indstævnedes maatte kunne vidne.

Tammerretten var sammensat af Stiftsbefalingsmanden over Lolland-Falster Markus Gjõe til Hvidkilde (Formand) og fire Provster som hans Assessorer; disse var Oluf Andersen Tjæreby — Sognepræst i Tillitse og Provst i Sønderherred, Anders Knudsen Krag — Sognepræst til Fuglse og Krønge og Provst i Fuglse Herred, Sten Mikkelsen — Præst i Vaabensted og Engestofte og Provst i Musse Herred, Frands Testrup — Præst i Nakskov og Provst i Nørreherred.

Retten sattes den 21. Juli 1686, og for samme var da „udi rette“ mødt Sonsbech med sin Fuldmægtig Iver Madsen Ris af Sakskøbing. Han godtgjorde, at han den 28de Maj havde indstævnet for Tammerretten den ædle og velbyrdige Dorte Skov for dér at stande til rette, som vedbørligt kunde være.

Efter at Stævningens lovlige Forkyndelse saaledes var godtgjort, fremlagdes Sognepræst Hans Mules latinske Attest i dansk Oversættelse; derefter fremlagdes Tingsvidnet fra Fuglse Herred af 8. Juli, indeholdende hvad der ved den Lejlighed til Sagens Oplysning var blevet vidnet af en Mængde indstævnedes Personer.

Endvidere fremlagdes for Retten Sonsbechs to Bønsskrifter til Kongen, Landkommissær Hoffmands Skrivelse til Sonsbech, en udførlig Liste over alle de Sager, som Sonsbech

havde købt i Udlandet og sendt til Dorte Skov, i alt 55 Numre, hvoraf mange indeholdt flere Genstande. Han opgør her den samlede Værdi af det indkøbte til i alt 400 Rdlr.²¹⁾, men desuden maa man drage sig til Minde, hvad anden Tilsæt han har haft, saasom Rejser, Kongebrev, Godsfragt, Beskikkelsesbrev, stemplet Papir, Gebyr til Rettens Tjenere og Honorar til sin Sagfører o. s. v., alt dette vil i det mindste løbe op til 548 Rdlr.

Dertil kommer end yderligere, at hans Fortune (Fortjeneste) formedelst slig hans Medfart nu i elleve Maaneder er forholden ham, ja der skulde endnu nævnes Fortæring og Tidsspilde. Til alt dette er ogsaa „medgaaet en mærkelig Summa; men paa det enhver retelskende kan fatte, jeg intet ubilligt prætenderer (kræver), vil jeg som det ringeste derfor begære 400 Rdlr.“

Men alt dette løber da op til den kønne Sum 1348 Rdlr., og saa vil han endda ikke regne med den Told, der er betalt for Godset; thi den vil han haabe, at kgl. Majestæt vil lade opkræve hos Dorte Skov og „hendes tro Tjener“ Niels Hansen, som har hentet Godset og endnu har det i Vold.

Og saa har han endda slet ikke nævnt den „store Affront, mig ved slig Medfart er paaført“; han vil nøjes med her at henstille alt dette til Rettens Kendelse, men dog med Begæring om, at det alt „efter Kondition (Tilstand) maatte vorde ansat, andre til Eftersjun, søm kongelig, naadigste, velmente og højpriselige Lov saaledes ej rettelig efterkommer og holder det, som Haand og Mund indgaar“.

Efter alt dette følger saa hans egentlige Indlæg for Tamperretten. Det har følgende Indgang.

„Højædle og velbyrdige Herrer, ærværdige og hæderlige og meget vel lærde, gode Mænd!

„For denne af Hans Majestæt anordnede, højanselige Tamperret har jeg set mig nødsaget til at indstævne en Sag mellem mig og Fru Dorte Skov, angaaende Ægteskabs Tro og Løfte“

Han gennemgaar nu — hvad vi allerede kender — Sagens Forhistorie, saaledes som den tager sig ud fra hans Staasted.

Han slutter med, at naar Dorte Skov foregiver at have forandret sit Syn ved Oplysninger, som Oberst Hannibal senere skal have afgivet, da vil han svare, at om saadant „skulde have Gænge, at en Belæstere sligt begyndte Værk kunde omstøde, da skulde vel kunne findes mange, som imod Ægteskab sig skulde opponere.“

Men altsaa — dette er hans Slutning: Da Dorte Skov saaledes har brudt baade Pligt og Løfte, anholder han om, at Retten vil byde hende at efterleve samme eller dog i hvert Fald vederlægge ham Gods, Penge- og Tidsspilde.

Nu kom Turen til Dorte Skov at forsvare sig:

I sit skriftlige Svar paa hans Anklage hævder hun da ogsaa af al Kraft, at ingen uhildet Domstol vil kunne give Sonsbech Medhold i hans Syn paa Sagen. Tvært om, og imod denne „usædvanlige Procedurs haarde Beskyldninger og store Pretensioner (Krav), som denne Mand, der kalder sig velbyrdig, Justus van Sonsbech . . . imod mig driver“, maa hun da nedlægge den kraftigste Indsigelse.

Der er nu først det med Ægteskabsløftet til Sonsbech, at hun skulde have bundet sig med et saadant, maa hun paa det bestemteste nægte, „og skal han det ikke med Sandhed kunne sige og end mindre med upartiske, lovmæssige Vidner det kunne bevise“. . . . Det maa jo ogsaa i og for sig anses for urimeligt, at — da Sonsbech saaledes hende uafvidende var kommen hertil og uformodet havde fremført sin Begæring, hun da straks skulde have svaret ja.

Enhver kan jo vide, at „jeg først maatte raadføre mig med Gud og med gode Venner, ja om hans Person og Tilstand noget lidet erfare, da han jo udgav sig for en fremmed Adelsmand af store Midler, hvorom jeg dog havde mine Tvivl alt efter det gamle Ord: „Der siger sig ej gerne en rig Fange eller en fattig Frier“. . . . Nej, hertil behøvede jeg fremfor alt gode Venners Raad, god Betænkning og — fremfor alt — Bøn og Guds Behag derudi.“

Hvad Sonsbech har flyet hende, er ikke — som han paa staar — Fæstengaver, men kun Ting, hun skulde opbevare, og som han kan faa igen, naar blot han betaler hende,

hvad han er hende skyldig, men det er da heller ikke saa helt lidt.

Hendes Øpgør ser saaledes ud:

„Først var ham selver (S.) og havde han med sig Oberst Hannibal von Løyenschildt, en Løjtenant Monsj. de Jean og en Kvinde Anne Margrethe.

De var her tilsammen udi tre Uger	36 Rdlr. „ Mk.
Tvende Tjenere i bemeldte Tid	6 — „ —
Formedelst Svaghed blev den ene Tjener tilbage i endnu seks Uger	8 — „ —
Betalt for ham til Bartskeereren	1 — 4 —
Atter ankom Sonsbech den 30. Aug. og havde en Hamborger-Mand med sig; de blev her tilsammen udi fem Uger	30 — „ —
To Tjenere, en Karl og et Kvindfolk i 5 Uger	10 — „ —
Et Kvindfolk, som blev her paa Gaarden i 3 Uger, efter at Sonsbech var rejst	3 — „ —
Vogne til Dragsminde adskillige Gange	3 — „ —
Tre Vogne til Rødby	1 — „ —
Hest til Dragsminde (1 Gang) og til Rødby (6 Gange)	1 — 3 —
Tre Gange Vogn til Nakskov	1 — „ —
To Gange Vogn til Guldborg Færge	2 — „ —

I alt . . . 103 Rdlr. 4 Mk.

Disse Penge saavel som dem, Tingdelingen her vil komme til at koste, venter hun at Sonsbech skal blive pligtet at betale hende.

Hvad dernæst det erhvervede allernaadigste Kongebrev angaar, da maa Sonsbech have søgt og „bekommet det efter løgnagtigst og falsk Forebringende“; thi ingen skal med Sandhed kunne sige, at hun derom vidste det allerringeste, før han sendte hende det. Han havde blot angivet, at han vilde ind til København for at faa Straf over Obersten, som han sagde havde æreskændet ham hos hende, medens han opholdt sig i Hamburg efter sit første Besøg.

For at han saaledes kunde komme ind og vaske Pletten af sin Ære, havde hun laant ham sine Vogne til Guldborg

Færge, men ingenlunde for at han skulde løse Kongebrev for dem i København.

Hun kan derfor umulig tro, at nogen skal kunne tvinge hende til at ægte ham imod hendes Vilje. Hans Vidneførelse er ej heller efter Danske Lovs Bydende.

Hendes Mening om denne Sag er derfor, at Sonsbech „derfor bør alvorlig anses og bør erstatte mig den Penge-spilde, som jeg fattige Enke uden egen Skyld er bragt i, men jeg derimod frifindes“, „thi kunde nogen saaledes efter eget Vidne og Opskrift fordre, at sligt uden Bevis skulde staa til Troende, da var det en let Sag at komme til Gods og Penge“.

Hermed blev Sagen saa indladt til Doms, og Tamperretten kom da til det Resultat, at hvad de gensidige Krav paa Vederlag angik, da havde Tamperretten dermed intet at skaffe, derom maatte Parterne gaa til Lands Lov og Ret paa tilbørligt Sted. Men hvad Hovedsagen, om Ægteskabsløftet, angik, da maatte Retten gaa ud fra, at der havde været „Fordragsord“ desangaaende mellem Parterne. Herpaa tydede det ogsaa, at Sonsbech havde betroet Dorte Skov sine Juveler, Smykker, Armbaand og andet Gods, som hun paa sin Side har taget imod og for en Del endnu har i Værge. I samme Retning lyder ogsaa det, som Sonsbech hævder, at han af Dorte Skov har modtaget en Ring med en Safir i, den han her for Retten har fremlagt, skønt Dorte Skov nægter, at den er givet ham som Fæstengave.

Imidlertid maa det dog antages, at dette Fordrag bestandig har staaet i Tvivl hos Parterne af Hensyn til, at de indbyrdes Velstandsforsikringer manglede Bevis.

Retten finder heller ikke, at Trolovelsen er foregaaet i Overværelse af de Vidner, som Danske Lov foreskriver, og som er „Lovens Bogstav gemæs“.

Parterne bør derfor paa begge Sider fri for hinanden at være, i hvilken Henseende Omkostningerne ved denne Sag ophæves for begge Parter.

Hvad der med denne Dom er afgjort, er altsaa kun det, at Dorte Skov ikke mod sin Vilje kan tvinges til at ægte

Sonsbech; men tilbage stod jo endnu Spørgsmaalet om Vederlag. Her var endnu noget for Sonsbech at gøre.

Han afrejser straks til København, og ti Dage efter, at Tamperrettens Dom var forkyndt, nemlig den 31. Juli, faar han paa indgiven Ansøgning Bevilling til, at han „til Paa-kendelse af vores Højesteret maa lade indstævne en Dom, afsagt mellem ham og Fru Dorte Skov.“

For Højesteret hævder Sonsbech nu, at Tamperrettens Dom vorder underkendt, saaledes at Dorte Skov pligtes til at ægte ham eller i værste Tilfælde han dog maa faa det af hans Gods, hun endnu har i Besiddelse, og hun tilpligtes at betale ham i rede Penge et „tilbørligt Vederlag og Satisfaktion for al den Spot, Ulempe, Tidsforsømmelse, Bekostning og Skade, mig herudi er tilføjet“.

Fra den anden Side gør Dorte Skov gældende, at Tamperrettens Dom bør ved Magt at stande i Hovedsagen; men hvad Vederlaget angaar, da maa hun holde paa, at det bliver Sonsbech, der dømmes til at betale til hende de Udgifter, hun har været paaført af ham og hans talrige Følge, alt efter den Regning, hun til Tamperretten har indgivet. Hvad hans Gods angaar, da har hun tilbagegivet ham det; en Del af det tog han med sig, en Del lod han blive tilbage; dette har hun aldrig nægtet ham at faa.

Den 21. Oktbr. faldt Højesteretsdommen, og den lød paa, at Tamperrettens Dom, som frikendte Dorte Skov for Ægteskabsløfte til Sonsbech, bør ved Magt at stande, og „bemeldte Dorte Skov efter samme Dom for sligt Ægteskabsløfte fri at være“.

Men hvad de Juveler angaar, som Sonsbech „prætender, at han har givet Dorte Skov, da bør hun levere hennem dem tilbage igen in natura eller betale dem efter den Pris, som Sonsbech med Ed vil bestemme, at de har kostet ham“.

I det øvrige bør Dorte Skov, som klarlig ses at have givet Anledning til, at Sonsbech er bragt udi denne Bekostning og Vidtløftighed, derfor betale ham 500 Rdlr.

Med Højesteretsdommen synes denne usmagelige, lang-

trukne og halvkommiske Sag endelig at være til Ende. Intet forlyder om, at de to Parter senere har krydset hinandens Vej; men derfor maa man dog ikke tænke sig deres Liv glide hen i stille Fred.

XII. Dorte Skov til sidst.

I Slutningen af Halvfemserne blusser paa ny op den gamle Strid mellem Dorte Skov og hendes to Stifsønner, Kristian og Jørgen Bille. Denne Gang gælder det de to Parter forskellige Rettigheder til Havrelykkegaard. Denne Sag frembyder dog intet, som det er værd at fæste sig ved.

Af et Andragende til danske Kancelli den 2. Febr. 1696 ses, at hun har faaet Stiftamtmandens og Biskoppens Samtykke til at lade sig indrette et Gravsted under „Jomfrukoret i Maribo Kirke“. Hun er imidlertid meget misfornøjet med, at man vil anvise hende Nedgang til „Begravelsesstedet“ uden for Korets Ydervæg; hun ønsker Nedgangen inde i selve Koret „ved den Side, der vender mod Konventshuset, hvor baade Orgelværket og de gamle Munkestole er bisatte“.

Hendes Andragende blev dog af Kancelliet afslaaet, saa hun har vel maattet nøjes med den anviste Nedgang til det „Begravelsessted“, hvor hendes Kiste engang skulde hen sættes.

Faa Aar efter naaede Fru Dorotea Iversen Skov Slutningen paa sit urolige Liv, fyldt, som det havde været, med megen — for os at se — unødigt Strid og Ufred.

Hun døde i Aaret 1701.

XIII. Efterslæt om Sonsbech.

Hvad dernæst Sonsbech angaar, da maa han alligevel, trods alt, have syntes godt om det Land, han paa en saa ejendommelig Maade var bleven ført ind i; thi han beslutter sig til at blive her. For sine skuffede Forhaabninger med Hensyn til den ægteskabelige Lykke fandt han senere Trøst, idet han kort efter Højesterets Dom indgik Ægteskab med en Værtshusholders Enke i Nakskov.

Til Værtshuset hørte ogsaa et Brændevinsbrænderi, saa her var nok at tage Haand i for ham.

Den 9. Jan. 1687 ansøger han danske Kancelli, om han som fremmed Reformert maa nyde de Privilegier, som dem er tilstaaet, idet han agter at nedsætte sig i Naskov.

Halvandet Aar senere andrager han igen Kancelliet. Han er nu — forklarer han — indtraadt i sin Hustrus Beskæftigelse som Gæstgiver og har dermed forpligtet sig til — efter Lands Lov og Ret — at „holde Logement“ for rejsende. Han ønsker da gerne, at han allernaadigst maatte blive tilladt at skænke Rinskvin og alle Slags fremmede Øl-sorter „for des bedre de rejsende at akkomodere“ (være til pas).

Dette Ønske faar han opfyldt.

Men „mer vil altid mer“: De rejsende ønsker ogsaa Aquavitæ (Brændevin), og for at „akkomodere“ dem begynder han nu ogsaa at holde Udsækning af Brændevin, det han oven i Købet selv destillerer.

Herved kommer han imidlertid paa Kant med Byens Apoteker Jørgen Jensen, „som haardelig forfølger ham“, saa Sonsbech ser sig nødsaget til at „henfly til Kancelliets Naade“, og han beder da ydmygeligst, at han maa „blive taget i Beskærmelse“; han har jo kun efter de Reformertes Privilegier tilladt sig at nære sig, paa hvilken Maade han bedst kan og ved.

Sagen gik til Lov og Ret og endte for Højesteret med et Nederlag for Sonsbech, der blandt andet maatte betale Apotekeren 30 Rdlr. i Sagsomkostninger; men enten har den ny Værtshusholder ikke saa mange Penge ved Haanden eller ogsaa gør han sig krakilsk; nok er det, Apotekeren lader ham „ved Byfogden og Rettens Middel udpante“. Denne Panteforretning bliver imidlertid efter Sonsbechs Mening foretagen paa en Maade, hvorved han i høj Grad maa anse sig brøsthølden, og — i Maj Maaned 1690 maa han da paa ny bede Kancelliet om „Beskærmelse“. Han paastaar endog at han to Gange har tilbudt Apotekeren de idømte Penge, men denne vil med Vold og Magt netop pante ham.

Han fik dog næppe Medhold hos Kancelliet.

Samme Dag ansøger han tillige om og faar ogsaa Lov til med sin gamle Kone at gøre Testamente. Tingdelingen har imidlertid bragt ham paa Knæerne, og han henflyer da atter til Øvrigheden med allerunderdanigst Andragende om, at han her i Nakskov, hvor han bor, maatte — foruden sin „anden ringe Haandtering“ — blive bevilliget herefter alene at forhandle og sælge enten Salt eller — Træsco (!). Der er nemlig i de senere Tider paakommet ham adskillig Modgang ved de „paaførte Tingdelingers store Bekostning og vidtløftige Pengespilde“; han har ikke kunnet passe sin Næring og maa ved alt dette „geraade i uomgængelig Undergang“, hvis han ikke kan „gelange“ nogen Underholdning, hvorved det ham tilføjede Forlis igen Tid efter anden kunde afhjælpes.

Dette bliver dog allernaadigst afslaaet.

1691 er han der igen. Denne Gang gælder hans Andragende Fritagelse for at svare „Fortifikationskat“, hvad han mener, at han som Udlænding bør være fritagen for.

Men fra Kancelliet lyder Svaret paa ny: Afslaaet.

Og lige saa lidt hjælper en gentagen Henvendelse i Aaret 1697: Magistraten har — klager han — ikke villet skaane ham for ublu Skatter, og skønt han har søgt Hjælp baade hos Stiftamtmanden og anden Steds, er der ingen, der vil tage sig af hans retfærdige Sag. Nu har Magistraten igen for kort Tid siden udpantet ham for 2 Rdlr.; det er et halvt Aars Bypersonal-Skat, og den truer med for Fremtiden at ville pante ham for alle slige Skatter.

Han anraaber da i denne sin Nød Kancelliet om at antage sig hans Sag, saaledes at han for saadan udvist Haardhed maa blive fri, og at hans „Friheder“ maa blive haandhævet, saa han kan blive skaanet for Magistratens Byrder og atter faa sit udpantede Gods tilbage.

Men atter bliver Svaret: „Kan ikke bevilliges“.

En endnu mere ubehagelig Sag gik ham paa i Aaret 1693. Det kom der ikke alene til Trusler, men til „paafulgte Gerningers Forøvende“. Sonsbech mener, som sædvanligt, at han er bleven forurettet, da han i Medfør heraf er bleven

idømt en Bøde paa 50 Rdlr. og beklager sig i høje Toner over Byfoged Anders Krags „Haardhed og Eftertragtelse“, idet denne ved Bytingsretten skal have forhindret ham i at faa sine paaberaabte Vidner afhørte og flere deslige Ting.

I denne Sag, der ogsaa gik til Højesteret, fik imidlertid Byfogden Medhold, medens van Sonsbech som sædvanligt trak det korte Straa.

Endelig efter en Række af saadanne Kampens Aar beslutter Sonsbech og hans gamle Kone i Aaret 1700 at trække sig tilbage fra det urolige Liv som Værtshusfolk og henleve Resten af deres „korte Livstid“ i blidere Omgivelser.

Han opsiges da offentlig paa Raadstuen sit Gæstgiveri; men i al Stilhed vedbliver han dog, som hidtil, at sælge Vin, da Fortjenesten herpaa rimeligvis var god. Imidlertid saa han sig dog ogsaa om efter anden Fortjeneste og finder 1702 en saadan, som syntes ham let at oppebære. Han forpagtede Bropenge-Afgiften af Byens „Langebrog“ for et Tidsrum af seks Aar for en aarlig Betaling af 36 Rdlr., „dog at Byens Borgere har fri Passage“.

Bropengene betales af dem, der tog ind til Byen, saaledes:

En helbeslagen Vogn	2 Sk.,
en anden Vogn	1 —
og en ridende	1 —

At opkræve disse Penge var en god og passende Bestilling for en ældre Mand, syntes Sonsbech. Dette blot at sidde der og lukke Haanden op for de En- og To-Skillinger, der da af sig selv gled ned i den, maatte han kunne overkomme.

Men „hvor længe var Adam i Paradis?“ Omegnens Bønder — de, der skulde over Broen for at komme ind til Byen, og som jo efter Byens Bestemmelse og til Sonsbechs Tarv skulde betale Bropengene —, de sluttede sig sammen om den Opgave, at unddrage sig disse deres Pligter.

Sonsbech maa atter optræde som Klager: naar Bønderne nærmer sig hen imod Broen, skriver han, saa „adjungerer (forener) de sig i Flok“ og lægger Varerne fra de forskellige Vogne over paa nogle faa, som da med fuldt Læs kører ind over Broen og betaler den ene eller de to Skilling, medens

alle de andre Vogne bliver holdende uden for Broen paa Færgelandet i Skansen uden at betale det mindste.

Paa samme Maade ogsaa de ridende; de binder deres Heste uden for Broen, hvor van Sonsbech sidder paa sin ensomme Vagt og ser dem nok saa fornøjede spadsere forbi til Fods.

Men det allerærgeligste er endda at se Folk, som har „ikkun temmeligt“ paa Vognen lade denne staa og selv smide Varerne paa Nakken for som Pakæsler selv at bære deres Byrder ind over Broen.

Det er ikke saa sjældent at se indtil 12—14 tomme Vogne staaende derude i Skansen.

At dette Forhold maa harme en ærlig Mand, er let forstaaeligt, og nu er det da, at Sonsbech ansøger Landsdommeren, om det ikke kan ordnes saaledes, at de kørende pligtes til at betale for deres Vogne og de ridende for deres Heste, enten de saa kommer helt ind til Byen med dem, eller de foretrækker at lade dem blive ude hinsides Broen i Skansen. Ja, han vil endog driste sig til at foreslaa, at man gik et lille Skridt videre og ligeledes lod dem betale ved Hjemturen, da Broen jo dog slides lige meget enten man gør Turen frem eller tilbage. Hvis dette Forslag tiltrædes, er det hans Haab, at Forpagtningsvilkaaret maa blive taaleligt for ham.

Men ak! Den samme uheldige Skæbne, der hidtil har hvilet over alle Sonsbechs Andragender og Ansøgninger, er heller ikke denne Gang vejen fra ham.

„Alt skal forblive som hidtil“, saaledes lyder Afgørelsen.

Og som han saaledes hindredes i at øge sine Indtægter gennem Forhøjelse af Bropengene, saaledes saa det næsten ud til, at de Indtægter, han uafhængig heraf havde gennem sin Vinhandel, skulde tages fra ham.

Sagen var, at da Sonsbech afgav sin Bevilling paa Gæstgiveri med hvad dertil hørte, saa blev Bevillingen given til en anden Borger i Byen, nemlig Markus Dideriksen, og han fremlagde nu 1703 „et konfirmeret Privilegium“ paa, at han alene havde Ret til at handle med Vin der i Byen, og at

Sonsbech derfor øjeblikkelig har den Godhed at sætte Tappen i Tønden.

Under disse truende Omstændigheder griber Sonsbech da atter til sit gamle prøvede Husraad; han sender en Ansøgning til Kancelliet, om han dog ikke nok maa blive ved med sin Vinhandel som hidtil, og — om det er nødvendigt — han da maa faa en lovformelig Bevilling dertil. Han anfører til Støtte for sit Andragende, at Dideriksen ikke har sin Vinhandel forsynet, som Loven byder, efter hans Privilegium; men det meste af det, han har solgt, har han hidtil maattet hente hos Sonsbech.

Det er da Sonsbechs faste Haab, at han maa faa en Bevilling paa Vinhandel for sig og sin gamle Ægtemage, saa de kan blive ved denne deres Bedrift, hvoraf de hidtil har haft deres „Subsistens“ (Underhold).

Kancelliet beder Amtmanden udtale sig om Sagen, og han svarer da den 21. Maj:

Sonsbech, skriver Amtmanden, har ingeniunde haft Ret til at drive denne Vinhandel, efter at han har afgivet sin Gæstgiveribevilling, saa det beroer udelukkende paa Kongens Naade, om han maa fortsætte. Men Amtmanden kan ikke anbefale ham; han rekommanderes meget slet, som en urolig Mand der i Byen, en Mand, der er baade Kancelliet, Rentekammeret og Højesteret mer end nok bekendt. Desuden holder han endnu Krambod og sælger baade Øl og Brændevin.

Efter denne Udtalelse af Amtmanden faar Sonsbech fra Kancelliet et Svar af det sædvanlige Indhold:

„Forbliver ved Markus Dideriksens Privilegium“.

Dermed er da ogsaa den Dør slaet i Laas.

Endnu en Gang ses dog Sonsbech at stramme sig op til et nyt Andragende. Det er atter danske Kancelli, det gælder. Han maa meget beklage, at han paa sin forrige „Supplik“ kun har faaet mundtlig Besked om, at den er afslaaet. Men hvis dette er Tilfældet, da er der saa meget mere Grund til at tilstaa ham, hvad han nu andrager om, nemlig at han maa forpagte Opkrævningen af Byens Konsumptions-

skat. For denne har der hidtil været betalt 2,520 Rdlr., men han vil byde 3,200 Rdlr. og dertil stille antagelig Sikkerhed.

Kancelliet henviser hans Ansøgning til Rentekammerets Afgørelse. Hvorledes denne faldt ud, kan imidlertid ikke nu oplyses.

Og hermed glider da Justus van Sonsbech ud af Sagaen, vistnok uden synderligt Tab for Samtiden. Det var næppe megen Silke, han fik spunden i Danmark; alle hans mer eller mindre store Forhaabninger brast stadig som Sæbebobler i hans Haand, naar de lyste allerklarere for hans Øje.

E. S.: Mine Hovedkilder til foranstaaende er blandt meget og forskelligt Arkivstof fra Rigsarkivet dog især de opbevarede Aktstykker fra de talrige Tingtrætter (navnlig for Højesteret), som de omhandlede Personer i Tidens Løb blev indviklet i.

-
- 1) Se for øvrigt: „Fr. Mejdell: Bille -Ættens Historie“, 2den Del, første Afsnit, og ligeledes „Danmarks Adels Aarboeg“ om Lage Bille.
 - 2) Foruden Havrelykke — arvet efter Faderen — og Dybæk var han ogsaa kommen i Besiddelse af Bonderup paa Sjælland.
 - 3) Hans Morgengavebrev er i hvert Fald dagtegnet den 2den April 1674.
 - 4) Straffen for Mened.
 - 5) Rimeligvis sigtes her til Stifsønnerne, skønt der naturligvis ikke nævnes Navne.
 - 6) Kagstrygning bestod i, at Forbryderen stilles op til en „Kag“, d. e. en Pæl, og der af Bøddelen paa den blottede Ryg fik 27 Slag af 9 Ris, tre af hvert. Først 1866 blev denne Straf afskaffet.
 - 7) Af en vedføjet Regning ses, at Sagens Udgifter løb for Generalfiskalen op til i alt 506 Rdlr. 5 Mk. 12 Sk.
 - 8) Fruens Haandskrift, saaledes som den ses, hvor hun her under Bønskriftet har sat sit Navn, er i høj Grad klodset og ubehjælpelig.
 - 9) Hvorvidt det muligvis kunde være et af de her omhandlede Portrætter af Lave Bille, der endnu skal findes paa Dybæk og af Kendere anses for et virkeligt Kunstværk, tør jeg ikke udtale nogen Mening om, men umuligt er det i hvert Fald ikke.
 - 10) Dette og de efterfølgende Breve findes dog kun i den Oversættelse paa Dansk, hvori de senere blev Retten forelagt.

- 11) Om denne hedder det i Danske Lov 3—16—11, at den skal — for at have bindende Kraft — foregaa i Præstens og fem andres Nær-værelse.
 - 12) Originalen findes ikke; den her benyttede Oversættelse fra Latin hen-ligger mellem Sagens øvrige Papirer.
 - 13) D. e. Tabaro, Kappe el. Overkjole uden Ærmer.
 - 14) Sovedraaber.
 - 15) For Retten opgiver Sonsbech selv senere Indkøbsprisen paa Varerne med Undtagelse af Vinen — til 400 Rdlr.
 - 16) Her sigtes aabenbart til Brevene fra Oberst Hannibal.
 - 17) Koldfeberen.
 - 18) En særegen Domstol, hvorved tidligere i Danmark Ægteskabssager blev paakendt.
 - 19) Se Side 50—51.
 - 20) Se Side 49—50.
 - 21) Man huske her, hvorledes hans „Ven“ Hannibal lod dette svulme op til 2,000 Rdlr.
-

Ravnsborg.

Foreløbige Resultater af Gravning og Undersøgelse.

Ved *C. M. Smidt.*

Vi ved alle, at Anlægget af Ravnsborg henføres til Grev Johan af Holsten, almindelig kendt under Navnet Johan den Milde.

Det er Arild Huitfeldt, som i sin Danmarks Riges Krønike (omkring 1600) fortæller om Ravnsborgs Oprindelse og giver os enkelte Træk af dets Historie. Det er ogsaa ham, der fortæller om Borgens Nedbrydning, og den omtrent samtidige Cornelis Hamsford meddeler ganske kort Aarstallet for Borganlæggets Begyndelse. — Vi ved ikke, af hvilke Kilder Huitfeldt og Hamsford har øst deres Viden herom; men at i alt Fald Hamsford til sine historiske Samlinger har benyttet Kilder, der senere er gaaet tabt, derom er alle historiske Forskere enige, og deres nær sammenfaldende Meddelelser om Tiden for Borgens Anlæggelse kan vi ikke lade uænsede.

Grev Johan den Milde tilhørte den pløenske Linie, som væsentlig sad inde med østlige Del af Holsten. Han var en Søn af Grev Gerhard den Blinde i hans Ægteskab med Agnes af Brandenburg, Kong Erik Glippings Enke, og var saaledes Halvbroder til de danske Konger Erik Menved og Christoffer II.

Sin Rigdom arvede han efter Faderen, og fra den stammer hans Tilnavn, der maa forstaas som den gavmilde.

Mest kendt af os er hans Forhold til Danmark, saaledes som det udviklede sig under Christoffer. Ved Hjælp af sin Rigdom, ved Snildhed og Intriger arbejdede han paa at faa fast Fod i Danmark, men havde i Kampen om dette Maal

en energisk Konkurrent i Grev Gerhard af Holsten (af den rendsborgske Linie), i Danmark almindelig kaldet Grev Gert eller den kullede Greve. Sammen med ham fik han allerede under Erik Menved Fyn i Pant; men det var dog først under Christoffer, at det lykkedes de to holstenske Grever saa at sige at dele Landet imellem sig. — Efter at Christoffer i nogle Aar havde været helt fordrevet fra Danmark, sad i Slutningen af hans Regeringstid Gerhard inde med Jylland og Fyn, Johan med Femern, Lolland, Sjælland og Skaane som Pantelen.

Femern og Lolland havde naturligvis den største Betydning for den østholstenske Greve, naar han vilde sikre sig Besiddelsen af det fjernere liggende Sjælland og Skaane. De to Øer dannede Forbindelsen mellem disse og hans gamle Arvelande i det østlige Holsten med Pløen og det nyerhvervede Kiel. At han søgte at fæstne sin Stilling paa Lolland ved Borganlæg var da naturligt, og herom er det, at Huitfeldt meddeler følgende¹⁾: Aar 1334 lod Greffue Hans bygge oc befæste Raffnsborrig udi Lolland / at hand kunde holde Landet udi Tvang / befryctendis / de skulde falde hannem fra / som de Skaaninger. Den tid laa Raffnsborrig Nør bedre paa Landet / imod Horslunde / som Voldstædet endnu er tilsiuene.

Det var allerede i 1332, at Skaaningerne havde gjort Opstand og givet sig ind under den svenske Konge, Magnus Smek. Ogsaa Lollikerne skal have rejst sig mod det forhadte Holstenerregimente, men blev undertvungne ved Grev Gerhards Hjælp i 1335. Naar Hamsford nævner dette Aars-tal²⁾ som Aaret for Ravensborgs Anlæggelse, synes det derfor rigtigere end det af Huitfeldt nævnte 1334.

Da den kullede Greve i 1340 var faldet for Niels Ebbesens Haand, var Grev Johan med til at hjælpe Valdemar Atterdag paa Tronen i Danmark og støttede ham i hans første Aar. Senere fortrængtes han helt fra Landet af Valdemar.

Om dennes Forsøg paa at erhverve Lolland fortæller Huitfeldt³⁾: Aar 1346 lod Kong Valdemar biude de Holster som Læn inde havde udi Lolland / deris Pantepenninge. Midlertid afferdiget han Marsken offuer at Lolland / effter hellig

3 Konger Dag/ oc belagde de Festninger, som der vaare. Dette Aar kom de Holster Herrer med en mechtig Krigsmackt udi Lolland / deris Slot / Feste oc Pant til Undsetning.

Om Overdragelsen af Ravensborg til Kongen meddeler Huitfeldt⁴⁾, efter at have nævnet, at Dronning Helvig Paaske-dag fødte Kong Valdemar en Datter, kaldet Ingeborg (hun fødtes 1. April 1347): Dette Aar blev Raffnsborg løst / oc offuerantvordet Niels Hane paa Kongens vegne af Johanne Huid.

Senere havde Henneke Hummersbüttel Slottet og Lenet i Pant og derefter hans Sønner Johan og Hartvig, fra hvem Kongen dog indløste Pantet; han forlenede dem imidlertid atter med det.

I 1368, da Valdemar maatte rømme af Lande, trængt paa een Gang af Holstenerne, Hansestæderne, Mecklenborg og Sverige, havde Hartvig Hummersbüttel Lenet. Ravensborg blev dog ikke taget af Holstenerne, da de kom til Lolland; men der sluttedes et Slags Forlig mellem dem og Hartvig Hummersbüttel, hvorom Huitfeldt siger⁵⁾: Aar 1368 Mandagen efter vor Fruis Fødsel er der giort en Anstand med Hartvig Hummersbüttel / at hand af Raffuensborg / skulde sidde stille / oc intet skade Greffuerne / eller deris Methielpere: kunde hand bringe dem nogen til udi Lolland / da vilde de holde samme Vilkaar: Hand motte frit igen handle oc vandle udi Stæderne.

Det er anden Gang, vi hører, at der sluttes fredeligt Forlig om Ravensborg, maaske et Vink om, hvor fast Borgen var, og hvor vanskelig den derfor var at tage med Vaabenmagt.

Fra Grev Johans og Valdemar Atterdags Tid til lidt ind i 16de Aarhundrede kender vi en Række Lensmænd paa Ravensborg. Den sidste var Johan Oxe (1523—34). Siden forenedes Ravensborg med Halsted Kloster Len.

Som allerede nævnet beretter Huitfeldt⁶⁾ ogsaa om Boregens Nedbrydning. Efter først at have fortalt, hvorledes Lybekkerne angreb Lolland i 1510 og brændte „Naxskov, Halsted Kloster oc flere Byer“, fortsætter han: Udi dette Aar

1510 lod Kong Hans bygge tvende store Skibe / Engelen oc Mariam / hvert paa fire hundrede Lester / deris lige icke tilforn haffde været udi Øster Søen / han lod ødelægge Raffvensborg / oc bygde Engelborg hos Naxskow / huor hand kunde holde en Flaade / Smaalandene til Beskermelse.

Jeg skal afholde mig fra at komme ind paa en nærmere Vurdering af Huitfelds Beretning om Ravnsborg, dets Anlæggelse og dets Nedbrydning, ikke heller skal jeg nævne Navnene paa alle de Lensmænd, vi kender, men blot pege paa, at de netop hører hjemme i det Tidsrum, da Borgen ifølge Huitfeld bestod.

Et saa betydeligt Borganlæg gik naturligvis aldrig i Glemme. Vi ser det stadigt nævnet af de historisk-topografiske Forfattere: Resen beskriver og afbilder det, Pontoppidan omtaler det i danske Atlas, vi finder det i Rohdes Saml. til Loll. og Falsts. Hist., i I. H. Larsens Laaland og Falster topografisk beskrevne, hos Vedel Simonsen og Burmann Becker, mens Høyen i Indberetningen om sin Rejse i de danske Provinsbyer i 1830 nævner Ravnsborg, der „imponerer ved sine mægtige Voldmasser“.

At Nationalmuseet har haft sin Opmærksomhed henvendt paa det store og ejendommelige Borganlæg, er en Selvfølge. Det blev paa Museets Vegne undersøgt og opmaalt af Engelhardt og Magnus Petersen i 1876, omhyggeligt og forstaaende i 1904 af P. Hauberg. Men Borgbanken har hidtil kun været kendt, som den stod med sine græsklædte Skrænter, hvoraf hist og her store Kampesten ragede frem. Spaden var aldrig blevet stukket i Jorden, og ingen vidste, hvad der gemtes under Grønsværen.

Af den største Betydning for Forstaaelsen af denne Borg og overhovedet af vore middelalderlige Borge var det derfor, at Grev Fr. Krag Juel Vind Frijs, nuværende Besidder af Baroniet Juellinge, i 1913 henvendte sig til Nationalmuseet og tilbød det at udgrave og undersøge Borgbanken. — Saa meget mere storstilet var Grev Frijs' Tilbud, som han

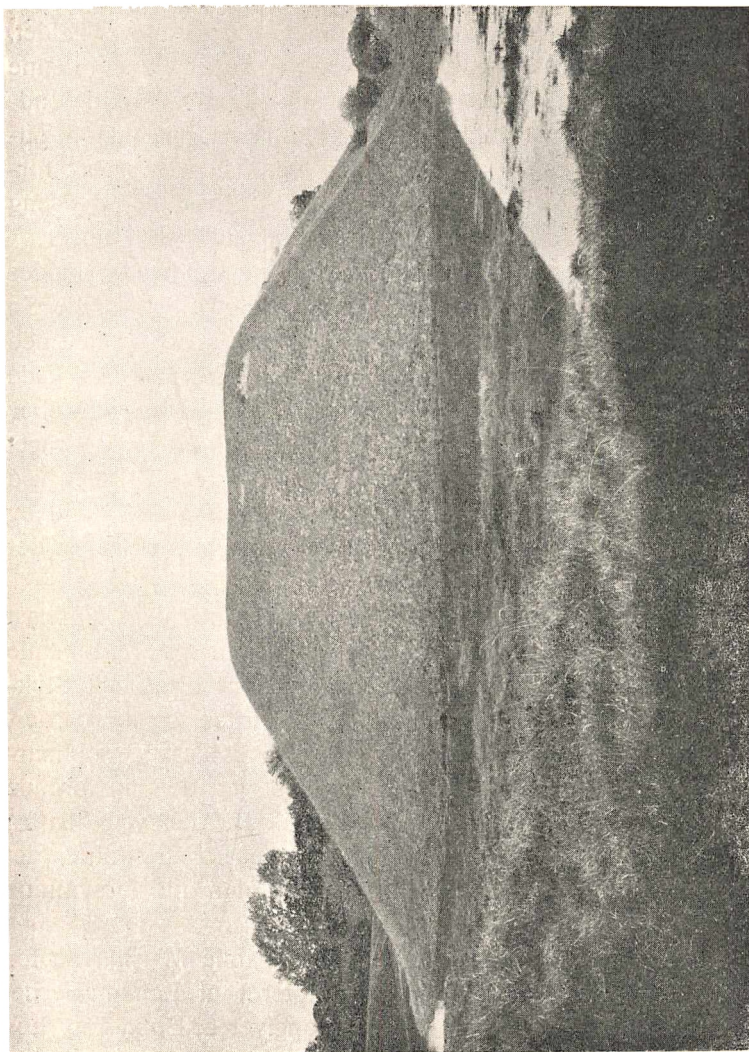
lovede at bekoste selve Udgravningen og senere at lade Voldstedet fredlyse, mens Nationalmuseet til Gengæld paatog sig den nødvendige Istandsættelse og Konservering af det Murværk, der efter Udgravningen kom til at staa fremme. — En kort Redegørelse for Resultatet af den Gravning paa Borgbanken, jeg paa Museets Vegne har forestaaet i 1913—15, og for de Undersøgelser, jeg har foretaget i Terrainet, skal jeg give i det følgende. Det skal dog tilføjes, at hverken Gravningen eller Undersøgelsen er ført til Ende, og at Redegørelsen derfor kun kan give foreløbige Resultater.

Vi har i Ravnsborg et meget karakteristisk, middelalderligt Borganlæg.

Hovedbanken, den store Borgbanke, ligger som Kalø i Jylland umiddelbart ved Havet, der endnu ved Højvande naar Bankens Fod. — Mens Havet har beskyttet Østsiden, var der paa de andre Sider vandfyldte Grave. Søndre Grav udvidede sig til et større Bassin. Uden om Gravene ser vi endnu Ringvolden, der er højest og bredest i Nord, navnlig Partiet helt ude ved Havet. Kun er Ringvoldens nordvestre Hjørne blevet jævnet for at skaffe Byggeplads til det lille Bindingsværkshus, vi her ser. Men fra dette Sted løber, overordentlig vel bevaret, den lange vestre Vold langs Vestgravens Yderside. Volden fortsætter sig Syd om det store, søndre Bassin, indtil den paa dettes Østside atter drejer om i Nord og skiller Sydbassinet fra Havet, idet der dog har været et Indløb herfra mellem Borgbanken og Ringvolden; ogsaa nordre Grav udmunder i Havet.

Uden om Ringvolden strækker sig nu de brede Engdrag. Men saaledes saa her ikke ud i Middelalderen, da baade Borgbanke og Ringvold var omgivet af Vand. Hvor vi nu ser Køer græsse i Engene, skar i gammel Tid en Havarm ind, en Fjord med Vige og Bugter, hvis Kystlinier vi endnu kan følge. Naar dette er muligt, skyldes det de store Modsætninger i det rigt kuperede Terrain, der lader alt fremtræde med sjælden Tydelighed. Man kan i alle Hovedtræk paavise Tilstanden i tidligere Tid til Trods for

de betydelige Omdannelser — naturlige og kunstige — Terrainet er undergaaet i de forløbne Aarhundreder.

Borgbanken, set fra Ringvoldens sydligste Parti.

Søger man at fastslaa Terrainets tidligere Tilstand, den forsvundne Fjords Udstrækning og Kystlinier, har man en god Støtte i det gamle Kort i Matrikulsarkivet, Kortet fra

1796⁷⁾, der ligger til Grund for Udskiftningen. Det sidste Aarhundredes intensive Landbrug har rundt om i Danmark grebet stærkt ind og ændret Landets oprindelige Fysiognomi. Plov og Spade har jævnet Jordsmonnet, Krat er blevet fældet, Sumpe blevet fyldte; kort sagt overalt i Landet, ogsaa i denne Egn, har det moderne Landbrug gjort sin nivellerende Indflydelse gældende. Men Kortet fra 1796 viser os netop Tilstanden i Fællesskabets Tid, inden vor Tid har grebet forstyrrende ind. Vi ser klart og tydeligt, hvad der dengang var fast Agerland og hvad der var sumpede Strækninger.

Det store, brede Engdrag Sydvest for Voldstedet kaldes „Brede Sø“; Vest for ligger „Smalle Sø“. Fra Brede Sø strækker sig et smallere, sumpet Engdrag mod Syd helt ned til Ørby Aa og skiller det ved Havet liggende, noget bakkede Terrain fra det faste Land. Dette smalle Engdrag er (efter 1796), aabenbart ad kunstig Vej, blevet opfyldt og inddraget som Agerland. Meget taler for, at det bakkede Parti ved Kysten i Middelalderen har været en Holm, ved Vand og Sumpe skilt fra Hejringe Marker, den nærmeste Del af det faste Land i Vest.

Denne Holms nordligste Parti kaldes nutildags Vedkast eller Vedhaven, mens dens øvrige Partier paa det gamle Kort kaldes „Rovels Agre“, „Sand Stykker“ og „Støjle Stykker“. Hvad der imidlertid har særlig Interesse for os, er, at den Mark, der paa Kortet fra 1796 kaldes „Strandmarken“, ikke ligger herude paa Holmen ved den nuværende Kystlinie, men inden for Holmen, skilt fra den ved den fra Brede Sø til Ørby Aa gaaende smalle Engstrækning, det vil sige, at den ligger ved Kysten af den nu forsvundne Fjord.

Dette Navn er som alle de andre gamle Marknavne for over et Aarhundrede siden blevet noteret af Landmaalerne, som kortlagde Egnen. De fik dem opgivet af Bønderne, hos hvem Navnene gennem Aarhundreder er gaaet fra Mund til Mund, Slægt efter Slægt. Folketraditionen har her i det gamle Navn „Strandmarken“ bevaret et Vidnesbyrd fra en Tid, for 4 à 5 Aarhundreder tilbage, da Havet skar sig læng-

ere ind, og Stranden trak sin Linie et godt Stykke inde i det nuværende faste Land.

Vender vi os fra den beskrevne Holm Syd for Ravnsborg til den Bakkeknude, som ligger Nordvest for Voldstedet, den paa hvilken Bondebyen Ravnsby ligger, finder vi ogsaa den paa alle Sider omgivet af Lavninger. Sænkningen paa Nordsiden har næppe nogen Sinde været saa dyb, at den stod under Vand, men har dog tidligere været dybere end nu. Derimod har der i Syd og Vest været blankt Vand og Sumpe. Paa Østsiden har Havet naaet lige til Bybankens Fod.

I hin fjerne Tid, her er Tale om, da Borgen rejste sig paa den havomflygte Borgholm, laa der altsaa — som det fremgaar af ovenstaaende Redegørelse, — endnu to Holme ved den nære Kyst, en nordre og en søndre. Sidstnævnte laa Syd for Voldstedet mellem dette og Ørby Aa, mens nordre Holm, den Bakkeholm, paa hvilken Ravnsby nu ligger, laa Nordvest for Voldstedet. — Vi skal i det følgende se, at disse to Holme har hørt med til Anlægget.

Visse Forhold ved selve Borgbanken og de paa den fremdragne Mure — Forhold, som senere vil blive nævnet — gør det sandsynligt, at der fra Voldstedet har været 2 Forbindelser med det faste Land, een i Nordvest og een i Syd. Endvidere gør de beskrevne Terrainforhold det klart, at nordvestre Forbindelse har gaaet fra Ringvoldens nordvestre Hjørne til det sydøstre Hjørne af nordre Bakkeholm og videre fra dennes Nordspids til Højlandet i Nord. Her har vi Vejforbindelsen med Sognet og Sognekirken og hele Vestlolland. — Der er næppe Tvivl om, at Forbindelsen mellem Ringvolden og nordre Bakkeholm har bestaaet i en Træbro, og en saadan maa antages at have ført fra Ringvoldens sydligste Parti til Vedkast, Nordspidsen af søndre Holm. Fra dennes Vestside er man — rimeligvis igen ad en Træbro — kommet over til „Strandmarken“, for derfra gennem Hejringe By og ad Bækkebro over Ørby Aa at faa Forbindelse med Østlolland.

En Fjende, der, kommende Nord fra, vilde tiltvinge sig Adgang til Borgen, maatte først — antageligt ad en Bro over

den dybe Sænkning — søge at komme fra det faste Land over til nordre Bakkeholm. Herfra maatte han passere en c. 200 Meter lang Bro, inden han naaede Ringvolden og atter ad en Bro (Vindebro) over Graven til den stejle Borgbanke, inden han stod ved Borgens Mure.

Svarende hertil maatte han, kommende fra Hejringe, passere Vandet, naar han fra Strandmarken skulde ud til søndre Holm, hvorfra han havde en c. 150 Meter lang Bro til søndre Ringvold; han maatte derpaa følge vestre Ringvold i hele dens Længde, inden han naaede Vindebroen, der førte over Graven til Borgen. — Saa mange Hindringer maatte overvindes, før man naaede Ringmuren, Borgens svære faste Mur, fra hvis Vægtergang en Regn af Pile ventede en fremstormende Fjende.

At kun selve Borgen fandt Plads paa Borgbanken, derimod ikke Ladegaarden, behøver ikke at præciseres. — Men hvor har da Ladegaarden ligget? — Det er naturligt, at den har haft sin Plads paa een af de to Holme, som ifølge deres Beliggenhed har haft en vis Forbindelse med Anlægget og en vis Betydning for dets Forsvar. Og da Adgangen til Borgholmen — som allerede nævnet og som det senere skal dokumenteres — var paa dennes nordvestre Hjørne, maa man anse det for rimeligt, at Ladegaarden har ligget paa nordre Holm af Hensyn til den mere direkte Adgang fra denne til Borgholmen end fra søndre. Men ogsaa andre Grunde taler herfor. Saaledes skal det nævnes, at Marken bag Sænkningen paa Nordholmens Vestside bærer Navnet „Bag Kamrene“ paa Kortet fra 1796, et Navn, der rimeligvis har nogen Forbindelse med Ladegaarden. Dog vigtigere er det, at vi tæt Nord for „Bag Kamrene“ finder et Sted, hvor der efter alle Solemærker at dømme har ligget en Vandmølle. Den Sø, der forud maa have fungeret som Møllensø, er bleven udtørret ved Midten af 19. Aarh. og ligger nu hen som en dyb, lynggroet Dal mellem Bakkerne. Men skønt Vandmøllen i 1796 var forsvundet (til Trods for, at Søen endnu var vandførende) bærer Stedet den Dag i Dag Navnet Møllelung, sikkert et Vidne om Søens tidligere Funktion.

Der maa utvivlsomt til Borg og Ladegaard have hørt en Mølle, og naar Stedforhold og Navn saa tydeligt udpeger dens Plads her, ikke langt fra nordre Bakkeholm, taler ogsaa dette for, at Ladegaarden har ligget paa den nære, nordre fremfor paa den fjernere, søndre Holm. Det kan da formodes, at søndre Holm har ligget hen til Græsning for Borgens Heste, mens dens Nordspids har været benyttet som Vedkast eller Vedhave for Borgen.

Min Formodning om, at Ladegaardens Plads var paa nordre Holm, har for øvrigt fundet Bekræftelse gennem Resens *Descriptio Daniæ*. Her siges med rene Ord, at Ravensby ligger, hvor fordem Borgens Ladegaard laa. Vel har Resen nedskrevet dette længe efter Borgens og formodentlig ogsaa Ladegaardens Nedlæggelse; men der kan dog formentlig endnu paa hans Tid have eksisteret en Tradition, og jeg maa tilføje: først efter at jeg gennem Undersøgelse af stedlige Forhold og Kortet fra 1796 mente at have konstateret Ladegaardens Plads, har jeg søgt til Resen. Hos ham fandt jeg den nævnte Meddelelse om Ladegaarden; den bekræfter min Hypotese.

Det kan synes forbavsende, at de store Engdrag skulde være gammel Fjord, men er ikke desmindre utvivlsomt rigtigt. Forvandlingen synes foregaaet ad naturlig Vej ved Tilanding og Aflejring af Tang. At der i øvrigt paa visse Steder i sidste Aarhundrede er foretaget en systematisk Opfyldning og Udjævning, er jo allerede nævnet.

Bugten uden for Voldstedet hedder i Folkemunde „Slots-hulen“. Man maa nutildags over 400 Meter ud for at finde en Dybde af een Favn; men det fortælles paa Egnen, at det dybe Vand tidligere gik helt ind til Borgbanken, ja endog at Skibe i ældre Tid skulde have kunnet gaa helt ind i Ringgravens sydlige Bassin, der skal have været en Slags Havn.

Stedkendte Folk ved, at man, naar man borer gennem Sandbunden i det flade Vand udfor Voldstedet, mange Steder træffer et blødt, dyndet Lag, der synes at bestaa af Tangaflejringer. Noget lignende træffer man i søndre Bassin og flere Steder i Engene. I søndre Bassin, hvis Overflade nu

ligger henimod en halv Meter over daglig Vande, har jeg i 1915 gravet et enkelt Sted c. $1\frac{1}{2}$ Meter i Dybden. Man traf Lag paa Lag af Sand og Tang, stadigt skiftende. Paa Grund af det hurtigt frembrydende Vand maatte man nøjes med at fortsætte i Dybden med Bor; men vi traf ved Boringen de samme Lag af Sand og Tang i det mindste indtil en Dybde af c. 5 Alen (over 3 Meter)

I Resens Descriptio Daniæ finder man en Tegning af Ravnsborg, paa hvilken man ser de vandfyldte Grave, mens Kysten ligger længere inde end nutildags, og det siges i Teksten, at den brede og dybe Grav endnu den Dag i Dag staar fuld af Vand⁸⁾ (det vil sige i Slutn. af 17. Aarh.). Vi har her et Vidnesbyrd, mere end 2 Aarhundreder gammelt, om en Tid, da Vandet gik længere ind end nu. Det fortæller os om et Mellestadium mellem Stedets Tilstand i Middelalderen og i vor Tid, et Stadium, da Fjorden allerede var omdannet til Enge og Sumpe, mens derimod Gravene endnu var bevarede.

Den Aflejring af Tang og Sand, som i Tidens Løb har fyldt baade Fjorden og Gravene, kan man imidlertid endnu se foregaa. — Jeg skal meddele et Par Træk: Da jeg i 1913 for første Gang var paa Ravnsborg, voksede Græsset frodigt i søndre Bassin, et Vidne om, at Havet ikke i de sidste Aar havde skyllet synderligt store Mængder ind af Tang og Sand. Ved min Ankomst i 1914 var Forholdene helt forandrede. Havet havde i Mellemtiden gentagne Gange aflejret Tang og Sand, og den Vegetation, som nu vokser her, er den, som vi ellers kun træffer ude paa Forstranden. — En Oversvømmelse af Gravene og Engene har jeg overværet d. 29. September 1914, da Vandet steg henimod et Par Alen, fyldte Gravene saaledes, at Ravnsborgs Borgbanke laa som en Ø, helt omflydt af Vand, mens store Partier af Engene, saaledes navnligt „Brede Sø“, for nogle Dage atter omdannedes til Fjord. Vandet steg saa højt, at det gik over den nye Vej mellem Voldstedet og Vedkast. — En mindre Oversvømmelse af søndre Bassin ses paa Fotografiet af Borgbankens Sydside.

Det er uden Tvivl det daglige Tidevand og det med visse Mellemrum indtræffende større Højvande, som Aar efter Aar fortsat gennem et halvt Aartusinde har aflejret Lag paa Lag af Sand, Grus og Tang og derved forvandlet Fjorden til Eng og fyldt de dybe Voldgrave.

Den store Borgbanke, hvis Toppunkt ligger 18 Meter over Havets Overflade, staar endnu den Dag i Dag med stejle, ret jævne Skraaninger til alle Sider. Mindst jævn er vestre Skraaning, den der vender mod Land, og nordvestre Hjørne, hvor Opgangen nu er. — Samme Sted, eller muligt lidt sydligere, var Adgangen ogsaa i gamle Dage.

Naar man kommer op paa Borgbankens Overflade, ser man, at dennes nordvestre Parti har ligget uden for Borgens Mure og dannet et skraanende Forplateau, ad hvilket man fra Vindebroen er kommet op mod Borgporten, følgende en brolagt Vej, af hvis Stenbro den nærmest Porten værende Del er afdækket.

Allerede forinden Udgravningen saa man, at Borgbankens Overflade — foruden af det skraanende Forplateau — bestod af 3 Hovedpartier, et nordre, et Midtparti og et søndre. Baade nordre og søndre laa noget lavere end det midterste.

Men tydeligere traadte det frem, efter at vi fra 1913 til 15 havde fremdraget store Dele af Borgens Mure. Da saa man, at selve Borgen bestod af 3 Gaarde, den store, midterste Gaard, eller den egentlige, indre Borggaard samt en lavere liggende, forreste Gaard i Nord og en lignende forreste Gaard i Syd.

Det eneste, der er afdækket af sidstnævnte Gaard, er et Stykke af dens vestre Ringmur. Alligevel tegner den sig ret tydeligt i Terrainet. Fra dens Mure har man behersket søndre Bassin og den sydlige Adgang til Voldstedet. At afslaa et Angreb fra Syd har været dens Opgave.

Om nordre Gaard har Udgravningen givet bedst Besked, idet baade vestre, nordre og østre Ringmur her er fremdraget, sidstnævnte i en Højde af indtil halvtredje Meter.

Nordgaardens Længde (fra Øst til Vest) er omtrent 47 Meter. Bredden er ved Østenden c. 16, ved Vestenden c. 24 Meter.

Af Bygninger i nordre Gaard, som har sluttet sig til

Nordre Gaards østre Ringmur, set mod Nord (Sommeren 1915).

Ringmuren, er der intet fundet; men baade paa Indersiden af østre og af vestre Ringmur finder vi en fremspringende Murpille, som i Virkeligheden kun er Begyndelsen til en Tværmur og som ender med Fortanding. Dens Fortsættelse har altsaa været planlagt, men er aldrig kommen til Ud-

førelse. Ogsaa paa nordre Ringmurs Inderside ses en Fortanding, som viser, at man ligeledes her har planlagt en Mur, der aldrig er bleven opført.

Paa en Opfyldning af Ler i Gaardens nordøstre Hjørne har man efter Fuldførelsen af Ringmurene opført et Hjørnetaarn; men af det staar nu kun Fundamenterne tilbage.

Terrainet i Gaarden falder nedad mod Øst, altsaa udad mod Havet. Saa stærkt har Faldet været, at der, endog efter senere Paafyldninger i Gaardens østre Del (af indtil c. 1 Meters Højde), stadig har været Fald udefter (mod Øst), og man har brudt et Hul gennem Ringmuren, for at Overfladevand og Spildevand kunde faa Afløb denne Vej ud til Skrænten mod Havet. Det medfølgende Fotografi (S. 97) fra nordre Gaard viser netop Indersiden af østre Ringmur med denne Afløbsaabning, Murpillen med Fortandingen og Fundamentet af det senere tilbyggede Hjørnetaarn.

Det er nævnet, at Indkørselen til nordre Gaard var gennem vestre Ringmur, hvor den tidligere omtalte Stenbro findes. Brolægningens Sten bærer tydeligt Spor af mange Aars Slid, men viser tillige, hvad man ogsaa kan se paa selve Murværket i Indkørselsportens søndre Side, der er muret af andre Munkesten end de i øvrigt benyttede, at Porten har faaet sin Plads her paa et senere Tidspunkt. Hvor den oprindelig har været, vil den fortsatte Udgravning og Undersøgelse sikkert bringe for Dagen. Denne Port er Borgens Hovedport, vistnok dens eneste egentlige Port, selv om der muligt kan have været andre og mindre Udgange gennem Murene.

Fra Porten kommer man ind i nordre Gaards sydvestre Hjørne. Her kan man dreje mod Syd ind i den midterste Gaard, den egentlige Borggaard, som straks Syd for Porten har en Hjørnebygning af uregelmæssig firkantet Plan, maaske et Hjørnetaarn. Dettes Sydmur fortsætter lidt udad mod Vest og drejer derpaa mod Syd, idet den antageligt fortsætter langs hele midterste Gaards Vestsiden som denne Gaards vestre Ringmur; men af denne Ringmur staar, saa vidt nu konstateret, kun lidt tilbage. Derimod har vi i hele sin Længde

fremdraget midterste Gaards søndre Ringmur, der i Øst, alt-saa ud mod Havet, ender med Fortanding, hvad der viser, at det har været planlagt, ogsaa at bygge en østre Ringmur. En saadan er imidlertid aldrig bleven opført; man har opgivet den oprindelige Plan og ment at kunne undvære den svære Ringmur paa denne Side, hvor Skrænten er højest og tilmed vender mod Havet.

Selv i Betragtning af Skræntens Utilgængelighed kan man dog næppe tænke sig, at midterste Borggaard har staaet helt aaben i Øst. Snarere kan der have været en Palissademur som Lukke ud mod Skrænten. I øvrigt har der langs denne Side, helt ude ved den stejle Skrænt, ligget et Bindingsværkshus, hvis Gavl naaede til søndre Ringmur. Det var maaske tænkeligt, at dette Hus, saa langt det rakte, havde udgjort Gaardens østre Begrænsning.

At der til midterste Gaard, den egentlige Borggaard, har hørt et stort Hovedtaarn er vel ikke blot rimeligt, men maa sikkert betragtes som givet, og det synes ogsaa, at vi kan paavise Stedet, hvor det har ligget, nemlig ved midterste Gaards Nordside, mellem denne og nordre. Her er Terrainet højere end noget andet Sted paa Borgbanken, og ved Gravning finder man, at den naturlige Lerbanke her næsten naar op til Grønsværen. Paa dette Sted, hvilende paa det faste haarde Ler, med stejle Skrænter til de 3 Sider: i Øst ned mod Havet, i Nord mod nordre Gaard og i Vest ned mod den Snævring, der danner Forbindelsen mellem nordre og midterste Gaard, maa Hovedtaarnet have ligget. Pladsen er ikke blot god, fordi den er det mest utilgængelige Sted paa Banken, men ogsaa, fordi man herfra kan beherske Borgens Port og Adgangen fra nordre til midterste Gaard.

En Gravning paa Hovedtaarnets Plads er vel forsøgt, men rigtignok i ringe Udstrækning. Her synes kun at være bevaret nogle Fundamenter. Taarnet har vistnok paa Vest-siden været støttet af en svær Stræbepille, saa vidt man da kan skønne af et Kampestensfundament, der ligger i vestre Skraaning af den Bakkeknold, paa hvilken Taarnet har staaet. Forhaabentlig vil den fortsatte Undersøgelse give klar

Besked om et saa vigtigt Spørgsmaal som Hovedtaarnets Plads og Udstrækning.

Materiale og Murteknik viser os, at alle de fremdragne Ringmure er opførte i Løbet af nogle faa Aar; de tilhører een Plan, een Byggeperiode. Man er begyndt med nordre Gaards Vestmur, som er meget svær. Ved begge dens Ender har man afsluttet med en Fortanding, saaledes som man gør, naar man f. Eks. standser Arbejdet det ene Aar for at fortsætte næste. Men da man igen har optaget Arbejdet, har man sandsynligvis ikke ment at kunne gennemføre Borganlægget med saa mægtige Murtykkelser, 2 à 2¹/₄ Meter (c. 3¹/₂ Alen). Man har da fortsat med spinklere Mure. Nordmuren, som sluttede sig til vestre Mur, blev godt halvanden Meter, mens Østmuren gjordes endnu spinklere, 1 à 1¹/₄ Meter.

Midterste Gaards Syd mur er henimod halvanden Meter tyk.

Disse Forhold og de allerede tidligere nævnte Fortændinger hører til de ikke faa Vidnesbyrd om Ændringer og Vaklen i Planen, Ændringer, der betyder en Indskrækning i det projekterede Anlæg, idet vi finder, at planlagte Mure ikke er blevet opført, mens andre er gjort spinklere. Naar vi sammenholder dette med den Omstændighed, at mange af de til Murene benyttede Sten er formet af magert, daarligt slemmet Ler og er slet brændte, og naar vi i øvrigt af Murteknik og Materialer kan se, at Ringmurene tilhører een samlet Byggeperiode, er vi berettigede til heri at se et Vink om, at Opførelsen af Borgen er foregaaet i største Hast.

Murteknikken peger hen mod 14. Aarhundrede. — Der er da al Grund til at tro, at det er Grev Johan, Pantelensherren, som skulde væрге sit Pant, der i Huj og Hast har opført Borgen. Saaledes synes da Resultatet af Udgravningen at vidne til Gunst for Rigtigheden af Huitfeldts og Hamsfords Meddelelser om Ravensborgs Grundlæggelse.

Ved Udgravningen har man fundet sikre Vidnesbyrd om, at Borgen, eller i alt Fald store Dele af den, er nedbrudt og mindre Bygninger af Bindingsværk opført paa Tomten endnu inden Middelalderens Afslutning. Kan vi end ikke paastaa,

at dette bekræfter Huitfelds Meddelelse om Borgens Nedbrydning i 1510, har vi dog Ret til at sige, at der i alt Fald intet Modsætningsforhold er mellem Huitfelds Beretning og Udgravningens Resultater.

Det er, som ovenfor nævnet, ved Udgravningen blevet godtgjort, at de fremdragne Borgmure stammer fra 14de Aarhundrede; derfor er det dog ikke udelukket, ja det er maaske endog ret sandsynligt, at den havomflydte Borgholm ogsaa tidligere kan have været befæstet; men ved de hidtil foretagne Udgravninger er der intet fremdraget, som vidner herom.

Det skal endelig tilføjes, at Kernen i den store Borgbanke er en naturlig, men uregelmæssig Lerbanke. Store Gravningsarbejder har givet den dens regelmæssige Form.

November 1915.

Noter.

- 1) Huitfeld: Danmarks Riges Krønike, Folioudgaven I 463.
 - 2) Scr. rer. Dan. I 302. Anno Domini MCCCXXXV In Lalandia Ravinsbergum condi coepit.
 - 3) Huitfeld: I 492—93.
 - 4) Huitfeld: I 496. — Scr. rer. Dan. VI 254 og 525.
 - 5) Huitfeld: I 543.
 - 6) Huitfeld II 1077—78.
 - 7) Originalkortet eksisterer ikke mere, men en Kopi fra 1805.
 - 8) Resen: Descriptio Daniae V 338. Et quoniam Johannes Comes huic arci latam et profundam fossam circumdedit, hodie aqvis adhuc plenam.
-

Træk af dagligt Liv i en lollandsk Landsby 70 Aar tilbage. *)

Af Th. J. Hansen.

I.

Man har sagt, at tro Skildringer af dagligt Liv nogle Menneskealdre tilbage har historisk Værdi, selv om de er uden litterær Betydning, og heri søger jeg min Berettigelse til at meddele et og andet om de Oplevelser, der i min Barn-dom har gjort Indtryk paa mig.

Min Erindring begynder ved Fyrreerne, og naar jeg nu ser Skuepladsen for mine første Iagttagelser i dens nuværende Skikkelse, møder der mig et Billede; meget forskelligt fra, hvad jeg dengang saa.

Forsamlingshus, Brugsforeningsbygning, Andelsmejeri, Mønsterskoler — alt det er kommet til, og der er nu en stærkere Bebyggelse, smukkere og bekvemmere Boliger m. m. m.

Livet indendørs og udad til, der dels har frembragt disse Forandringer, dels er blevet omformet af dem, viser nu til Dags en tilsvarende Forskel fra Skik og Brug i Fyrreerne.

Man bagte, bryggede og slagtede i Hjemmene.

Tyskerne siger: „Wenn die Weiber waschen und backen, haben sie den Teufel im Nacken“. Det kan vel oversættes ved: „Naar Kvinderne vasker og bager, dem Fanden skinbarligen plager“.

Bagning.

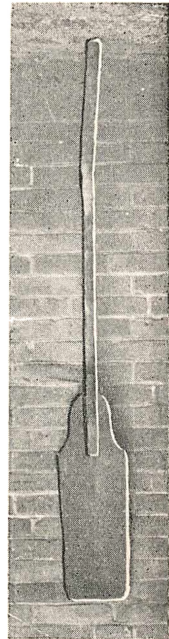
Det var dog langt fra, at Fanden var løs i mit Hjem, naar der blev bagt. Min Moder og en flink og tro Pige, der var omtrent jævnaldrende med hende, besørgede Bagningen.

*) Hunseby Sogn.

Vi Børn var ikke saa interesserede i den Del af Bagningen, der foregik om Aftenen og kaldtes „at lægge til Bægt“. Et vist Maal Rugmel hældtes i Dejgtruget; derpaa kom der koghedt Vand ad flere Gange; det æltes sammen af Pigen, saa vi hørte Svup, Svup, naar Hænderne gik op og ned i Dejgen, og Surdejgen æltes sammen dermed, hvorpaa det hele dækkedes til for at holde Varmen og „løftes“.

Selve Bagningen foregik om Morgen. Først blev Brødene formede og overdragne med en Slags Glasur af tynd Dejg, mens Ilden blussede i Ovn.

Der var en Fart og et Jag i Arbejdet, som om det gjaldt Livet, og vi Børn maatte nok se paa det, men naturligvis ikke staa eller gaa i Vejen, naar den hede Ovn blev aabnet, og Ovnragen og Riskosten med hurtige Tag fjernede Gløder og Aske, saa det gnistrende Gulv var rent som et skuret Bord. Nu blev en halv Snes store Brød, det ene efter det andet, i Løbet af et Par Minutter sat paa en oval flad Træbakke, der var befæstet til et langt Skaft (en Grissel) (se Afb. 1), stukket ind i Ovn og med et behændigt Ryk stillet paa Plads i de tætte Rækker og Geledder. Spændingen var stor, naar Ovnens nogle Timer efter aabnedes, og de duftende smukt bagte Brød blev trukket frem.

Afb. 1. Grissel
(fra Stiftsmuseet
i Maribo *)

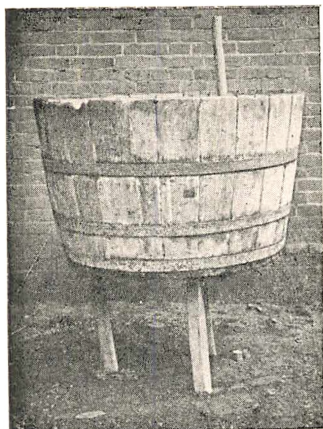
Brygning.

Brygning var for os Børn en meget højtidelig Handling. Den rislende Lyd og den ejendommelige Duft, der fyldte Køkkenet, havde noget hemmelighedsfuldt og betagende ved sig, og Indtrykket blev for mig endnu dybere, naar jeg saa min yngste Broder forsigtigt aabne Køkkendøren paa Klem for derpaa rædselsagen at smække den i og flygte med de

*) Denne og følgende Illustrationer efter Fotografier for Aarbogen velvilligt ved Hr. Bogholder Sørensen, Maribo Sukkerfabrik.

Ord: „Det spilder i Køkkenet“. Naar det regnede, sagde han ogsaa helt mellemfornøjet: „Det spilder“.

Det interessanteste var Bryggerkarret, der stod paa nogle Bukke og havde et rundt Hul i Bunden (se Afb. 2). En Stav, der var tilspidset i den ene Ende, passede til Hullet og kunde helt lukke for det. I Karret kom der renvasket Halm og Malt; der hældtes kogende Vand paa, og efter Forløbet af en bestemt Tid drejede man lidt paa Staven og hævede den, og nu strømmede den brune Drik ned i en Spand, der var stillet under Karret.

Afb. 2. Bryggerkar (fra Stiftsmuseet i Maribo).

Den varme sødlige Drik holdt jeg af at smage paa; men Pigen vilde gerne have, at jeg skulde drikke lidt af det Humleafkog, der senere blev blandet med Maltøllet. „Smag ogsaa min Urt!“ sagde hun, „det er saa sundt“.

Det var ogsaa nok værd at se Øllet i de forskellige Kar, naar den paasatte Gær dukkede op og bredte sig. Det præsterede Hvidtøl,

der fyldtes paa et udskoldet Anker, havde en behagelig Smag og vandt meget Bifald. Juleøllet var noget stærkere og sødere end Dagligøllet. Gaardmændenes Gammeltøl havde Ry for at være meget velmagende, men ogsaa for at være af en lumsk Natur. Man kunde let beruse sig deri.

Tanken paa Øllet bringer mig Humlehaven i Erindring. Den var kun lille; men det var et prægtigt Syn at se de mange ranke Humlestænger omgivne af de grønne Ranker med de bugnende Klynger af store Humlekopper. Flere Aar i Træk havde vi Naboer til Hjælp med Humleplukningen. Vi sad i Skolestuen om et mægtigt ovalt Kar, og paa nogle Timer var der plukket et Lag Humlekopper, der fyldte en Alen i Karret. I Løbet af en halv Snes Aar blev Ud-

byttet ringere og ringere, og tilsidst nedlagdes Humlehaven og blev taget ind til Marken.

Slagtning og Kreaturhold.

Slagtning foretoges sent om Efteraaret, hos os i November, hos andre nærmere hen imod Jul. Vi Børn var aldrig Øjenvidner dertil; men Ørenvidner — højlig imod vor Vilje — var vi til Svineslagtingen.

Kalve, Lam og Faar havde vi Sympati for; men Svinene kunde vi ikke lide. De boede ikke saa flot og rent som Nutidens Svin, og de opførte sig højst udannet og bølleagtigt, naar de for Bevægelses Skyld blev lukket ud i den indhegnede Gaard. De gryntede og snorkede højst umelodisk, og ryddede væk med deres snavsede Tryner paa alt, hvad der ikke stod fast, en Balje, en Spand væltede de og kørte rundt dermed og øvede, hvad Hærværk de mægtede. Engang fik Grisen løftet Halvdøren til Loen af; dér stod en stor Portion Kultjære, der skulde bruges til at male Stakittet med. Den store Spand blev væltet, og en Sø af duftende Tjære dannedes paa Logulvet til stor Glæde for Dyret, som væltede sig rundt deri med kendeligt Velbehag og derefter viste sig dryppende og med Sørgekulør.

Vi Børn skyede Gaarden paa de Tider, da Grisen herskede. Saa den os, kom den straks snusende og smaskende hen imod os, stødte til os med Trynen og oversavlede Hænder og Klæder paa os, hvor meget vi end truede og sparkede og slog fra os. Naar vi kløede den i Nakken, fik vi Fred et Øjeblik, men bag efter var den saa meget desto mere paatrængende.

Kun een af disse Skabninger opførte sig ordentligt. Den var noget lille og utrivelig, men fuld af Liv og Lystighed. Den havde forelsket sig i Naboens Hund, og Kærligheden var gensidig. Paa en eller anden Maade maa den have meldt, hver Gang den var fri. Naar den blev lukket ud, saa den sig om, som om den ventede nogen, og der gik ikke ret mange Minutter, før Hunden hoppede over Gærdet og mødte

paa Pladsen. Nu begyndte der en ejendommelig Leg; det ene Dyr fo'r truende løs paa det andet, der i tilsyneladende Rædsel tog Flugten. Et Øjeblik efter gik Jagten Gaarden rundt i omvendt Orden; det forfulgte Dyr gjorde omkring og var nu Forfølger. Mange muntre Sidespring og Drejninger satte Krydderi paa Sporten, der kunde fortsættes i Timevis.

Alligevel ynkede jeg de grimme Dyr, naar de skulde lade Livet. Maaske den uhyggelige Tid og den gennemtrængende Skrigen, der vækkede os midt om Natten, bidrog meget dertil. Klokkeren 2 kom to Arbejdsmænd og deres Koner; Svinet blev bundet om Trynen, og ved forenede Kræfter og ved Hjælp af et stærkt Reb slæbt ind i Køkkenet. Vi hørte dets Skrigen og Sparken og Sprællen, naar det blev lagt paa Slagterbænken; men værre endnu lød det, naar det blev stukket. Jeg stak Fingrene i Ørene og længtes efter Stilhed. Naar Skriget standsede, lød der en mangefodet Træskoklapren, blandet med højrøstede Tilraab; saa vidste vi, at Svinet blev baaret til Skoldekarret og skrabet.

Den forunderlige Tid, der valgtes, beroede maaske noget paa, at Mændene skulde møde tidlig ved deres Arbejde, men havde dog vistnok sin væsentlige Grund i en Tradition: alt skulde endes i Løbet af et Døgn. Noget lignende var Tilfældet paa større Steder med Vasken. Pigerne maatte give Afkald paa en Nats Søvn og begynde deres Arbejde Kl. 11 om Aftenen, sagtens for at Dagens Gerning kunde øves uforstyrret.

Slagtningen blev dog ikke helt endt paa een Dag. Partering og Nedsaltning af Dyret skete næste Dag, ligesom ogsaa de forskellige Slags Pølser blev færdige næste Formiddag. Det var et fornøjeligt Arbejde at gaa ud til Nabofamilier med en lille Kurv, hvori der under en hvid Serviet og et Ark Papir var gemt et smukt Stykke Flæsk og en lille Medisterpølse. Det var i Reglen til Folk, hvor der ikke kunde være Tale om Gengæld.

Fra Gaardmandskoner, som Huset var i nærmere Bekendtskab med, kunde der vanke Sendinger til os. De var meget smukt behandlede; men jeg for min Del syntes ikke om Medisterpølserne, naar der var Timian i dem.

Det forekommer mig, at Svinene var noget federe, end man nu synes, de skal være. Hos adskillige Gaardmænd var det ganske sikkert Tilfældet. Der laa en Slags Forfængelighed til Grund derfor. Man pralede af, hvor mange Tønder Korn Svinet havde faaet, og hvor meget Flommefedt det vejede. Toppunktet af denne Ødselhed havde vel en Gaardmand naaet, der maatte beklage, at han til Resultat havde faaet Bebrejdelse af sin Familie og sine Folk for noget Flæsk saa fedt, at det næsten var uspiseligt, og for den urimelige Masse Korn, der var anvendt paa Dyret, 10 Tdr. Ærter paa en Tid, da Ærterne kostede 10 Rd. Tønden, altsaa en Omkostning af 100 Rd. (200 Kr.).

Der blev vistnok ikke lagt megen Vægt paa Faareholdet, i alt Fald ikke paa at have fordelagtige eller fine Racer. Naar Smaafolk om Foraar eller Efteraar gik omkring efter Faareklipping og bad om en Tot Uld eller Laad (det regnedes slet ikke for Tiggeri), var det vistnok med Hensyn til Finhed og andre Egenskaber en underlig Blanding, de kom hjem med.

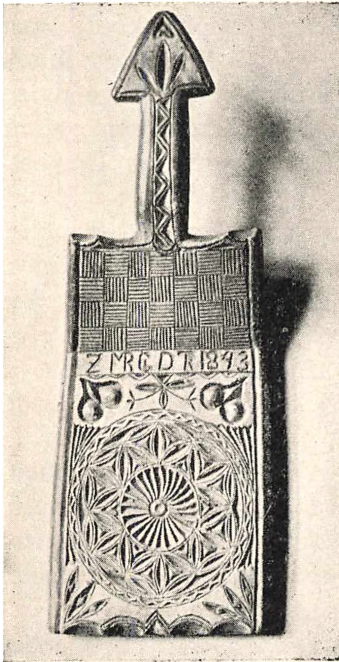
Faarene og Lammene nød vor Yndest og Bevaagenhed. Vi Børn beundrede deres Fromhed og Taalmodighed, naar de blev vaskede og klippede. Vi blev vistnok ogsaa paavirkede af den Omhu og Venlighed, der vistes dem af de voksne. Vi saa aldrig paa, at de blev slagtede.

Vort Hønseliv var vistnok ret vellykket og indbringende. Ænderne derimod bragte næppe nogen stor Fordel. Da Bedstefader engang holdt rigtigt Regnskab over, hvor meget Korn de fortærede, indsaa han, at Andestegen blev ham for kostbar, og Ænderne var saaledes afskaffede.

I flere Aar gjordes der Forsøg paa at opfede Gæs. Der købtes ved en Auktion paa Herregaarden om Efteraaret en halv Snes Tiendegæs. I et Hjørne af Haven op mod Rullestuen lavedes der en Indhegning af Granstænger, hvor de opholdt sig til Slagtetiden. De fortærede en Masse Korn, og det viste sig hver Gang, at flere af Gæssene var gamle, saa at deres Kød skrumpede ind og var meget sejt, enten det kogtes eller stegtes, eller man nød det som røget Gaasebryst.

Vask.

Hos os blev der ikke vasket hele Natten igennem; men Arbejdet begyndte noget tidligere end den sædvanlige Dagsgerning. Enkelthederne staa klarere for mig end Gangen i Arbejdet. Tøjet blev lagt i Blød nogen Tid. Det finere tog

Afb. 3. Banketærskel (fra Stiftsmuseet i Maribo).

Moder sig af, og det grovere (Lagen, Kropstykker, Undertøj og Duge til daglig Brug) kom under Tjenestepigens og Vasker-konens Behandling.

Over det grove Tøj hældtes den hede, stærke Lud af Bøge- aske, og jeg ser endnu, hvorledes de to strøg grøn Sæbe paa Tøjet og gned paa det, saa Sveden haglede ned ad Ansigt og Arme, og ikke mindre varmt var der over den ensomme Balje med det skummende Sæbevand.

For at faa Luden ud af Tøjet maatte det bankes og skylles. Et Apparat af Træ, der kunde ligne en Spade med et kort Skaft, havde Navn af Tværtærskel og benyttedes til at banke Luden ud (se Afb. 3). Saa skylledes der efter i rent Vand, og to vred Vandet af med kraftige

Tag for derefter at hænge Tøjet til Tørre.

Det fine Tøj skylledes i blaaret Vand. Stempelblaait i Form af runde tykke Oblater anvendtes dertil, og det blaa- lige Skær pyntede efter vor Mening paa Tøjet. En Forpagter- frue (Madam hed det dengang) bad om at maatte rulle en større Vask hos os. Pigen hjalp hende og hendes Folk med at komme i Gang, og Fruen spurgte saa: „Hvad synes du om min Vask?“ „Lidt mere Blaait kunde gerne være brugt,“ sagde

Pigen diplomatisk og føjede siden til, da hun var alene med Moder: „Tøjet var jo graat af bare Snavs“.

Jeg var maaske henimod 6 Aar, da jeg havde en Oplevelse, der staar i et straalende Lys for mig. Det var i Forsommeren, at en usædvanlig stor Vask blev afhentet af en Arbejdsvogn for at køres til en nærboende Gaardmands Skovhave, hvor der fandtes et Vandsted med Tilløb og Afløb og klart Vand. Dér foregik en Skylning og en Vridning i det store. Selve Køreturen var en Svir, og Kvindernes Arbejde midt ude i Vandet og med bare Fødder forekom mig at være et misundelsesværdigt Privilegium. Men mest betaget var jeg af den lille dejlige Skovhave med Skovbund og Græstæppe, det smukke Buskads og den lille Bæk med sine Bugtninger og med den klare Sandbund, ganske som en af vore laante Bøger med Smaahistorier havde skildret en fortryllende landlig Scene. Desværre var den smukke Plet nogle faa Aar efter forvandlet til en flad og kedelig Mark.

Tøjets Ophængning til Tørre og Rulningen havde ogsaa sin Interesse. En lille Tilbygning til Udhuset indeholdt et større Rum, der hed Rullestuen, og et mindre, der hed Sulekammeret.

Vor Rulle var af gammeldags Konstruktion. Den var større og mere velindrettet end nogen anden, jeg har set af den Façon. Kassen, der bevægedes hen over Stokkene, var af tykke Egeplanker, og den var ikke fyldt med løse Kampesten af forskellig Størrelse, men med Mursten, der laa fast i Ler. Rullestokkene bevægede sig hen over et glat og jævnt Bord af svære Planker, og den opstaaende Ramme, der omsluttede Kassen, var med sine Trisser udmærket afpasset, saa at Kassen med Lethed kunde føres frem og tilbage over Stokkene.

Til Rulning hørte der endnu et Bord. Det var en Plade af Fyrretræ, hvidskuret og omtrent 2 Alen i Kvadrat. Nogle Tapper blev indsat i tilsvarende Huller i Væggens Tømmer, og et Ben, der paa modsat Side ved et Hængsel var forbundet med Bordpladen, blev nu rettet ned og holdt i Stil-

ling ved en lang Krog, der fra Midten af Pladen blev sat fast i en Øsken et Stykke nede paa Bordbenet.

Ved dette Bord stod den Person, der skulde rulle Stykkerne med de hvide Lærreds Rulleklæder paa og af. Fire Personer trak og skød Rullen frem og tilbage, to ved hver Ende, og der var bestandig to Stokke med Tøj under Rullen. De blev skiftevis erstattet med nye Stokke, medens det færdige Tøj blev taget af Stokkene, lagt smukt sammen og anbragt i en stor Kurv eller, naar det var mindre Stykker lagt i Bunke paa Bordet. Det gik jævnt og stadigt som i en Fabrik.

Som ganske lille holdt jeg af at sidde paa Rullen, køre frem og tilbage og se paa Travlheden. Kun gyste jeg lidt og holdt mig fast i Skillerummet mellem Kassens to Afdelinger, naar Rullen blev trukket saa langt ned som muligt og tynget ned for at vippe op ved den anden Ende, saa den færdige Stok kunde tages bort, og en anden lægges i Stedet. I en ældre Alder blev det betroet mig for en kort Tid at afløse en af dem, der tjente ved Rullen. Jeg trak og skubbede med en god Vilje, og følte mig ikke saa lidt smigret ved det hæderfulde Hverv.

Inden Døre i Køkken og Dagligstue.

Her er Forskellen maaske størst eller dog mest paafaldende mellem Nutiden og Tiden 70 Aar tilbage.

Man kendte ikke Komfurer lige saa lidt som Kogegas og Elektricitet.

Under Skorstenen var i Bordshøjde den murede Arne (Gruen). Ildstedet var i det ene Hjørne; paa Tværs af det gik en solid Jernstang, der bar en Kedelkrog. Den var forsynet med Hager i forskellig Højde, saa at de større og mindre Jærngryder og Tekedlen kunde hænges i en passende Højde over Ilden. Der var ogsaa Trefødder af Jærn. De benyttedes til at sætte Kasseroller eller Jydepotter paa, naar der skulde være „Ild paa“ mere end eet Sted.

Der var ogsaa sørget for, at et Stegespid kunde befæstes til Bagmuren. Stegning paa Spid var meget yndet, skønt al

Sky og meget Fedt dryppede fra Stegen ned i Gløderne. Det var en kedelig Beskæftigelse at dreje Spiddet. Paa finere Steder havde man dog en Slags Uhrværk, der besørgede Drejningen; men det var hændet mere end een Gang, at Maskineriet løb løbsk og sønderrev Stegen og klaskede Stykkerne rundt i Skorstenen og ud i Køkkenet.

En flink Kokkepige eller Husmoder sørgede for at have smaatkløvet Bøgebrænde eller Fyrrebrænde staaende til Tørre ved Ilden. Skulde der saa tændes op, og der var Gløder under Asken, satte man en „Svovlstik“ til en af dem. Saa blussede den og antændte det knastørre Smaabrænde.

Var der derimod ingen Gløder, maatte Fyrtøjet gøre Udvej. Saa tyede man til en lille Jærnkasse, Fyrstaalet kom frem, en lille Flintesten blev slaet haardt imod det, og Gnisterne blev opfanget i nogle tørre Lærredsklude eller i noget Fyrsvamp. Der maatte saa pustes og blæses for at for at faa Lærredet eller Svampen i Glød, saa at Svovlstikken ved at sættes til det glødende Stof kunde komme i Flamme.

Svovlstikken var et Husflidsprodukt. Man udkløvede Fyrrepinde, der var omtrent 3 Gange saa lange som Nutidens Tændstikker og noget tykkere. Der blev smeltet Svovl i en lille Jærn- eller Lerskaal, og begge Ender af Svovlstikken dyppedes gentagne Gange deri, saa at den forsynedes med en gul Klump i hver Ende; det kunde saaledes gøre Nytte to Gange.

Hvor der var Orden i Tingene, kunde der paa den Maade temmelig hurtigt skaffes Ild. Dog har jeg oplevet en Novemberaften noget sent, da vi kom hjem fra et Besøg, at der maatte slaas Gnister og pustes i længere Tid, maaske 10 Minutter eller et Kvarter, før vi fik Lys, fordi Luften var saa fugtig og taaget. Det hændtes ogsaa adskillige Gange om Vinteren, at Naboer, der om Morgenens saa, at vi havde Ild og Lys, sendte Bud hen med en Lygte for at faa Lyset i den tændt, eller kom med en gammel Træsko i Haanden og bad om at maalte „laane“ nogle Gløder.

I Begyndelsen af Fyrerne bragte min Moder med sig hjem fra København en 50 „Frikions-Fyrstikker“, som en

Fætter havde foræret hende. De laa i en Træeske med Skydelaag. Prisen var 16 Skilling. De kunde stryges paa en Væg, paa et Ærme eller mod enhver tør Flade og betragtedes og behandledes naturligvis med stor Ærefrygt og Spar-somhed. Nogle Aar senere, da de blev billigere, vandt de almindeligt Indpas; men man opbevarede og brugte dem med langt større Forsigtighed end nu til Dags. En Nabo-gaardmand satte den første Æske, han fik i Købstaden, over Styr, noget før han naaede hjem. Han vilde prøve det nye Værktøj og tænde sin Pibe; men da han i Mørket aabnede Æsken og saa Fosforskæret lyse fra Fyrstikkerne, troede han, de var i Brand, og kastede Æsken med Indhold ud i det Vandsted, som han lige kom forbi.

„Vogter Lys og Ild!“ hed det i Vægtersangen. Det Lys, der tændtes Morgen og Aften, var yderst beskedent. I Køk-kenet leveredes det af et Spædelys eller af en simpel Olie-lampe, omtrent saa stor som en Tekop, med et lille Næb til Vægen; den var af Blik og forsynet med en lang Krog til Ophængning under en Bjælke eller paa andre Steder. I Dagligstuen midt paa det runde Bord brændte et Formelys. Det stod i en Lysestage af Kobber. Midt paa en Plade af Størrelse og Façon som en Tallerken stod Lysepiben, et Rør, der rummede det største Formelys. Det havde en Spalte paa den ene Side, hvori en lille kort Pibe kunde bevæges op og ned og befæstes i 3 Indskæringer i forskellig Højde, saa Lyset kunde hæves, efterhaanden som det brændte kortere. Naar det kun var omtrent en Tomme langt, kom „Lyseprofitten“ i Brug (Afb. 5). Den var en 4 Tommer lang, noget tilspidset Cylinder, saa tyk, at kun en lille Del af den gik ned i Lyse-piben. For oven udvidede den sig til en lille Beholder som en diminutiv Underkop, der paa Midten havde 3 Torne eller Spidser, som omsluttede Lysestumpen, der saa kunde brænde og lyse, til den sidste Draabe smeltede, og Tællen var op-suget af Vægen. Et Apparat, som Nutiden ikke kender, en Lysesaks (Afb. 4), tjente til at afklippe Vægen, naar den havde afsat for stor en Tande, og med dens Spids kunde man pirre i Vægen paa Profitten og styre den og rejse den op,

saa Flammen kunde holdes i Live og fortære de sidste Rester af Formelyset.

Om det ene Lys sad der saa hver Vinteraften i Reglen 2 voksne Mænd og 3 Drengbørn, medens Husmoderen og Tjenestepigen sad i hver sin Krog og spandt, den ene Hør, den anden Uld. Ogsaa hørte man tit Pigen karte Uld flere Timer i Træk. Bedstefader læste; Hjælpelæreren læste ogsaa eller tegnede med min ældste Broder — ikke saa sjældent var han ude — og vi to yngste tegnede og skrev paa vore Tavler eller bladede i en Naturhistorie uden Titelblad og med de skrækkeligste Illustrationer i Træsnit.

Vi sad dér hyggeligt og lunt, mens det tørre Bøgebrænde knitrede i

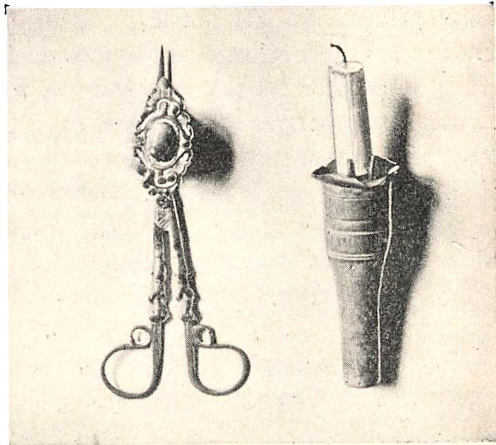
Kakkelovnen. En Maler kunde ganske sikkert have fremstillet et smukt og tiltalende Interiør af vort Vinteraftensæde i den lille Dagligstue.

Et Aar kom min yngste Broder i Seng Kl. 6, jeg Kl. 7 og vor ældste Broder Kl. 8; næste Aar var Tiderne 7, 8, 9, og det følgende Aar kom vi alle tre i Seng Kl. 9.

Kun naar der var fremmede, havde vi to lange Lys i almindelige sølvpletterede Stager.

Hvad der blev spundet om Vinteraftenerne, fik forskellig Anvendelse; det grovere Uldspind blev til Strømpegarn og Vadmæl, det finere blev en Bestanddel af Hvergarn, og Hørgarnet blev til fint og solidt Lærred og til Sommerkjoler.

Jeg syntes, det var helt højtideligt, naar Væveren kom med en stor Rulle Tøj, og den blev aabnet, og der forhand-

Afb. 4 og 5. Lysesaks og Lyseprofit (fra Stiftsmuseet i Maribo).

ledes om Tøjets Udseende og Styrke, og hver eneste Gang hørte jeg Væveren berømme Garnets Finhed og Jævnhed og Styrke. Det var et smukt Syn at se to lange, hvide Stykker Lærred ligge paa Bleg paa det grønne Græs. Jeg har saa tit fyldt en Vandkande ved Brønden og vandet Lærredet og undertiden ogsaa om Aftenen taget de spidse Træpinde op, der ved Hjælp af Stropper holdt Lærredet fast, og derpaa rullet det sammen, eller om Morgenens gjort det omvendte, rullet det ud og gjort det fast paa det grønne Græs. Engang fandtes der flere Gange nogle uforklarlige Pletter paa Lærredet. Vi passede nu paa og opdagede, at de skrev sig fra Lamene, som hoppede om og holdt Bal paa Lærredet. De mistede saa Friheden og blev tøjrede.

Jeg husker ogsaa et stort Stykke hvid Vadmel, der blev valket. Flere Personer trak den vaade dampende Tøjrule Alen efter Alen frem og tilbage paa et Bord hen over et løst Stykke flettet Gærde. Det blev ved den Proces tykt og fast som et Stykke Filt og gav Stof til gode Sengetæpper.

Det farvede Garn, der leveredes til Væveren, var i Reglen hjemmefarvet. Jeg ser endnu den store Messingkedel, der benyttedes, husker, at der købtes Brunspaan og andre Stoffer og vaagedes nøje over, at Garnet blev ensfarvet og ikke brændt m. m.

Et stort Stykke Kjoletøj af Hørlærred ser jeg endnu. Det var hvidt i Bunden med blaa Terner. Da Moder havde syet sig en Kjole deraf og prøvede den, saa min ældste Broder beundrende op paa hende og sagde: „Nu ligner du rigtig en Jomfru“. Et vemodigt Smil fra den unge Enke belønnede hans smigrende Udraab.

Jeg mindes ogsaa et smukt Stykke Hvergarn, sort i Bunden med ternet Mønster af forskellige Farver. Vi saa Mønstreet, før Tøjet var vævet. Om et stort firkantet Vindsel var Garnet vundet paa, ganske som Vævningen skulde fremstille Mønstreet. Det blev erklæret for et usædvanlig smukt og solidt Stykke Tøj. Alligevel gik efter een Uges Forløb Albuerne gennem min nye Dagligbluse af dette Stof, og hvert Ærme maatte gentagne Gange forsynes med en kunstfærdig ifældet Lap.

At Strømpestriking, Syning af Kropstykker og Undertøj var Husflidsarbejde betragtedes som noget selvfølgeligt. Indtil vi Børn var en 11—12 Aar blev vort Ydertøj ogsaa syet hjemme. Et udmærket Blusemønster fik Moder fra Præstegaarden. Overhovedet laante og udlaante man gensidig Mønstre til Kjoler og andre Beklædningsstykker; der var ingen Mønstertidende dengang, og Moderne vekslede ikke saa hurtigt.

Jeg kan næppe forstaa, hvorledes de flittige Hænder kunde overkomme alt det Arbejde. Men der var ogsaa en lang Arbejdsdag, mer end 2 Gange 8 Timer. Jeg sagde en Vinter til min Moder: „Du sover vist aldrig. Naar jeg falder i Søvn om Aftenen, og naar jeg vaagner om Morgen, kan jeg høre, du spinder, og er jeg et Øjeblik vaagen om Natten, saa hører jeg ogsaa Rokken“. Det sidste har dog antagelig været et Sansbedrag.

Meddelelser.

Bondebrev fra 17. Aarhundrede.

I en Afhandling om de lolland-falsterske Krongodser under Enkedronningen¹⁾ har jeg nævnt, at der findes flere Breve fra 1683, som Bønderne selv har skrevet. Da egenhændige Breve fra Bønder i det 17. Aarh. er ret sjældne, kan efterfølgende maaske have Interesse; det er afskrevet med Originalens Retskrivning.

Høyædele og velborne Comisarier.

Jeg fattige Mand kommer ydmygeligt igen for eders velbyrdigheds endog jeg tilforen haffver giffuet eder det schriftligen der i var nu sidst i Naeschoff huorledis jeg er strengeligen exsekueret aff Ridefogeden Hendrich Sørensen hvorved offuer jeg maatte armligen forlade gaarden i Torpe i Scholenge sogn som jeg i boede och nu boer jeg paa Aalholm amt beklager jeg for eders fromheders at jeg ikke maa faa min schriftte sedel fra presten Hr. Gregers²⁾ i scholenge sogn før ieg schaffer ham en sedel fra Øffriheden hvilken jeg ochsaa haffuer begeret och kand dog ingen sedel faa falder derfor min ydmyge bøn och begiering, at jeg maatte faa en sedel til presten at jeg icke lenger schule for holdis fra mi Saliheds Midel falder derfor min ydmyge bøn og begering, at jeg maatte faa et gonstidt og godt suor eders velbyrdigheds gud i vold befalet.

Acttum dølefeld, den 6. februari 1683.

Peder Jensen
egen hand

Karl Rasmussen.

¹⁾ Noterne til dette Afsnit findes paa Side 126.

Af Chr. D. F. Reventlows Liv. Løsrevne Blade⁵).

(Uddrag af Breve fra Reventlows Hustru, der fortæller om Statsministerens Hjem og Arbejde⁴)

Christianssæde, 1776 4. August.

„I Gaar havde vi Møggilde⁵), ingen kongelig, men ret en landlig Fest — vi dansede alle, jeg ogsaa“.

Pederstrup, 23. Juli 1782.

„I Gaar var vi hos Bønderne, der slaa Græs, og min Mand lærte dem alle Haande morsomme Lege. I Dag er han tidlig ude paa Udvisning (Træer til Hugst), og vi spiser sammen i Torrig Skov, hvor jeg kommer til ham med Børnene.“

Den 15. Januar 1785.

„Gud give os snarligt Vaar. Saa kommer Du, bedste Søster, og din Stolberg⁶) før til os. Jeg har een Gang været med til at høre hans skønne Sørgeespil, og det har mit fuldkomne Bifald; jeg haaber snart at kunne læse det endnu en Gang; hvor gerne læste jeg det for min Mand; men det vil vel ikke ske saa snart, da han desværre er overlæsset med Portefeuille-Lektüre. Hele Formiddagen er han i Rentekammeret, og næsten hver Eftermiddag sidder han 4 Timer i en eller anden Kommission, snart i Finanskollegiet, nu i Bankdirektionen, i det grønlandske Handelskompagni, i Bjergværksdirektoratet, i en Landbo-Kommission for at gøre Bønderne frie; han har ogsaa paa Rentekammerets Vegne haft at gøre med Forandringer i Militærvæsenet. Svimler det ikke for dig, kære Søster, blot ved Optællingen; naar da ofte endnu 5 fyldte Portefeuiller vente paa ham, da kan du begribe, at — var han endog Bernstorff — liden Tid bliver tilovers til Selskab og Lektüre. Om Vinteren er det taaleligere for mig, da sker det kun paa Assembléernes og de soi-disant smaa Selskabers Bekostning; thi saa behagelige disse end kunne være, sidder jeg dog hellere ved hans Side, beskæftiger mig med mine Børn, læser og arbejder en Times tid, — naar jeg da hører ham synge ved sit Arbejde, eller han et Par Gange støjer med de smaa gennem Stuen, saa

kommer og tolder mig et Kys, da føler jeg mig endnu stedse som den lykkeligste af alle Hustruer og Mødre. Men, Kære, at han om Sommeren ikke kan vinde Tid til at spadserere en Tur med mig og ser den skønne Egn unyttet om sig, det er haardt og har ofte gjort mig utaalmodig. Gudskelov denne Vinter har han Bevægelse, og om Sommeren forskaffer han sig den ved at ride frem og tilbage; men derved er der ikke megen Nydelse. Dog, jeg vil ikke knurre, vil hellere nyde det, der gives mig, glad; maaske bliver der mig engang mere til Del; maaske bliver Forretningens Byrde, som trykker min Mand, engang lettet eller fuldstændig afvæltet — det overlader jeg Ham, som leder alt efter sin Visdom og styrer vor egen Skæbne ikke mindre end Folkenes Skæbne. En stor Trøst, en Tanke fuld af inderlig Glæde er det mig, at det ikke er Hofintriger, ikke unyttige Projekter, som beskæftiger min Mand, men mange Familiers, maaske hele Bondestandens varige Vel her i Danmark — at han søger at skaffe det ulykkelige Island al den Hjælp, der staar i menneskelig Magt at give, at han ogsaa i Norge beforder mange Tusinder Menneskers Vel og forskaffer dem Korn, at han ejer Evne og Vilje til alt dette, at hans redelige Hensigter ikke bliver hindrede ved noget — i Sandhed, kære Søster, skulde dette kunne ske uden det guddommelige Forsyns vise Raad? Og naar jeg ser den Glæde, han ofte føler ved at være et Redskab for den guddommelige Naade — skulde jeg da ikke glæde mig. Kunde jeg være saa selvisk at bedrøves over, at han her stifter en udbredt Nytte, at det engang vil hedde til ham: O du fromme og tro Tjener, du har været tro over lidet, jeg vil sætte dig over meget! Og skulde jeg ikke lige saa gerne ofre ham, min Sjæls Elskede, mine kæreste Tilbøjeligheder til Ro og lændig Nydelse, som han selv har ofret dem for Pligten.

Tilgiv mig, kære Søster, denne Udgydelse af min Sjæls Følelser.“

Christianssæde, 1. Oktober 1793.

„Ved sin Tubus (Kikkert) gør min Mand i Salen og paa Altanen en Rejse gennem hele Egnen. Fra det ene Vindue

har han taget 11 Kirker, 5 Herregaarde, 9 Møller og 2 Byer i Øjesyn. Fra Altanen har vi Femern og et Strøg af Holsten for Øje.“

11. Novbr. 1817.

„Reformationsfesten i vore Kirker var meget landlig og simpel, men dog var de alle syv prydede med grønne Grene; den ottende, Tirsted Kirke, som du vel husker bedst, er under Reparation, og der blev ikke prædiket i den. I Skørringe var min Mand og hele Huset; dog fejrede jeg Højtiden i Stilhed. Horslunde Kirke skal have været smagfuldt pyntet med Luthers Billede og Navn i Transparent; den var oplyst og Vinduerne tildækkede. Vesterborg Kirke var blevet prydet med et nyt Alterklæde. Min Mand har ladet foretage betydelige Forbedringer i næsten alle Kirkerne, da de trængte dertil.“

I Aaret 1809 ventedes Frederik 6. til Lolland, og i den Anledning skriver Chr. D. F. Reventlow fra København til Sønnen paa Christianssæde:

Cop. 28. Juli.

„Kongen vil besøge os paa Christianssæde og Pederstrup. Spiser til Middag paa Christianssæde, beser al Ting om Eftermiddagen og tilbringer Natten der. Vil Dagen derpaa gøre en tre Timers militær Tur om Formiddagen, derefter se Seminarium, Skoler og Bønder paa Pederstrup og spiser til Middag der. Vil om Eftermiddagen til Nakskov og vil være en Nat paa Gammelgaard. Det bliver i Løbet af 14 Dage eller 3 Uger; 8 Dage i Forvejen vil Kongen bestemt lade mig vide, hvilken Dag. 10 Herrer hører til hans Følge foruden Betjente m. m. Vin, Sukker, Kaffe, Chokolade og Rom maa jeg sende herfra, ogsaa Vokslys og alle Slags Krydderier. Du, kære Christian, maa sammen med Inspektør og Forvalter sørge for gode Veje, for Senge, Lygter, Glas, Tallerkener og Fade, Knive og Gafler, Møbler af alle Slags. Hvad der ikke er paa Christianssæde maa være paa Frihedsminde. Et Bondegilde maa følge af sig selv, men nøjagtigt og fornuftigt Opsyn, at ingen Drukkenskab skal for-

dærve Festen. Er Baand nødvendige for et Korps syngende unge Piger, saa skriver Benedicte, hvor mange og af hvilke Farver. De bedste Bøgeskovs Husmænd maa beses og dine bedste Marker. Seminaristerne maa synge og spille Orgel i Kirken. Bojsen holde en meget kort Velkomsttale til Kongen. Frederik Andersen maa, saa vidt der bliver Tid, lade Børnene skrive og regne, Seminaristerne vise deres Landkort, Globus og Skrivebøger. Bojsen vil muligt kort og hjerteligt katekisere med Børnene, men alt overmaade kort. Fredskov, Rosningen, Ludvigshave, Nøbbet Skov og Bøgeskov maa blive gennemrejst; ogsaa Plantagen bliver beset. Lad alt blive lagt i en Plan, at intet vigtigt bliver sprunget over, at Kongen kan se vor Glæde over at vise ham alt. Sæt kun alle i Bevægelse, og lad intet mangle. Alt være godt, ikke overdaadigt, alt pænt, Glæde angive Tonen over det hele, Tillid og ikke Ængstelse hos nogen. Haven og Plantagen maa være ren, ogsaa en Spadserevej ved Pederstrup. Lad den lille Lund og de hule Ege ved Christianssæde blive sat i Stand. Sørg for tilstrækkelig Opvarntning ved Bordet, og søg hos alle Naboer, hvad vi ikke har. Jeg formoder, Kongen tillader, at Egnens Folk, især mine Bønder, er ved Taflet for at se ham. Jeg vilde ogsaa gerne vise ham Skolebørnene, omtrent 300 fra hvert Sted. De maa fornøjede skrive og regne et Stykke paa Tavlen. Læg kun Hovedet rigtigt i Blød, og læg Planer med Bojsen, Møller og Kiergaard, den mest hensigtsmæssige Forberedelse, at Tiden rigtig bliver benyttet. To Kalve og fire Skinker vil vel blive nødvendigt. Paa Lam, Faar, Kalkunhaner og Kapuner vil det jo sagtens ikke mangle. Kan Vildtet ikke skaffes, maa det laanes hos Naboerne og igen erstattes. Om Aftenen maa Manna som landligt Produkt ikke glemmes. Schweitzerost og Brunswigerpølse maa jeg vel sende. Vandanstalten maa fremfor alt sættes i Stand. Maaske gør jeg ogsaa Ret i at sende stærkt Øl. Flere af Kongens Følge spiser sandsynligt med. Paa to Herreborde maa nok gøres Regning. Tekopper, Temaskine, Tobakspiber, Tobak — alt maa være til Stede. Kartofler bagt i Aske med frisk-

kærnet Smør er Kongens Yndlingsret. Drengene maa have Kongens Regiments Uniformer. Ravnsby Slot og Kæmpehøjene i Nøbbet og Nørrerod vil ogsaa interessere ham. For Heste og Vogne maa sørges rigtigt. Ogsaa en Portion Havre og Plads i Stalden for Følge og Naboer. Forglem ikke i Tide at drøfte alt, ogsaa underrette Biskoppen om alt — at alt bliver rigtigt smukt, venligt og anstændigt, og kun ikke pralende.“

Gang efter Gang søger vi at forestille os Episoder og Billeder fra Reventlows Families Færd, deres Rejser, deres Hjemliv og meget andet. — Hvor tit har de ikke aget langsomt i Vogn ned gennem Sjælland i daarligt Føre i Østsjællands Herregaardsskove. Helt faa var de ikke: Forældre, Børn, Slægtninge, Venner, Tjenestefolk, Køretøjer med Rejsegods. Tit er Farten gaaet til Søs frem og tilbage mellem Hovedstaden, Lolland, Holsten og endnu flere Steder. Blev Vejret haardt, blev de en enkelt Gang tvunget til at lande paa Fejø i Stedet for paa Lollands Nordkyst. Vel de færreste Gange gik de i Land ved Bandholm og Nakskov, hellere vilde de gøre det paa Stranden nærmest ved Pederstrup. Men Danmarks første Dampskib, som omkring ved 1819—20 begyndte en Rute til Kiel, kunde dog ikke gaa helt ind til Kragenæs. — Eller Hjemmet paa Christianssæde: Der er Besøg af Broderen, Johan Ludvig, fra „Trolleborg“ med sin Sybille. De levede rigt. Om Aftenen læser Baggesen højt i Dagligstuen. Han læser tyske Værker eller af sit eget, han læser af Holberg, men udelader de Steder, hvor denne er mest „grov“. Der læses senere af Ingemann: — „en dansk Digter, hvem man ikke kan frakende digterisk Geni“.

Eller vi danner os et Billede af Dagen den 16. Oktober 1827, den ædle Reventlows Jordefærd. Der har været Sorg og Deltagelse, langt mere end det kan beskrives i Bøger. Sørgehøjtid holdtes flere Steder paa Grevskabet. I Horslunde Kirke talte Biskop P. O. Bojsen, Sognepræst for Vesterborg og Birket, ligeledes Provst Daniel Peter Smith,

Sognepræst for Horslunde og Nordlunde. Grevskabets Skolelærere og Seminarieelever fra Vesterborg sang Salmer, forfattede af Provst Smith.

Og Søndagen efter Jordefærden var der Sørgegudstjeneste i Tirsted og Skørringe Kirker ved Pastor Nicolai Clausen Bagge.

1848 — 100 Aar efter Reventlows Fødsel — rejstes i Christianssædes Have en Støtte til hans Minde, ikke særlig stor, men dog en af de bedste Mindestøtter paa Lolland.

1888 — 100 Aar efter Stavnsbaandets Løsning — rejstes en større og mere kostbar Støtte ved Frederiksborg. Midlerne dertil indkom ved en Landsindsamling.

Nu indsamles til en Mindestøtte i Horslunde.

Andreas Larsen.

Gammel Vise.

Pigemordet i Gunslev 1811.

(Meddelt af Fru *Anna Pedersen* i Lommelev.)

En sørgelig Vise jeg haver her opsat
alt om en liden Pige og saa en smuk Soldat,
de har hinanden svoret paa Ære, Liv og Sjæl
at giftes med hverandre, men det fik intet Held!

Thi da nu hendes Fader og Moder det fornam,
at hun havde givet sin Kærlighed til ham,
da sagde de til hende, du skal ham aldrig faa,
han er jo ej din Lige, det kan du nok forstaa.

Det var en Søndag Morgen, da dette monne ske,
da gik hun til Kirke med stor Bedrøvelse,
da maatte det sig hænde, hun til sin Kærest kom,
hun næppe turde kaste et Øje til ham om.

Hun ej paa ham mon agted', hun gik sin egen Vej,
hun lod i sine Fagter, som hun ham kendte ej;
thi det er saa beskikket, der altid være maa
en Aarsag til Ulykken, naar den skal foregaa.

Da hun nu hjem var kommen og havde spist sin Mad,
saa gik hun ud i Marken, men kun lidet glad;
da han nu dette mærkede, hun ene der mon staa,
han havde ingen Ro paa sig, men straks til hende gaa.

O, hør min søde Pige, staar du ej ved dit Ord,
saa er det jo forgæves, hvad vi hinanden svor,
thi du mig forekommer ret saa besynderlig,
du haver vist i Sinde at vil forlade mig?

Hun derpaa monne svare: Jeg det saa nødig vil,
men mine Forældre de tvinger mig dertil,
de har mig dig forbudet, og det saa strængelig,
O Gud, hvad skal jeg gøre, jeg er ulykkelig!

Han derpaa straks mon jage en Kniv i hendes Bryst,
saa gav hun et Skrig ud af højeste Bryst;
han hende slog paa Munden og foer derpaa afsted,
til Vagten han mon rende, alt aabenbarede.

„O, hør I, mine Venner, som her i Vagten staar,
jeg beder Eder, kære, gaa hen til vor Major
og melder ham om dette: jeg haver med en Kniv
saa ynkelig berøvet min Kæreste sit Liv.“

I Aaret 1811 vi dette monne skrev,
i Gunslev paa Falster den Gerning han bedrev;
derfor han nu sit Hoved for Øksen lade maa,
for saadant Mord, som dette, er ej Pardon at faa.

Det var en Hjertens Jammer med denne unge Mø,
hun laa i fire Dage og kunde ikke dø;
det kan enhver vel tænke, at der stor Sorrig var
især for hendes Moder, som hende baaret har.

Hun var jo som en Rose, saa yndig saa hun ud,
hun 16 Aar tilfulde ej levet har endnu,
den Tid hun monne lade sit unge Liv og Blod,
alene for hun gjorde sin Kæreste imod.

Helene Strange.

„Gamle Landevej“.

Langs Stubbekøbing Anlæg gaar der en Vej mod Vest, som bærer Navnet „gamle Landevej“. Kun faa af den nulevende Generation kender denne Vejs Retning til Nr. Alslev og ved Besked om, hvad Tid den blev „gamle Landevej“ (en lille Meddelelse herom kan vel være paa sin Plads i Aarsskriftet).

Den 28. April 1798 var Stiftamtmand Wind og Provst Blicher til Stede paa et Raadhusmøde, for at fastsætte Tien- den i Anledning af Markjordens Udskiftning. Paa dette Møde blev endvidere foreslaet at anlægge en Markvej med Sluse over det Rendedrag, der kommer fra Sønder ned i den yderste Ende af Sortebromose, samt en Planering af den høje Brink paa begge „Tvederne“. Der var megen Modstand herimod, og Byfogden maatte hæve Forsamlingen for- medelst Ulyd, der opstod af et Klammeri blandt Borgerne angaaende en uvedkommende Sag. . . . I 1816 holdtes der atter Raadstueforsamling „om den ny Vej vester paa“; den Markvej, der blev udlagt ved Udskiftningen, skal nu istand- sættes af hele Byen; der udskrives en Leverance af 30 Læs Gærdsel, ved Tvederne skal Vejen sløjfes af Byen i Fællig. Grøfter skal anlægges, og der skal skaffes Kvartér til Vej- pikøren, som skal føre Tilsyn med Arbejdet. Den „gamle Landevej“ har altsaa sit Navn fra 1816; paa Videnskaber- nes Selskabs Kort er Vejen afsat. Ved Stubbekøbing Paare- skifte drejer den mod Nord ned til Stranden og følger denne forbi Paare og Blæsbjerg til Sortsøvejen; ad denne gaar den gennem Sortsø, og mellem denne By og Skovby drejer den mod Syd til Gunslev, herfra og til Gunslev Kirke følger den den nuværende Vej, drejer atter sydligt omkring Skerne Sø og gaar til Nr. Alslev. Paa Vejen fra Sortsø til Gunslev har man et sjældent Overblik over det smukke Landskab. En Cykletur ad Vejen lønner sig godt for den, der vil nyde et smukt falstersk Landskab.

For Nutiden synes Vejretningen mærkelig; men var det lille Mosedrag ved Stubbekøbing en Hindring, der mødte stærk Modstand, maa Barup Aa have været en endnu større Hindring.

H. Reddelien.

Fra Falster.

De Underjordiske i Nr. Vedby. Lige op mod den Vej, som langs Vaalse Vig fører fra Nr. Vedby til Kippinge, ligger en Høj, som bestaar af Grus og Sand. Den kaldes „Bjerget“. I den boede i gamle Dage de Underjordiske. De gjorde ingen Fortræd, naar man bare ikke drillede dem. Engang var der en Pige, som havde drillet dem. Hende tog de ind i Højen. Hun forsvandt og kom aldrig mer igen. En anden Gang havde de laant en Rage og en Grisle⁷⁾ til Bagning hos Konen paa Gaarden, der var Nabo til Højen. Hun turde ikke sige Nej, men hun blev ogsaa belønnet for sin Villighed, for næste Dag stod Redskaberne uden for „Bjerget“. Ragen stod med Stagen i Jorden og oven paa Ragen laa en Simle⁸⁾ som Tak for Laan. —

Ligkister af Halm. En Kvinde, som var født 1804, har fortalt Meddeleren heraf, at hendes Moder, som Husmandskone i Bannerup, Nr. Kirkeby Sogn, altid ønskede, at hun ikke maatte være saa fattig, naar hun døde, at hun skulde begraves i en Ligkiste af Halm. Disse Ligkister blev lavet af Halm paa samme Maade, som man indtil en Del Aar tilbage lavede Bikuber, men de kunde ikke bære Jorden; naar Graven blev kastet til, saa faldt de sammen, og det syntes hendes Moder var saa uhyggeligt at tænke sig. —

Da vi havde de „gale Penge“. Da vi havde de „gale Penge“, har en gammel Husmand fortalt, skulde vor Nabo, Hans Sander⁹⁾, til Bryllup og i den Anledning købte han sig en høj Hat, som kostede 300 Rdl.; men, tilføjede han, da kostede 1 Td. Hvede ogsaa 600 Rdl. —

Et Sprogminde. For nogle Aar siden sad Meddeleren heraf en Aften i København og samtalede med daværende Folketingsmand for Færøerne Joanes Paturson fra Kirkubø. Samtalen faldt da ogsaa paa det færøiske Sprog, og Paturson bemærkede da, at der var to Selvlyd i Færøisk, som ingen Dansker kunde udtale rigtig. Han nævnte dem. Det var A og U saaledes, som disse Lyde udtales af Falstringer i Ord som f. Eks. Hare og Hus. Hr. Paturson indrømmede straks, at jeg kunde udtale disse Selvlyde aldeles som en Færing.

At man endnu paa to saa fjernt fra hinanden liggende Steder som Falster og Færøerne har sproglige Ejendommeligheder tilfælles, forekommer mig at være et interessant Minde om den fjerne Tid, da „den danske Tunge“ taltes ens fra Nordkap til Ejderen, fra Nordhavet til den botniske Bugt.

Nr. Alslev.

Jens C. J. Stub.

Maribo Købstadprivilegier. Under 27. September 1416 udstedte Erik af Pommern følgende Brev (se Kr. Erslev: Danmarks Breve fra Middelalderen, III, S. 220): „Vi, Erik Konge, kundgør, at vi for „bæste oc bestandelse scyld closters byggesculandis“ i Schemmynge under, at i Schemmynge maa bygges en Købstad, hvilken nyde skal alle Privilegier og Frihed at købe og sælge og alle andre, som andre Købstæder nyder i Laland, vor Rettighed uforsømmet. Datum in castro nostro Worthingborgensi dnica ante f. Michaelis nostro sub secreto.

¹⁾ Denne Afhandling vil komme i næste Aarbog.

²⁾ Gregers Kniphoff, Sognepræst i Sølsted-Skovlænge-Gurreby 1668—1697. — ³⁾ Jævnfør Aarbog III, S. 126 ff.

⁴⁾ Som Kilder er bl. a. benyttet Bobé: „Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familie“ og „En dansk Statsmands Hjem omkring 1800“. (Edelsen 1902). Nogle Breve er oversat fra Tysk.

⁵⁾ Se Aarbog II, S. 2; bl. R. Christiansens Malerier i det landkulturhistoriske Museum i Maribo har et af Billederne „Møggildet“ til Æmne.

⁶⁾ Den tyske Digter Grev Christian Stolberg (1748—1821) var gift med Grev C. D. F. Reventlows Søster Frederikke Louise. R. A.

⁷⁾ „Grisle“ = Redskab til at sætte Brød ind i Bagerovnen med. — ⁸⁾ „Simle“ = lille Hvedekage. — ⁹⁾ Boede paa Gaarden „Strandhøj“ i Nr. Alslev i Begyndelsen af forrige Aarhundrede.

Bognyt.

Ligesom i de foregaaende Aarbøger skal der her gives en ganske kort Oversigt over, hvad Aarets Boghøst har bragt frem af Skrifter og Afhandlinger om Lolland-Falsters Historie. Her tilsigtes ingen indgaaende kritiske Anmeldelser, nærmest

kun en Opregning, der holder vor nylig udgivne „Kilder og Hjælpebidrag til Studiet af Lolland og Falsters Historie“ à jour. Nogle af de nedenfor omtalte Arbejder er dog allerede optaget i nysnævnte Skrift under „Tilføjelser“.

Aarsberetning om „*Maribo Amts økonomiske Selskabs Virksomhed 1914*“ falder vel for saa vidt uden for Oversigtens Ramme, som den omhandler Forhold, der ligger saa nær op ad den seneste Nutid, at der endnu ikke er gaaet „Historie“ i vor Forstand i dem. Men disse Aarsberetninger giver en saadan Fylde af Oplysninger, at de efterhaanden bygger en lolland-falstersk Landbrugshistorie op, og de er med deres Livstegninger af afdøde kendte Landmænd værd at notere ogsaa her. — Med „*Lollandske Kirker*“ (udg. af Haugner, Nakskov 1915), et kønt Billedværk med ledsagende Tekst, har vi vist udtømt Rækken af Skrifter, der udelukkende har Lolland-Falster til Genstand.

Forhold henede fra strejfes imidlertid i forskellig ny Litteratur. Det smukke Memoireværk „*Memoirer og Breve*, udg. af Jul. Clausen og P. Rist“ har i de seneste Bind haft særligt Bud til os. Med „*Den gamle Majorinde fra Færgegaarden*“ var vi nede ved Guldborgsund. I P. Uldall's „*Efterladte Optegnelser*“ fik vi adskilligt interessant at vide om Skilsmissegangen mellem Fyrst C. A. Hardenberg og Frederikke Juliane, f. Grevinde af Reventlow, og i „*Apoteker Claus Seidelins Optegnelser om sit Levned 1702—1782*“ (Bd. XXII, København 1915) bevæger vi os for en stor Del paa hjemlig Grund. Den dygtige og sympatetiske Nykøbing-Apotekers Levnedstegning giver ikke blot et yderst interessant Indblik i Datidens daglige Levesæt, men bringer ogsaa gode Bidrag til Belysning af de større politiske Begivenheder; med Rette er der saaledes gaaet Ry af hans Skildring af Zar Peters Besøg i Nykøbing (jfr. Afhandlingen „*Peter den store paa Falster 1716*“ i vor Aarvog I). Vi kendte Seidelins Optegnelser fra et udførligt Uddrag i sin Tid i Historisk Tidsskrift. Men først i det nu udkomne Memoireværk faar vi Skildringen i dens Helhed. Et stort personalhistorisk Stof (og gode Noter i Værket) giver Bogen sit yderligere lokal historiske Værd.

J. Olriks „*Danske Sølvarbejder*“ (København 1915) — et Pragtværk, udgivet med Understøttelse af Carlsberg-Fonden

— bør lige nævnes i vor Bognyt-Rubrik, da det indeholder et og andet om lolland-falsterske Forhold. Værket skylder sin Tilblivelse til den store Udstilling af gamle Sølvarbejder, der for nogle Aar siden afholdtes i København i Anledning af Guldsmedlavets Jubilæum, og giver en stor Mængde fortrinlige Afbildninger af de dér udstillede Genstande med forklarende Tekst. Stiftsmuseet i Maribo var repræsenteret paa Udstillingen med adskillige Stykker hernede fra, og flere af disse er kommet med i Billedafdelingen. I Teksten faar vi af og til lidt at høre om lolland-falsterske Guldsmede, om Bøder til Guldsmedemestrene i Nykøbing og Maribo for mangelfuld Stempling og om et hidtil ukendt Guldsmedemærke fra Saksøbing.

Denne lille Oversigt kan passende slutte, som den begynder, med lidt fra Landbrugshistoriens Verden. Departementschef *Erik Arup* har i Tidsskriftet „Dansk Land“ (Aug. og September 1915) skrevet en Afhandling „Oversigt over *Bebyggelsen og Brugen af den danske Jord indtil de store Landboreformer*“. Med Skarpsind søger han at udrede Aarsagerne til Landsbygrundlæggelsen. Han giver en Fremstilling af Bolstedernes Sammenslutning i Landsbyer — medens der tillige opstaar Gaarde med kun en enkelt Ejer, „Enemærker“ —, af Landsbyernes Udvidelse af det dyrkede Areal under 12. Aarhundredes gode Konjunkturer (de tyske Østersøbyers Forsyning med Levnedsmidler) og Trevangbrugets Indførelse paa Øerne og i Østjylland. Han paaviser, hvorledes *Landsbyfællesskabet*, og dermed den lille Bedrift, for lange Tider blev den førende i Udviklingen; Klostrene — saaledes Maribo — gik dog i Spidsen med Inddragning af ny Jord til Dyrkning i de store Skove.

I Stilstands- og Nedgangsperioden fra ca. 1300 til henimod 1800 — en Følge af Kornudførselen fra Østersølandene, den sorte Død o. m. a. — foregaar der en Opløsning af den gamle Bymark; mange Gaarde ligger øde hen, især paa Sjælland og Lolland-Falster, hvor i 1680'erne de øde Gaardes Antal gik op til næsten 6 pCt. Tiden kendetegnes ved Stilstanden eller den kun langsomme Vækst i det dyr-

kede Areal; paa Falster udgjorde Arealet under Plov i 13. Aarh. omtr. 25,000 Tdr.; endnu i 1683 og et Hundredaar senere var det kun ca. 33,500, men i 1888 70,000 Tdr. Nu blev det Hovedgaardenes og Herremændenes Tid, Hovedgaardenes Marker udvidedes, Bønderne opgav Selveje og blev Fæstere — 1650 var der i alt kun to Selvejere paa Falster.

Fra 14. Aarh. foregik der en betydningsfuld Omregulering af Landsbyen, idet man bestræbte sig for at give hver Gaard lige god Jord; Christian V.s Matrikel befordrede denne Udvikling, og Følgen blev, at hver Gaard fik sin Jord spredt i Masser af Smaastykker og Strimler, og at Fællesskabet derefter stivnede i Ubevægelighed. *Vaalse* giver en god Illustration til disse Forhold. Denne By havde 1683 41 Gaarde foruden Præstegaarden; til en af disse Gaarde hørte 26 Tdr. Land, men disse 26 Tdr. var spredte paa 51 forskellige Steder i Bymarken.

Under det 500-aarige Dødvandetidrum holdt man sig til de gamle Driftsformer: *Trevangsbruget* m. v. Men naturligt nok fandtes der ved Siden af de rene Driftstyper forskellige stedlige Afvigelser. Paa Lolland-Falster kunde man saaledes træffe et ret udbredt *Firevangsbrug*, der stod i Forbindelse med Dyrkning af Bælgsæd hernede; om *Vester Tirsted* hedder det i 1680'erne, at „ungefähr den fjerde Part af dens Jorder aarlig hviler, de tre Aar igen aarlig bruges og bliver besaaet, den ene Part med Rug og Hvede, den anden Part med Byg, den tredie Part med Ærter, Vikker og Havre“. Endog en *Femmarksdrift* forekommer baade paa *Vintersborgs* Hovedgaardsmark og paa Landsbymarken i *Søllested* (1. Rug og Hvede, 2. Byg og Havre, 3. Bønner, Ærter og Vikker, 4. Byg og Havre, 5. Græsleje), og hvor der som i *Vaalse* Landsby tilsyneladende var et typisk *Trevangsbrug* med Bymarken delt i 3 Vange, var der i Virkeligheden kun rent *Trevangsbrug* paa tre Fjerdedele af Bymarken, medens Resten var 6-, 9- eller 12-Aars Jord.

Imidlertid var Forudsætningen for *Trevangsbruget* og Tidens andre Driftsformer de udstrakte Overdrev og Oldenskovene uden om Bymarken. Af disse afgang Kreatur- og Svineholdet.

Først i 18. Aarhundrede vovede Hovedgaardsejerne sig

ud i større Kornproduktion og Mejeribrug, inddrog hele Arealet i Driften og brød saaledes med Trevangsbruget, og efterhaanden kom Bondejorden med i denne Udvikling under Udskiftningens og Udflytningens Æra.

Forf. meddeler, at allerede 1770 havde den langt overvejende Del af Landets Hovedgaarde forladt Trevangsbruget, og at det kun var paa *Lolland-Falster*, at Flerheden af Gaardene endnu havde bibeholdt den gamle Driftsmaade.

Men „efter Udskiftningen og Udflytningen fik Landet snart et Udseende, der ligner Nutidens: mange smaa indhegnede Marker — især paa Fyn og Lolland-Falster — og de tidligere Overdrev omdannede til dyrkede Marker med Udflyttergaarde og talrige Huse“.

A. Hk.

E. S. Med i Oversigten skulde ogsaa gerne de nylig udkomne „*Kancelliets Brevbøger*“ (vedr. Danmarks indre Forhold. Udg. ved L. Laursen af *Rigsarkivet* 1603—1608 [København 1915]), en Bog paa henved 900 Sider. Naturligvis kan der af dens rige Stof plukkes adskilligt ud om Lolland-Falster. Mest dog Smaating, men ogsaa større Sager som Skrivelsen 17. Jan. 1607 til alle adelige paa Lolland-Falster om at bidrage til Københavns Befæstning, og den karakteristiske Skrivelse til H. Lykke om, at Kronens Bønder skal svare Pengeskat til Københavns Befæstnings Behov, og derfor ogsaa Bønderne under Dronningens Livgeding hernede. Vi kan endvidere læse om talrige Mageskifter ang. Katseløse (∴ Korselitze), Øllingsø, Skørringe osv., om Arvesager (P. Oxes Arvinger, 23. Maj 1603), om Retstrætter og Klager, hvor Sagen ønskes undersøgt, „saa Kongen kan blive forskaaet for videre Omløb“, om forskellige Jomfruers „Indtagelse“ i Maribo Kloster, om brystfældige Kirkers Restaurering (Stubbekøbings 1603) osv. Vi erfarer (S. 178), at der sendes forskelligt Snedkerarbejde ned til Falster fra det bekendte Abelske Værksted i Næstved, hvis Indflydelse paa adskilligt lolland-falstersk Kirkeinventar (Altertavler og Prædikestole) tidligere er bleven paavist. Der kunde nævnes adskilligt mere, og maaske vil der blive Lejlighed til at komme tilbage til et og andet.

Aarsberetning.

Paa Historisk Samfunds *Generalforsamling* — 13. Marts 1915 i Maribo — gav Formanden Amtsforvalter *Holck* Beretning om det forløbne Aars Virksomhed og om planlagte Arbejder i det kommende: offentlige Møder (jfr. nedenfor), en lolland-falstersk Bibliografi m. m.

Regnskabet (se Side 142) fremlagdes i revideret Stand og godkendtes.

De efter Tur fratrædende Bestyrelsesmedlemmer — Rektor *Christensen*, Lærer *Nordlund*, Kastager, Gaardejer H. S. *Pedersen*, Søllested, og Forstander *Tuxen* — genvalgtes. I Stedet for Borgmester Kirk, der var bortrejst, indvalgtes Sognepræst *J. C. Holck*, Nakskov. Revisorerne *Sagfører Bang* og *Boghandler Dein* genvalgtes.

Paa *Bestyrelsesmødet* umiddelbart efter *Generalforsamlingen* genvalgtes Amtsforvalter *A. Holck* til Formand, Stiftsfysikus *C. A. Hansen*, Amtsforvalter *A. Holck* og Forstander *S. C. A. Tuxen* til Medlemmer af *Forretnings- og Redaktionsudvalget*, fhv. Apoteker *Reddelien* til Kasserer, Bestyrer *Kolbye* til Sekretær. Ligeledes genvalgtes *Repræsentanterne* (se Aarbog 2, S. 169).

Aarets to *Friluftsmøder* fik god Tilslutning. Da Mødernes to Foredrag er blevet udførligt omtalt i Stiftets Blade, vilde et fyldigt Referat igen her i Aarbogen være overflødig.

Første Møde afholdtes Søndag d. 20. Juni paa *Ravnssborg* Slotsbanke for Samfundets Medlemmer. Efter at *Formanden* havde budt Velkommen, takket Grev Frijs, Juelinge, fordi han havde givet Samfundets Medlemmer Lejlighed til at gøre sig bekendt med Resultaterne af de hidtil foretagne Udgravninger, og mindet om den bekendte Præst „Budstikke-Bojsen“s begejstrede Skildring af Ravnssby Slots-

bankes Skønheder for ca. 100 Aar siden, gav Arkitekt *Smidt*,¹⁾ der paa Nationalmuseets Vegne leder Udgravningen, en indgaaende Skildring af Borganlæggets Terrainforhold, paaviste, at Havnen havde strakt sig et godt Stykke ind i det nuværende Land, at Borgens Ladegaard havde ligget i det nuværende Ravnsby, og at der derefter havde været Indkørsel til Borgen i dennes nordvestre Hjørne, medens meget tydede paa, at en anden Vej fra den sydlige Borggaard gav Forbindelse ved en Dæmning over Hejringe og Ørby Aa med Østlolland. Borgpartiet bestod af et Nordparti, hvor Udgravningen havde fremdraget en meget svær Ringmur med Taarnfundament et Midtparti, den egentlige Borggaard (hvor der hidtil kun var udgravet lidt), og et Sydparti; den søndre Ringmur er bygget af slet brændt Sten, der kunde tyde paa, at man har maattet gøre sig færdig i en Hast. Det var Holsteneren Grev Johan den Milde, der byggede Borgen 1334—35; snart efter, 1347, kom den i Valdemar Atterdags Besiddelse ad fredelig Vej, idet han indløste den; heller ikke senere, da Kongen maatte forlade Landet, stod der Strid om den; Grev Gert's Sønner sluttede Overenskomst med Lensmanden, maaske paa Grund af Borgens Uindtagelighed, om at de skulde lade hinanden i Fred; ifølge Arild Huitfeld nedbrød Kong Hans Ravnsborg i 1510 for af dens Materialer at bygge Engelsborg i Naskov Fjord. — Efter Foredraget besaas Udgravningerne nærmere.

Søndag d. 4. Juli afholdtes offentligt Møde paa *Nielstrup*. Ved Imødekommenhed fra Forpagter Jessens Side kunde Mødet foregaa i den prægtige og skyggefulde Have. Efter at *Formanden* havde gjort Rede for de ornamentale Smaarester, der endnu var i Behold af Nielstrup Slot, saaledes flere for nylig ved Ombygning fremdragne, af den bedste Renaissancekunst fra Frederik II's Tid, gav Slotsforvalter, Museumsinspektør *Bering Liisberg* i brede, malende Træk en klar og livfuld Skildring af *Peder Oxes* Samtid og paa denne Baggrund ham selv som det store Statsmandssnille. Efter at have dvælet ved Nielstrup, hvor Peder Oxen var født 1520, og ved de dramatiske Begivenheder Juleaftensdag

1534 (mens Peder var paa Udenlandsrejse), da Maribo²Borgerne og Ravensborg Bønder kom for at storme Borgen og Faderen Johan Oxø saaredes dødelig, ramt af en af hans egne Falkonetter, gav Foredragsholderen en Skildring af Tidens religiøse, sociale og politiske Brydninger, tegnede med Lune og Anskuelighed Datidens godsgridske handels- og proceslystne Adelstype, fulgte Peder Oxø gennem hans rige Udvikling i Udlandet, hans snedige og snarraadige Samlen Gods og Penge, hans diplomatiske Sejre, hans Stigen til Magtens Tinde, hans politiske Fald og Oprejsning, hans geniale Ledelse af Danmarks Politik under Kampene med Sverige og hans store og dybtindgribende Kulturarbejde. —

Blandt Aarets Begivenheder for Historisk Samfund bør endvidere anføres Udgivelse af første Del af „Kilder og Hjælpe-midler til Studiet af Lollands og Falsters Historie“, der i Efteraaret blev tildelt Medlemmerne gratis. —

Nedenstaaende meddeles ved Kassereren, fhv. Apoteker *Reddelien*, *Uddrag af Regnskabet* for Regnskabsaaret 1914—15:

<i>Indtægt:</i>		Kr. Ø.	<i>Udgift:</i>		Kr. Ø.
Overført fra forrige Aar .	500	21	Den almindelige Styrelse	103	58
Renter	19	31	Næsgaard-Mødet	80	19
Understøttelse,			Aarsskrift	837	08
Statstilskud.... Kr. 200			Formue.....	983	67
Det Classenske					
Fideicommis... — 50					
Lollands Spare-					
og Laanebank-					
Bankfond (Nak-					
skov)..... — 200					
		450 00			
Aarsbidrag	981	00			
Solgt Aarsskrift.....	49	00			
Subskribenter	5	00			
		2004 52			2004 52

Lolland-Falsters historiske Samfund har 448 Medlemmer ved Regnskabs Afslutning den 15. Februar 1915.

¹) Referatet af Ravensby-Mødet forelaa færdigtrykt paa et Tidspunkt, da det endnu ikke kunde forventes, at Arkitekt Smidts Afhandling om samme Æmne kunde optages allerede i nærværende Aarbog.

Nye Medlemmer.

(Tilgangsliste ved H. Reddelien.)

Gæstgiver Aamand, Rødby.
 Anton Andersen, Blands.
 Vejer og Maaler A. Andersen, Guldborg.
 Direktør W. Ankjær, Nakskov.
 Byfoged Becher, Nakskov.
 Læge Berchow, Ø. Kippinge.
 Baron Bille Brahe, Holgershaab.
 Gaardejer Olaf Blak, Skovgaard, Hjelmholt.
 Proprietær L. Bonke, Hvidkilde.
 Direktør A. Boesen, Nakskov.
 Frk. Castenschjold, Nakskov.
 Førstelærer Christensen, Stokke-
 marke.
 Lærer Christensen, Tjennemarke.
 Proprietær P. Christiansen, Saltvig.
 Godsejer Dinesen, Skørringe, Falster.
 Proprietær Due, Saltvig.
 Møller C. A. Frederiksen, Kastager.
 Gaardejer R. Friis, Stokkemarke.
 Dr. Juan Fugl, Sakskøbing.
 Stamhusbesidder Grandjean, Venerslund.
 Frk. Caroline Hansen, Stokkemarke.
 Lærerinde, Frk. D. Hansen, Nakskov.
 Dyr læge Hansen, Nakskov.
 Sadelmager Helwig, Birket.
 H. Anton Henriksen, Hejringe, Kragenæs.
 Bestyrer Fr. Holtze, Blands.
 Skovfoged Jensen, Viesmose.
 Møller H. C. Jensen, Ravnsby.
 Lærer P. Jensen, Kældernæs.
 Gaardejer Jens Jochumsen, Stokke-
 marke.
 M. Juliussen, Søndermark, Søllested.
 Højskolelærer Karstensen, Nr. Ørslev.

Marius Kofoed, Egelund.
 Gaardejer Karl Kragh, Blands.
 Skovfoged Kranker, Torrig.
 Købmand J. Kristensen, Nakskov.
 Parcellist N. P. Christensen, Stokke-
 marke.
 Gaardejer Chr. Larsen, Idestrup.
 Skrædder L. Larsen, Nakskov.
 Skolebestyrer cand. mag. F. Lindholm, Maribo.
 Chr. Lund, Alminde.
 Lærer Lund, Utterslev.
 Lærer Lundbo, Maribo.
 Gaardejer P. Madsen, Stokke-
 marke.
 Ingeniør cand. polyt. Markersen, Rødby.
 Forpagter Matzen, Juellinge.
 Forvalter Matzen, Juellinge.
 Proprietær L. Mogensen, Højreby.
 Læge Munk, Nr. Alslev.
 Dr. med. Muus, Maribo.
 Skolebestyrer Neisig, Nakskov.
 Købmand Chr. Nielsen, Kældernæs.
 Husmand Chr. Nielsen, Birket.
 Gaardejer Kr. Nielsen, Saltvig.
 Gaardejer Chr. Olsen, Skovby.
 Bogh. C. W. Pedersen, Nakskov.
 Frk. Cathrine Petersen, Søllested.
 Lærer Petersen, Knubbelykke.
 Maler Petersen, Vesterborg.
 Cyklehandler K. M. Rasmussen, Sandbjerg.
 Peter Rasmussen, Jarlstensgaard.
 Pastor Sadolin, Øster Kippinge.
 Møller Chr. Schelde, Brandstrup pr. Ryde.
 Frk. Sibast, Børnehjemmet, Gunslev.
 Lærer L. Sigvardt, Vesterborg.
 Lærer G. Sigvardt, Vesterborg.
 Frk. Kirstine Sigvardt, Saltvig, Aadr.
 Detailh. G. Sigvardt.

Ingeniør cand. polyt. Axel Smidt,
Nakskov.

Frk. Helene Strange, Egelev.

Proprietær Christoffer Sunke, Taage-
rudsgaard, Stokkemarke.

Købmand O. Svendsen, Rødby.

Toldforvalter Thaulov, Saksøbing.

Forpagter Thorsen, Dalbygaard.

Husejer Jensen Vandman, Skørringe.

Købmand E. J. Wiboltt, Nakskov.

Østofte Sognebibliotek.

Jørgen Ørby, Saltvig.

Senere tilkomne:

Lærer Brun, Eskildstrup.

Lærer Dyrlov, Ønslev.

Forp. Ingemann, Markersdal.

Gdr. K. Krogh, Oustrup.

Gdr. R. Myssen, Horreby.